

Ett gott hem?

Normer för en lämplig fosterbarnsplacering

Barnavårdsnämndens praktik i Växjö 1926–1935

Ett gott hem?

Rapportserie i socialt arbete. Nr 3, 2007

Ett gott hem? Normer för en lämplig fosterbarnsplacering
Barnavårdsnämndens praktik i Växjö 1926–1935

Ann-Sofie Bergman

Institutionen för vårdvetenskap och socialt arbete
Växjö universitet

Ett gott hem?

Rapporten kan beställas från
IVOSA, Växjö universitet, 351 95 Växjö
E-post: rapport.ivosa@vxu.se
Tel. 0470-70 80 00
www.vxu.se/ivosa/

© IVOSA och författarna
Ansvarig utgivare: Kerstin Gynnerstedt
Redaktör: Verner Denvall
Omslag: Eddie Andersson
Tryckt hos Intellecta DocuSys, Mölndal
ISSN 1652-8573

Innehåll

Innehåll	1
Förord	3
Abstract.....	4
Sammanfattning.....	5
1. Inledning	7
Lagarna och fosterbarnsvården.....	8
Tidigare forskning.....	12
Studiens syfte och frågeställningar.....	18
Teoretisk ram.....	20
Fortsatt disposition.....	27
2. Metod och material.....	29
Textanalys	29
Källmaterial, urval och avgränsningar.....	31
Tillvägagångssätt och analys.....	35
Etiska överväganden.....	37
Tillförlitlighet, validitet och generaliserbarhet.....	38
3. Fosterbarnsplaceringar i Växjö	41
Växjö stad och Växjö landskommun	41
Ekonomiskt ansvar för placering.....	42
Skäl till placering	44
Anlitade fosterhem	48
Sammanfattning	51
4. Tillsyn av fosterbarnsvården	53
Inspektörer.....	53
Inspektioner.....	60
Inspekterade	66
Sammanfattning	68
5. Ett lämpligt fosterhem	69
En hälsosam omgivning.....	69
En lämplig bostad.....	72
Civilstånd, hälsa och ålder.....	75
Andra barn i fosterhemmen	77
Inneboende i fosterhemmen	80
”Välbergade” eller fattiga omständigheter.....	82
”Den billigaste lösningen”	83
Fostermödrar och fosterfäder.....	86
Sammanfattning	89
6. Fosterbarnens vård, omsorg och tillsyn.....	91
Egen säng.....	92
Kläder, mat och hälsa.....	96
Kärlek och kontinuitet	100
”På rätta vägar”: tillsyn, skolgång och arbete.....	103
Sammanfattning	110
7. Makt och lämplighet.....	111
Fosterbarnens röst och vilja	112
Föräldrars argument och agerande	118

Ett gott hem?

Fosterföräldrars argument och agerande	123
Relationen föräldrar - fosterföräldrar	131
Sammanfattande reflektioner	133
8. Avslutande diskussion	135
”Bästa möjliga hem”	135
Ett hem ”där husmoder icke saknas”	136
”Det bästa fosterhem utan någon ersättning”	137
Lämplighet och gränser	138
Fosterbarnens behov eller samhällets?	139
Några reflektioner i relation till dagens familjehemsvård	142
Nya frågor	144
Referenser	145
Bilaga	154
Författarpresentation	156
Rapporter i serien	157

Förord

Jag har uppfattat att det inte är ovanligt att de som ägnar sig åt fosterbarnsvård kommer från någon form av ”fosterbarnstradition”, ett uttryck hämtat från Fosterbarnsutredningen, SOU 1974:7. Också jag är kommen ur en fosterbarnstradition. Jag har haft flera ingångar till intresset för fosterbarnsvården och dess historia. Fosterbarn finns i min släkts historia. Min morfar växte upp som fosterbarn hos sin moster och morbror i slutet av 1800-talet. Några decennier senare tog mina morföräldrar hand om en flicka från Finland, som hade evakuerats under andra världskriget. Själv har jag under flera år arbetat med familjehemsplaceringar som socialarbetare. Delvis har studiens frågeställningar formats utifrån mina erfarenheter inom det praktiska sociala arbetet. I början av 2000-talet arbetade jag med att utreda blivande familjehem, placera barn och besöka dem vid uppföljningar. Samtidigt var jag i slutfasen av arbetet med en historisk uppsats om fosterbarnsvård. Det fick mig att reflektera över arbetssätt över tid. Jag funderade över vad som är i fokus vid bedömningen av ett fosterhems lämplighet. Avhandlingens tema har alltså följt mig under lång tid.

Tiden som doktorand har på många sätt varit privilegierad – tänk att få ägna sig åt något man tycker är intressant och få så mycket uppbackning på vägen. Det finns många att tacka. Först och främst vill jag tacka mina båda handledare, professor Iver Hornemann Møller och docent Roddy Nilsson. Tack Iver för att du har haft en positiv inställning och för att du har gett många kloka kommentarer till mina texter. Tack Roddy för stöd, mycket tid, stimulerande samtal och för att du så generöst delar med dig av dina kunskaper om historia. Ett stort tack går till docent Anne-Li Lindgren för noggrann läsning och konstruktiv kritik vid mitt slutseminarium.

En hel del tid har jag tillbringat vid Växjö kommunarkiv, där personalen alltid har varit tillmötesgående, hjälpt mig i sökandet efter källmaterialet och bjudit på åtskilliga koppar kaffe, tack till er alla, och ett speciellt tack till arkivarie Kerstin Johansson. Ett särskilt tack går även till Mikael Andersson vid Ivosa för datorstöd. Jag vill också tacka alla vid forskarutbildningen i socialt arbete i Växjö, ett särskilt tack till en rad läsare som har varit till stor hjälp längs vägen och i slutfasen: Marie Albertsson, Lottie Giertz, Mairon Johansson, Titti Mattsson, Norma Montesino, Matts Mosesson, Tuija Nieminen Kristofersson och Tapio Salonen. Min man Fredrik Bergman har också läst mina texter i diverse olika versioner, bidragit med kritiska synpunkter och inte minst tålamod. Tack alla!

Abstract

This study is about foster family care in Sweden during a period at the beginning of the twentieth century, when many children were placed in foster homes. Because of the law regulating society's children care (*lag om samhällets barnavård*) which came into force in 1926, children's welfare boards (*barnavårdsnämnder*) were raised in the municipalities of Sweden. These boards got the responsibility for the supervising of foster care and for placing children with suitable foster parents. Then what was meant by foster parents being suitable? In this study the children's welfare boards documented suitability tests of foster parents and foster homes are being analysed in a local context. It's primarily language and argumentation which are being focused upon in this analysis. The local study has been located to Växjö during the period of 1926 to 1935.

The result of the study shows that the foster children often were placed in foster homes in the local surroundings. The children's welfare board preferred to place children with married couples who were living in the countryside without children of their own. Furthermore it was considered necessary that there was a woman in the foster home who took care of the children and the home. The foster parents' care of the children was inspected by the board. How the foster parents took care of the children was essential, and the material conditions were important in this context, but also feelings and the relationship between the children and the adults. Problems in the foster homes which drew the attention of the board could be lack of good enough material conditions, illness or unsuitable lodgers. But the opinions about what was proper or improper could differ – children, parents and foster parents sometimes thought differently about this than the board did. When deciding upon this issue there could be negotiations or disputes taking place between the involved. Conclusively, this study has pointed out the significance of economy at the suitability tests carried out on the foster homes. If the foster parents did not receive any economic compensation for the foster child, the demands on the suitability of a foster home could be lower.

Sammanfattning

Denna licentiatavhandling i socialt arbete är en studie om fosterbarnsvård i historiskt perspektiv. I början av 1900-talet befann sig ett stort antal barn i fosterhem i Sverige. Vid denna tid fördes en debatt om barnens situation i samhället, där även fosterbarnens villkor togs upp. Lagstiftning som reglerade fosterbarnsvården infördes i början av seklet – vem som helst fick inte ta hand om fosterbarn, och barnens vård i fosterhemmen skulle kontrolleras. Genom 1924 års lag om samhällets barnavård infördes obligatoriska barnavårdsnämnder i Sveriges kommuner. Dessa nämnder fick ansvar för tillsynen över fosterbarnsvården och för att fosterbarn placerades hos lämpliga fosterföräldrar. Men vad avsågs då med att fosterhemmen och fosterföräldrarna skulle vara lämpliga?

Syftet med avhandlingen är att utifrån en lokal studie av barnavårdsnämndens arkiverade dokument belysa och analysera föreställningar om vad som kännetecknade ett lämpligt respektive ett olämpligt fosterhem under perioden 1926–1935. Hur såg normerna för ett lämpligt fosterhem ut och hur kan vi förstå de föreställningar och normer som styrde bedömningarna? I avhandlingen söker jag svar på frågeställningar om vad som ansågs konstituera ett gott fosterhem, vilka problembilder som framställdes när fosterhem bedömdes vara olämpliga, hur fosterföräldrarna förväntades ta hand om fosterbarnen och hur kontrollen av fosterhemmen gick till. En frågeställning rör också maktrelationer som fanns mellan fosterbarnen, deras föräldrar, fosterföräldrar och nämnden. Ibland var de berörda inte överens om vad som var lämpligt eller olämpligt – uppfattningarna kunde skilja sig åt. Hur avgjordes då lämplighetsfrågan? Centrala begrepp som används i analysen är social kontroll, makt och normalitet. Även klass och genus berörs, men har fått mindre utrymme.

Studien är främst inriktad på barnavårdsnämndens praktik, hur de aktualiserade frågorna om fosterhems och fosterföräldrars lämplighet hanterades i en lokal kontext. Den lokala studien har förlagts till barnavårdsnämnden i Växjö. Under den studerade perioden var Växjö uppdelat på Växjö stad och Växjö landskommun. Medan tidigare forskning om fosterbarnsvård i Sverige i första hand har utgått från Stockholms barnhus och utackorderingsinstitutioner, utgår denna studie från en mindre stad och en landskommun. I studien analyseras barnavårdsnämndens dokumenterade lämplighetsbedömningar av fosterföräldrar och fosterhem. De bevarade dokument som analyseras är protokoll, bilagor, förteckningar över

Ett gott hem?

placerade barn och inspektionsrapporter från nämndens fosterhemsbesök, vilka har analyserats med hjälp olika typer av textanalyser. Dels ingår innehållsanalyser med bakgrundsinformation om vilka barn som placerades i fosterhem, skälen till placering, vilka som hade anlitats som fosterföräldrar och vem som hade ansvar för barnens försörjning. Lämplighetsfrågan har analyserats med kvalitativa analyser, där i första hand språk och argumentation står i fokus.

Resultatet i studien visar att de fosterhemsplacerade barnen oftast var yngre barn till ensamstående mödrar. Barnen hade placerats i fosterhem, då det vid denna tid var förenat med stora svårigheter för ensamstående föräldrar att kombinera försörjning med omsorg om och tillsyn av sina barn. Barnen hade vanligen placerats i fosterhem i närområdet. När barnavårdsnämnden valde ut fosterhemmen föredrog de att placera barn hos gifta barnlösa par, boende på landet. Vidare ansåg nämndens representanter att det var nödvändigt att det fanns en kvinna i fosterhemmet som tog hand om barn och hem. Fosterföräldrarnas vård av barnen inspekterades av nämnden.

Hur tillsynen organiserades skilde sig åt i de båda kommunerna – i landskommunen hade nämndens ledamöter ansvar för varsitt distrikt, medan Växjö stad hade anställda tjänstemän som besökte fosterhemmen, ibland tillsammans med barnavårdsnämndens ledamöter. Vid fosterhemsbesöken inspekterades såväl bostadens och fosterföräldrarnas lämplighet, som barnens beteende och utveckling. Fosterföräldrarnas vård av barnen var väsentlig, här spelade de materiella förutsättningarna och hälsan en stor roll, men det lades även vikt vid känslor och den ömsesidiga relationen mellan barn och vuxna. Lämpliga fosterföräldrar skulle ha tillsyn över och fostra barnen. Barnens skolgång och att de lärde sig att arbeta var också väsentligt. Problem i fosterhemmen som uppmärksammades av nämnden kunde vara bristande materiella förutsättningar, sjukdom eller olämpliga inneboende personer.

Vad som var ett lämpligt eller olämpligt fosterhem kunde det råda delade meningar om – barn, föräldrar och fosterföräldrar kunde ha andra uppfattningar än nämnden. I avgörandet av den frågan kunde det bli förhandling eller strid mellan de berörda. Studien visar att det fanns utrymme för övriga berörda att påverka nämndens beslut om vad som kunde accepteras som ett lämpligt fosterhem. Avslutningsvis har denna studie pekat på ekonomins betydelse vid lämplighetsbedömningarna av hemmen. Ekonomiska hänsyn hade betydelse. Det kunde exempelvis ställas lägre krav på ett fosterhems lämplighet om fosterföräldrarna inte fick någon ekonomisk ersättning för fosterbarnet.

1. Inledning

Filmen *Rännstensungar*, som utspelar sig i det tidiga 1900-talets Stockholm, handlar om den föräldralösa flickan Ninni. I början av filmen dör Ninnis mamma och vi får se hur kistan med mammans kropp bärs bort av fyra svartklädda män. Ninni, som är förlamad i benen och sitter i rullstol, vet inte vem som är hennes pappa. Vem ska nu ta hand om henne? Den fattige konstnären Johan Fahlén, som bor i samma hyreshus som Ninni, har erbjudit sig att göra det. Men att han skulle kunna ta ansvar för och sköta om den lilla flickan ifrågasätts av flera personer i omgivningen, särskilt av portvakterskan Malinda Karlsson som uttalar sig: ”Skulle den ta hand om flickan – han som inte ens kan ta hand om sig själv”.

Historien utspelar sig under en tid då kommunens fattigvårdsstyrelse involverades när barn blev föräldralösa. I filmen argumenterar portvakterskan för att fattigvården ska ta hand om Ninni, så att flickan får komma till ett annat ställe där hon kommer att få det ”mycket bättre”. Men Johan Fahlén står på sig i sitt beslut att ta hand om Ninni. Och Ninni själv uttrycker att hon vill vara hos honom. Om Johan Fahlén kunde anses vara lämplig som fosterfar var en fråga som skulle prövas av fattigvården – för att få ta hand om Ninni måste han först godkännas som fosterförälder. Fattigvårdens assistent kommer på besök i Fahléns hem för att kontrollera hur han tar hand om flickan: ”Jag ville bara titta in och kontrollera hur allting fungerar”. Assistenten går runt och inspekterar hemmet – på köksbänken står den odiskade disken och på stolen ligger den otvättade tvätten. Och finns det egentligen någon mat hemma?¹

Fattigvårdens assistent skulle bedöma om Fahléns hem var möjligt som fosterhem. Men hur bedömdes då ett eventuellt fosterhems lämplighet? Vad var normerna för hur ett fosterhem skulle vara vid den här tiden? Kunde en ensamstående man godkännas som fosterförälder åt en föräldralös flicka? Vilken betydelse hade det vid bedömningen att det redan fanns en relation mellan fosterbarn och fosterförälder? Och vilken vikt lades vid barnets egen vilja – vilken betydelse hade barnets röst?

Sekvenserna från filmen illustrerar kontrollen och lämplighetsbedömningen av fosterhem, som är centrala teman i den här avhandlingen. Studien är en historisk undersökning av det sociala arbetet med fosterbarnsvård under perioden 1926–1935, en tidsperiod då

¹ Filmen *Rännstensungar* hade premiär 1974. För regin stod Torgny Anderberg. Filmen bygger på en pjäs av Åke Hodell. *Rännstensungar* finns också i en äldre version från 1944 och i en uppdaterad version från 2006 – *Förortsungar*.

Ett gott hem?

frågor om fosterhems lämplighet hade aktualiserats och börjat regleras. Enligt lagstiftningen fick inte vem som helst ta hand om fosterbarn. Från och med år 1926 var det barnavårdsnämnderna i kommunerna som hade ansvaret för fosterbarnens situation, genom uppgifterna att utöva tillsyn över fosterbarnsvården och bedöma om fosterhemmen var lämpliga eller inte. Fosterföräldrarnas lämplighet skulle utredas och deras hem skulle godkännas av nämnden.

Studien är inriktad på barnavårdsnämndens praktik, vilket gör det möjligt att undersöka hur de aktualiserade frågorna om fosterhems lämplighet diskuterades och hanterades i en lokal kontext. Den lokala studien har förlagts till Växjö barnavårdsnämnd, vilket motiveras närmare i anslutning till att jag tar upp metodfrågor i kapitel två. Benämningarna fosterbarn, fosterhem och fosterföräldrar används i studien som de användes under den aktuella tidsperioden. Dessa benämningar togs bort ur lagstiftningen i och med socialtjänstlagen som trädde i kraft 1982, då de ansågs ha dålig klang.² De ersattes med familjehem och barn i familjehem. Under den studerade perioden räknades även barn som vårdades på barnhem som fosterbarn. Denna studie är emellertid avgränsad till fosterbarnsvård i så kallade enskilda hem/fosterhem.

Innan studiens syfte och frågeställningar preciseras närmare presenteras i följande avsnitt den lagstiftning som gällde på området och bakgrunden till denna, samt tidigare forskning.

Lagarna och fosterbarnsvården

Under det tidiga 1900-talet infördes lagstiftning i Sverige med intentionen att skydda de barn som fanns i fosterhem runtom i landet. Lagstiftningen om fosterbarns vård kom till i ett sammanhang vid sekelskiftet 1900 då barns situation i samhället var i fokus på flera olika sätt. Samhällsdebattörer menade att barnen var i fara, dels genom samhällsförändringar som urbanisering och industrialisering, men också på grund av att många föräldrar inte ansågs klara av att ta hand om och uppfostra barn. Gränserna började förskjutas när det gällde ansvaret för barnavård och uppfostran. Barnen blev i högre grad än tidigare en offentlig angelägenhet genom att nya lagar infördes, institutioner byggdes upp och olika yrkesgrupper involverades i barnens uppväxt. Engagemanget för barnfrågorna fanns både hos staten och frivilliga organisationer. Det handlade dels om skydd åt barn och dels om oron för de barn som vistades på gatorna i städerna. Den senare gruppen barn levde i en form av

² Lars Grönwall, Leif Holgersson & Jan Nasenius 1991, s. 244.

1. Inledning

oberoende som stämde dåligt överens med rådande idéer om den goda barndomen som en tid av beroende.³

Vid samma tid var barnens situation i fokus i många länder på grund av en liknande samhällsutveckling. Det fanns likheter mellan de nordiska länderna vid uppbyggnaden av den sociala barnvården.⁴ En bakgrund till det internationella intresset för barns villkor under det tidiga 1900-talet var också följderna av det första världskriget, då många barn blev föräldralösa.⁵

I debatten om barns situation i samhället togs fosterbarnens villkor upp, såväl situationen för fosterbarn i städerna som på landsbygden.⁶ Ett problem ansågs vara den dåliga vård fosterbarnen fick i sina fosterhem. Det talades om förekomsten av en så kallad fosterbarnsindustri med fosterföräldrar som tog hand om barn av ekonomiska skäl. Behovet av kontroll av fosterbarnsvården lyftes fram.⁷ Runt sekelskiftet 1900 togs även problemen med så kallade änglamakerskor upp, med vilket avsågs fostermödrar som åtog sig att ta hand om fosterbarn, ofta mot en engångssumma, för att sedan genom vanvård påskynda barnens död.⁸

För att se över fosterbarnens situation i Sverige tillsattes 1894 den så kallade Fosterbarnskommittén, som lämnade förslag om åtgärder på nationell nivå. 1902 infördes den första lagstiftningen, lag om fosterbarns vård, som särskilt reglerade vården av fosterbarn i syfte att skydda barnen. Tidigare hade vården av fosterbarn reglerats i legostadgan⁹ och i fattigvårdsförordningar.¹⁰ Lag om fosterbarns vård

³ Flera forskare tar upp situationen vid sekelskiftet och intresset för barnen, se exempelvis Eva Lis Bjurman 1995, Tommy Lundström 1993, Kajsa Ohrlander 1992, Bengt Sandin 2000, Bengt Sandin 2003, Maria Sundkvist 1994, Hans Swärd 1993, Gena Weiner 1995.

⁴ Gudny Björk Eydal & Mirja Satka 2006, p. 305–322, Anne-Dorthe Hestbaek 1998, Claes Levin 1998, s. 73 ff.

⁵ Roger Qvarsell 1985, s. 175. Om en liknande utveckling i Europa och Nordamerika, se exempelvis Hugh Cunningham 1995, kap. 6.

⁶ Bengt Sandin 2003, s. 221.

⁷ Birgit Persson 1995, s. 122 f, Johanna Sköld 2006, s. 73 ff.

⁸ Sven Ulric Palme 1970, s. 79. Birgit Persson 1985, kap. II, Birgit Persson 1991, s. 53 f, Birgit Persson 1995, s. 118 ff, Cecilia Riving 2003, s. 75–107. Hagbard Isberg 1959, har beskrivit sina möten med vanvårdade fosterbarn i Malmö i början av 1900-talet.

⁹ I legostadgan betonades fosterbarnens skyldighet att stanna i tjänst hos fosterföräldrarna tills deras omkostnader hade ersatts. I stadgan reglerades också behandlingen av barnen. De skulle behandlas ”christeligen” och de hade rätt till nödtorftig föda och klädsel. Louise Lönnroth 1991, s. 104 ff.

¹⁰ I såväl 1847 års fattigvårdsförordning (SFS 1847:23), § 6 som 1871 års fattigvårdsförordning (SFS 1871:33), § 12 togs uppfostran och undervisning upp för fattigvårdens barn.

var en av flera lagar som infördes samma år och som skulle styra samhällets insatser för barn.¹¹

Enligt 1902 års lag om fosterbarns vård fick inte vård av fosterbarn utövas av ”olämpliga personer”, och det tillkom bestämmelser om att vården av barnen skulle övervakas.¹² Lagen omfattade barn under sju år ”som mot ersättning fostras hos andra än sina föräldrar, stjuvföräldrar, far- eller morföräldrar eller laga förmyndare”.¹³ Det riktades snart kritik mot lagen. En kritik handlade om att det fanns ett stort antal barn som inte bodde med sina föräldrar, men som inte omfattades av lagen.¹⁴ En annan kritik berörde valet av nämnd som skulle övervaka fosterbarnsvården. Det var vanligt att hälsovårdsnämnderna i kommunerna hade ansvar för fosterbarnsvården i början av 1900-talet. Enligt lagen skulle hälsovårdsnämnden eller, om sådan inte fanns, kommunalnämnden sköta tillsynen. Det fanns också möjlighet för kommunerna att inrätta särskilda fosterbarnsnämnder.¹⁵ I ett förslag till ny lagstiftning om samhällets barnavård betonades vikten av att inte bara se till hälsovårdssynpunkter vid kontrollen av fosterbarns vård, utan att också ”uppfostnings-synpunkten” borde få större betydelse. Detta fördes fram som argument för att det behövdes en särskild nämnd som hade ansvar för barnavården – en barnavårdsnämnd.¹⁶

Att barnavårdsnämnder skulle vara obligatoriska infördes i den lag om samhällets barnavård som beslutades 1924 och trädde i kraft 1926.¹⁷ I och med lagen vidgades det kommunala ansvaret för barnavården. Fosterbarnsbegreppet utvidgades och omfattade nu: ”barn under 16 år som mot ersättning fostras hos annan än föräldrarna eller särskilt förordnad förmyndare, vilken har vårdnaden om barnet”.¹⁸ Åldersgränsen höjdes alltså från sju till 16 år. Centralt i lagen var fortfarande om fosterföräldrarna fick ersättning för vården av barnet eller inte. Det fanns möjlighet för barnavårdsnämnden att besluta att

¹¹ Lagstiftning om uppfostran åt ”vanartade” och ”i sedligt afseende försummade barn” infördes. Genom en förändring i strafflagen skulle ungdomar kunna uppfost-ras på anstalt istället för att dömas till fängelse. Tommy Lundström 1993, kap. 5.

¹² Lag om fosterbarns vård (SFS 1902:63), § 2.

¹³ Lag om fosterbarns vård (SFS 1902:63), § 1.

¹⁴ Johanna Sköld 2006, s. 85 ff.

¹⁵ Lag om fosterbarns vård (SFS 1902:63), § 2, § 3.

¹⁶ Proposition 1924:150, s. 164 ff.

¹⁷ Lag om samhällets barnavård (SFS 1924:361) ändrades till lag om samhällets barnavård och ungdomsskydd, genom en lagändring 1934, lag angående ändring i vissa delar av lagen den 6 juni 1924 (nr 361) om samhällets barnavård (SFS 1934:204). Lagändringen trädde i kraft 1935.

¹⁸ Lag om samhällets barnavård (SFS 1924:361), kap. 7, § 49, mom. 1.

1. Inledning

även barn som vårdades utan ersättning skulle anses som fosterbarn.¹⁹ Ett sådant beslut kunde nämnden fatta om den ansåg att det förelåg ett behov av kontroll.²⁰

Enligt 1924 års lag om samhällets barnavård skulle barnavårdsnämnden ”noggrant tillse, att fosterbarn komma i åtnjutande av tillfredsställande vård och uppfostran samt, i händelse av sjukdom, den särskilda vård, som omständigheterna påkalla”.²¹ När nämnden fick vetskap om att barn hade placerats i ett fosterhem skulle den ”ofördröjligen låta verkställa undersökning angående dess [fosterhemmets] beskaffenhet”.²² Även därefter skulle nämnden utöva tillsyn av fosterhemmen ”i den mån så prövas påkallat”.²³

Utackordering av fosterbarn fick enligt 1924 års lag om samhällets barnavård endast ske till personer med ”lämplighet” och ”förmåga” att uppfylla sina skyldigheter som fosterföräldrar.²⁴ Vad som närmare avsågs med ”lämplighet” och ”förmåga” uttalades inte i lagen. I lagförslaget framhölls att det inte var lämpligt att ge detaljerade föreskrifter om beskaffenheten av den vård som skulle komma fosterbarnet till del.²⁵ Däremot diskuterades att det kunde ställas andra krav på fosterföräldrar än på barnets egna föräldrar. Det framhölls att då samhället skulle skilja ett barn från sina föräldrar måste ”allvarliga missförhållanden vara påvisbara för att ett sådant steg skall vara berättigat”.²⁶ Men när ett barn togs omhand i ett fosterhem fanns det anledning att ställa andra krav:

I fråga om barn, som vistas hos främmande, torde en fullt så stor återhållsamhet i avseende å samhällets ingripande ej vara påkallad. Här bör samhället kunna med fog uppställa strängare anspråk i fråga om den vård och den uppfostran, vilka böra komma barnet till del.²⁷

Barnavårdsnämnden skulle alltså kunna ställa större krav på fosterhems lämplighet än vad man gjorde på lämplighet hos hemmen när

¹⁹ Lag om samhällets barnavård (SFS 1924:361), kap. 7, § 49, mom. 2.

²⁰ Proposition 1924:150, s. 175 f, Gerard Halfred von Koch 1925, s. 219, von Koch skrev om den samhälleliga barnavården i *Social handbok*, som gavs ut av Centralförbundet för Socialt Arbete (CSA). Han var vid tiden statlig inspektör för fattigvård och barnavård. Han var också en av de ledande inom CSA och Svenska Fattigvårdsförbundet (SFF), se Lennart Lundkvist (1997), s. 166 ff.

²¹ Lag om samhällets barnavård (SFS 1924:361), kap. 7, § 52.

²² Lag om samhällets barnavård (SFS 1924:361), kap. 7, § 53.

²³ Lag om samhällets barnavård (SFS 1924:361), kap. 7, § 53.

²⁴ Lag om samhällets barnavård (SFS 1924:361), kap. 4, § 34.

²⁵ Proposition 1924:150, s. 183.

²⁶ Proposition 1924:150, s. 164.

²⁷ Proposition 1924:150, s. 164.

barn bodde hos sina biologiska föräldrar. Vad innebar det att de personer som tog hand om fosterbarn skulle ha lämplighet och förmåga? De lagar och anvisningar som reglerade den sociala barnavården gav inte så mycket vägledning i den här frågan. Vad som var lämpligt eller inte lämpligt var en tolkningsfråga. I nästa avsnitt diskuteras några tidigare studier om fosterbarnsvård och social barnavård som har relevans för studiens syfte och frågeställningar.

Tidigare forskning

Sett i ett längre historiskt perspektiv hade de anhöriga ansvar att träda in då ett barn eller en vuxen person av något skäl inte kunde ta hand om eller försörja sig själv. När det inte fanns några anhöriga, som kunde ta detta ansvar, blev det istället ett ansvar för socknarna och fattigvården. Inom fattigvården fanns det en distinktion mellan ”värdiga och ovärdiga” eller ”rätta och orätta” fattiga. De rätta fattiga ansågs ha rätt till hjälp från samhället. Till dem räknades framför allt handikappade, sjuka och fattiga gamla, som saknade försörjning. Föräldralösa fattiga barn ingick i den grupp som ansågs ha rätt till hjälp.²⁸ Barn hade en särställning inom fattigvården genom att de betraktades som oskyldiga offer för fattigdomen.²⁹ En annan aspekt av att barn har betraktats som rätta fattiga är att de har setts som kommande resurser, och därför har tagits omhand i förebyggande syfte.³⁰

Fattigvårdens omhändertagande av barn berörs i Anna-Maria Skoglunds avhandling *Fattigvården på den svenska landsbygden år 1829*. En stor del av de fattiga var föräldralösa barn och barn födda utom äktenskapet. I Skoglunds undersökning var 18 % av fattighjonens barn under 15 år. Vanligen utackorderades barnen till fosterföräldrar, men de kunde också placeras på fattighus tillsammans med andra fattiga. Det förekom att barn flyttades runt mellan gårdarna i socknen tills någon permanent lösning kunde ordnas. De flyttades då enligt en viss turordning, så kallad kringgång. Vistelsens tid varierade och beräknades för det mesta efter gårdarnas storlek. Under vistelsen skulle den fattige hållas med mat och logi vid de olika gårdarna. En annan understödsform var utackordering till minstbjudande, vilket innebar att den som godtog lägst ersättning fick ta hand om ett barn. En del barn fick flytta upprepade gånger och vissa fick nya foster-

²⁸ Christina Unger 1996, s. 268 ff, Louise Lönnroth 1995, s. 91, s. 98. Om särskiljandet mellan fattiga och fattiga, se också Bronislaw Geremek 1991.

²⁹ Mikael Sjögren 1997, s. 167.

³⁰ Birgitta Jordansson 1998, s. 277, Anna-Maria Skoglund 1992, s. 173.

1. Inledning

föräldrar varje år. Det kunde bero på att fosterföräldrarna dog eller blev sjuka eller att de tyckte att barnet var svårskött. Att fosterbarn betraktades som en framtida resurs/arbetskraft tydliggörs i de arvoden som tilldelades fosterföräldrarna. Ersättningen var högst för barn under åtta år. Därefter räknade man med att barnet kunde vara till viss nytta och arvodet sänktes. Dessutom varierade arvodet beroende på barnets ålder och om barnet var sjukt eller svårskött.³¹

Utformningen av fattigvården följde vissa lokala och regionala mönster. I Skoglund's undersökning var det exempelvis vanligare med fattigstugor och fattighus i södra Sverige, medan kringgång var vanligare i norr.³² Kringgång och fattigvårdsauktioner förbjöds i 1918 års lag om fattigvården.³³ Även om utackordering genom offentlig auktion var ett vanligt sätt att ordna försörjning och omhändertagande av barn under 1800-talet, var det inte givet att den lägstbjudande fick ta hand om barnet. Elisabeth Engbergs avhandling, *I fattiga omständigheter: Fattigvårdens former och understödstagare i Skellefteå socken under 1800-talet*, visar att anbud ibland inte antogs, vilket hon menar kan ha handlat om att den som lämnade anbudet inte ansågs vara lämplig.³⁴

Vid sekelskiftet 1900, då barns situation i samhället debatterades, bodde många barn i fosterhem i Sverige. Under 1900-talets gång minskade antalet. I slutet av 1800-talet fanns det omkring 41 000 fosterbarn i landet.³⁵ 2006 var omkring 14 900 barn placerade utanför hemmet, varav ungefär 11 000 i familjehem.³⁶ De nämnda siffrorna är dock inte jämförbara, eftersom det har varit olika över tid vilka barn som har räknats som fosterbarn. Under slutet av 1800-talet och under det tidiga 1900-talet var förmodligen antalet fosterbarn dessutom högre, då det fanns fosterhemsplacerade barn som inte myndigheterna kände till.³⁷ Under 1900-talet skedde en befolkningsökning, däremot har barnantalet varit relativt konstant, förutom en

³¹ Anna-Maria Skoglund 1992, kap. 6, kap. 15.

³² Anna-Maria Skoglund 1992, kap. 13 och s. 175.

³³ Lag om fattigvården (SFS 1918:422), kap. 4, § 27, § 29.

³⁴ Elisabeth Engberg 2005, s. 184 ff.

³⁵ Uppgift från Fosterbarnskommitténs utredning 1897, *Underdånigt förslag till ordnande av fosterbarnsvården*, här från Birgit Persson & Lisa Öberg 1996, s. 51, Johanna Sköld 2006, s. 17.

³⁶ *Barn och unga – insatser 2006*, Socialstyrelsen 2007:9. Under 1990-talet skedde ett brott i den tidigare utvecklingen, då placeringarna ökade efter att ha minskat sedan 1930-talet. Tommy Lundström & Bo Vinnerljung 2001, SOU 2001:52, kap. 6.

³⁷ Birgit Persson 1995, s. 109 f, Cecilia Riving 2003, s. 87.

nedgång under 1940-talet.³⁸ Det minskade antalet placerade barn beror alltså inte på någon minskning av antalet barn i Sverige.

Skälen till att barn har placerats i fosterhem har förändrats över tid. Johanna Sköld har i sin avhandling, *Fosterbarnsindustri eller människokärlek: Barn, familjer och utackorderingsbyrå i Stockholm 1890–1925*, undersökt verksamheten vid Stockholms fattigvårdsnämnds utackorderingsbyrå. Hon studerar fosterbarnsvårdens ekonomiska betydelse – om den var att betrakta som en marknad. I avhandlingen behandlas också frågan om varför barnen blev utackorderade. Många av de barn som utackorderades från byrån blev fosterbarn till följd av att föräldrarna, i första hand mödrarna, hade avlidit eller var sjuka. I andra fall var skälen till att barn fosterhemsplacerades svårigheter förknippade med att vara ensamförsörjande förälder och brist på offentlig barntillsyn.³⁹

Att barn kunde placeras i fosterhem för att deras föräldrar – ofta ensamstående mödrar – inte hade möjlighet att kombinera sitt arbete med barntillsyn tas också upp av Anita Nyberg. Så länge arbete och hem var på samma plats fanns det större möjligheter för föräldrar att både arbeta och sköta omsorg om och tillsyn av små barn. I och med industrialisering och urbanisering separerades hem och arbetsplats alltmer, vilket gjorde det svårare att kombinera uppgifterna. Under de första decennierna av 1900-talet fanns det i stort sett inte någon offentlig barntillsyn som motsvarar dagens, utan det var familjens ensak att ordna barnomsorg om föräldrarna arbetade utanför hemmet. Ett sätt att lösa situationen var, för många ensamstående mödrar, att lämna bort sitt barn till fosterhem.⁴⁰

Fosterhemsplaceringar kunde vara tillfälliga. Helena Bergmans avhandling om barnavårdsmannainstitutionen, *Att fostra till föräldraskap: barnavårdsmän, genuspolitik och välfärdsstat 1900–1950*, visar att det förekom att ensamstående mödrar fosterhemsplacerade sitt barn fram till skolåldern, för att sedan ta hand om det igen. Barnet hade då blivit äldre och tillsynen var bättre ordnad genom barnets skolgång. Mödrarnas ekonomi och arbetsförhållanden kunde samtidigt ha förbättrats.⁴¹

Det minskade antalet fosterhemsplaceringar under 1900-talet har flera förklaringar. En vanlig uppfattning är att utbyggnaden av barn-

³⁸ Barnantalet (statistiken omfattar åldersgruppen 0–19 år) har legat på omkring 2 miljoner barn. *Sveriges folkmängd (i ettårsklasser) 1860–2006*, Statistiska Centralbyrån.

³⁹ Johanna Sköld 2006, del II.

⁴⁰ Anita Nyberg 1996, s. 95–104, Anita Nyberg 2000, p. 5–20. Se även Klas Åmark 2002, s. 249.

⁴¹ Helena Bergman 2003, s. 246 f.

1. Inledning

omsorg möjliggjorde att kvinnor kunde gå ut i arbetslivet. Anita Nyberg menar att det även går att vända på resonemanget och se att barnomsorgen gjorde det möjligt för kvinnor som arbetade att också ta hand om sina barn. De behövde inte längre lämna bort sina barn till fosterhem.⁴² Andra förklaringar kan kopplas till nedgång i barnadödlighet, längre livslängd och förändrad syn på barn födda utom äktenskapet, som har inneburit att fler barn kunnat växa upp tillsammans med sina föräldrar.⁴³ Den ekonomiska utvecklingen och socialpolitiska reformer riktade till barnfamiljer har också haft betydelse.⁴⁴ Sammantaget har materiella och praktiska skäl till placeringar av barn utanför hemmet minskat över tid.⁴⁵

Under slutet av 1800-talet och de första decennierna av 1900-talet tilltog uppbyggnaden av institutioner för barn i Sverige. Institutionsvårdens framväxt i Sverige har belysts av Marie Sallnäs i avhandlingen *Barnavårdens institutioner – framväxt, ideologi och struktur*.⁴⁶ De flesta barn som placerades utanför föräldrarnas hem bodde ändå i fosterhem. Under hela 1900-talet har det funnits ett dominerande synsätt i Sverige att barn som inte har kunnat bo med sina föräldrar i första hand ska växa upp i ett fosterhem och inte på en institution. Barnavårdsnämnderna uppmanades under det tidiga 1900-talet att prioritera fosterhem före barnhem. Om barn ändå skulle placeras på institution skulle den hemlika institutionen prioriteras före den mer anstaltslika.⁴⁷ Barn som bedömdes vara ”vanartade”, vars eget beteende ansågs problematiskt, skulle inte placeras i fosterhem utan på uppfostringsanstalt eller skyddshem.⁴⁸

Ett differentierat institutionssystem byggdes upp där vanartade barn skulle skiljas från vanvårdade och försummade barn. Vid uppbyggnad av institutioner för barn var också tanken att dessa så mycket som möjligt skulle likna ”det goda hemmet”.⁴⁹ Under 1930-talets skyddshemsdebatt kritiserades vården av barn på institutioner. Kritikerna i debatten hade en stark tilltro till enskilda hem som en lämpligare miljö även för de barn som då placerades på institutioner.

⁴² Anita Nyberg 2000, s. 5–20.

⁴³ Jfr David Gaunt 1983/1996, Orvar Löfgren 1994.

⁴⁴ Ann-Sofie Ohlander 1994, SOU 1994:38.

⁴⁵ Tommy Lundström & Marie Sallnäs 2003, s. 193–212.

⁴⁶ Marie Sallnäs 2000, kap. 5.

⁴⁷ Kajsa Ohrlander 1992, s. 168 ff, Marie Sallnäs 2000, s. 93 ff, Hans Swärd 2005, s. 6–10.

⁴⁸ Om behandlingen av de så kallade vanartade barnen, se Eva-Lis Bjurman 1995, Renée Frangeur 2007, Maria Sundkvist 1994, Hans Swärd 1993.

⁴⁹ Kajsa Ohrlander 1992, s. 168 ff, Marie Sallnäs 2000, s. 94 ff, Anders Åman 1976, s. 149–163, s. 351–370.

En fungerande familj ansågs vara den bästa lösningen ur både samhällsekonomisk och mänsklig synpunkt.⁵⁰

Det har varit vanligt över tid att fosterbarn placerats på landet. I Sverige finns det en lång fosterhemstradition med placeringar av barn från städernas barnhus till familjer på landsbygden.⁵¹ I slutet av 1800-talet var det relativt vanligt att Stockholms fattigvårdsnämnds utackorderingsbyrå placerade barn i fosterhem inom staden. Vid dessa placeringar var det vanligt att fosterbarn och fosterföräldrar var släkt eller kände varandra sedan tidigare. Under 1900-talets första decennier blev det vanligare med fosterhemsplaceringar med längre geografiskt avstånd. Ett vanligt utackorderingsområde var Kalmar län. Det var vanligast att utackorderingsbyrån placerade fosterbarn hos lantbrukare. Ett annat vanligt yrke bland fosterföräldrarna var arbetare. Många fosterbarn utackorderades till kvinnor som var hushållsföreståndare och vars yrke inte framgår. Andra yrken bland fosterföräldrar var hantverkare och jordbruksarbetare. Det förekom i mindre utsträckning att barn utackorderades till tjänstemän.⁵²

Utifrån en studie av fosterhemsplaceringar från Allmänna Barnhuset under 1880-talet drar Birgit Persson slutsatsen att fosterföräldrarna ofta tillhörde det lägre skiktet på landsbygden.⁵³ I ett tidigare arbete, där jag har studerat Barnhusets placeringar av barn i ett par småländska landsbygdsförsamlingar i slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet, tillhörde inte fosterföräldrarna de fattigaste, utan snarare ett mellanskikt i församlingarna.⁵⁴

Kyrkoherdarna i församlingarna förväntades kontrollera fosterhemmen och fosterbarnens vård. När Allmänna Barnhuset utackorderade barn på landsbygden kontrollerades hemmen även genom inspektioner av Barnhusets reseinspektör.⁵⁵ Kyrkoherdarnas viktiga roll i fosterhemskontrollen framgår av att fosterföräldrar som ansökte om att ta emot fosterbarn skulle ha skriftliga rekommendationer från pastorsämbetet.⁵⁶ Fosterhem där Stockholms fattigvårdsnämnds utackorderingsbyrå hade placerat barn kontrollerades av inspektörer och lokalombud på orten.⁵⁷

⁵⁰ Anne-Li Lindgren 2001, s. 239–267.

⁵¹ Birgit Persson 1985, Birgit Persson 1991, s. 42 ff, Birgit Persson 1995, s. 110 ff, Lisa Öberg 1990, s. 15–40, Lisa Öberg 1991, s. 73–87.

⁵² Johanna Sköld 2006, s. 266–277.

⁵³ Birgit Persson 1991, s. 57.

⁵⁴ Ann-Sofie Bergman 2001.

⁵⁵ Birgit Persson 1995, s. 110 ff, Birgit Persson & Lisa Öberg 1996, s. 64 f. Om prästers roll i kontrollen, se även Anna-Maria Skoglund 1992, s. 143.

⁵⁶ Birgit Persson 1991, s. 47 f, Birgit Persson 1995, s. 113 ff.

⁵⁷ Johanna Sköld 2006, s. 296.

1. Inledning

Johanna Skölds forskning om fosterhemsplaceringar av barn under perioden 1890–1925 visar att utackorderingsbyrån föredrog familjer, där fosterföräldrarna var gifta par eller änkor. Det skulle inte finnas mer än två eller tre barn i fosterhemmet. Bostaden skulle vara rymlig och sund och ligga högst fem kilometer från en skola. Enligt Sköld bedömdes inte fosterfamiljer ur barnens sociala nätverk lika strängt som andra för barnen tidigare okända familjer.⁵⁸ Även Birgit Persson menar att släktinghem har bedömts mindre strängt än andra fosterhem.⁵⁹

I Birgit Perssons forskning framkommer bilden av att fosterbarn ofta levde i en mycket utsatt situation. Barnen fick flytta ofta och kunde bli tillbakalämnade till Barnhuset, exempelvis i samband med att de började skolan och inte kunde hjälpa till i fosterhemmet.⁶⁰ Till skillnad från Persson menar Johanna Sköld utifrån studier av fosterhemsplaceringar vid utackorderingsbyrån i Stockholm att majoriteten av barnen bodde i ett och samma fosterhem under den tid de var utackorderade av byrån. När barn flyttades kunde det bero på fosterföräldrarnas förändrade levnadsförhållanden, att dessa var missnöjda med barnens arbetsinsats alternativt det merarbete barnet innebar. Utackorderingsbyrån kunde också flytta barn på grund av upptäckta missförhållanden.⁶¹ Liknande resultat visar min tidigare studie av fosterhemsplaceringar från Allmänna Barnhuset till församlingar i Småland. När det blev aktuellt med omplacering av ett fosterbarn berodde det ofta på att en fosterförälder hade blivit sjuk eller avlidit. Vid omplacering kunde barn placeras hos någon anhörig till fosterföräldrarna.⁶²

Sammanfattningsvis finns det få studier om fosterbarnsvård i Sverige i ett längre tidsperspektiv. Det finns många möjliga frågor att arbeta vidare med. Den här studien koncentreras specifikt på fosterbarnsvård inom barnavårdsnämndens praktik under perioden 1926–1935. I relation till tidigare forskning har studien inriktats på annan tidsperiod, annan plats och särskilt fokuserats på frågor om synen på fosterhems lämplighet och olämplighet, på maktförhållanden kopplat till lämplighetsfrågan och på barnavårdsnämndens tillsyn av fosterbarnsvården, aspekter som ägnats liten uppmärksamhet i tidigare forskning.

⁵⁸ Johanna Sköld 2006, kap. 8.

⁵⁹ Birgit Persson 1991, s. 57 f.

⁶⁰ Birgit Persson 1991, s. 58 ff.

⁶¹ Johanna Sköld 2006, s. 381.

⁶² Ann-Sofie Bergman 2001.

Studiens syfte och frågeställningar

Tidigare har jag presenterat det tidiga 1900-talets lagstiftning om fosterbarns vård. Enligt 1902 års lag om fosterbarns vård fick inte den som var olämplig ta hand om fosterbarn. I 1924 års lag om samhällets barnavård stadgades att utackordering av barn endast fick ske till personer vilkas lämplighet och förmåga hade undersökts. I dokument från barnavårdsnämnden och andra texter som ingår i den här studien har uttrycken *lämplig* och *lämplighet* använts om fosterhem under hela undersökningsperioden. Det finns gott om noteringar i barnavårdsnämndens protokoll där det beslutades att söka efter ett lämpligt fosterhem åt ett barn.⁶³ Ibland uttrycktes att det som eftersöktes var ett ”gott fosterhem”.⁶⁴ I protokollen beskrevs ett fosterhem eller en fosterförälder som ”lämplig”,⁶⁵ ”olämplig”⁶⁶ eller ”mindre lämplig”.⁶⁷ Andra barnavårdsnämnder kontaktade nämnden och begärde yttrande över ett fosterhems ”lämplighet”.⁶⁸ Det kunde också tas upp i nämndens protokoll att det fanns behov av ”lämpligare” fosterhem för ett barn.⁶⁹ Vad avsågs då med lämplighet?

Syftet med avhandlingen är att utifrån en lokal studie av barnavårdsnämndens arkiverade dokument belysa och analysera föreställningar om vad som kännetecknade ett lämpligt respektive ett olämpligt fosterhem under perioden 1926–1935. Hur såg normerna för ett lämpligt fosterhem ut och hur kan vi förstå de föreställningar och normer som styrde barnavårdsnämndens bedömningar av fosterhemmen? Frågeställningar som ska besvaras är: Vilka faktorer kan identifieras som betydelsefulla när barnavårdsnämnden bedömde fosterhem som lämpliga – vad ansågs konstituera ett gott fosterhem? Vilka problembilder framkommer i nämndens dokumentation när fosterhem bedömdes vara olämpliga?

Under arbetet med avhandlingen har det blivit tydligt att det inte är möjligt att analysera synen på ett lämpligt respektive olämpligt fosterhem utan att i någon mån inkludera fosterbarnen – utan fosterbarn är hemmet inget fosterhem och de vuxna i hemmet inga

⁶³ Barnavårdsnämnden i Växjö stad (BVS), P1:1, P1:2, P1:3, P1:4, P1:5, P1:6, P1:7, P1:8, P1:9, P1:10, P1:11, P1:12. Med ”P” avses protokoll och övrigt källmaterial från nämnden. Av etiska skäl har jag valt att använda ett system av koder istället för att hänvisa direkt till materialet, se kapitel två, avsnittet ”Etiska överväganden”.

⁶⁴ BVS, P1:13, P1:14.

⁶⁵ BVS, P1:15, P1:16.

⁶⁶ BVS, P1:17, P1:18.

⁶⁷ BVS, P1:19.

⁶⁸ BVS, P1:20.

⁶⁹ BVS, P1:21, P1:22.

1. Inledning

fosterföräldrar. Därför har en frågeställning med anknytning till fosterbarnens vård tillkommit: Hur förväntades fosterföräldrar ta hand om fosterbarnen för att de och deras hem skulle bedömas som lämpliga?

En frågeställning rör maktförhållanden mellan fosterbarn, biologiska föräldrar, fosterföräldrar och barnavårdsnämndens representanter. När barn placerades i fosterhem var inte alltid samtliga överens. Uppfattningarna om vad som var ett lämpligt respektive olämpligt fosterhem kunde skilja sig åt mellan de berörda och ibland uppstod konflikter. Hur avgjordes då vad som kunde accepteras som ett lämpligt fosterhem? Vems uttalanden och bedömningar sågs i det avseendet som betydelsefulla?

Ytterligare en central frågeställning rör tillsynen. En uppgift för barnavårdsnämnden var att ”öva kontroll över fosterbarnsvården”.⁷⁰ Hur kontrollerades fosterhemmens lämplighet? Studien omfattar en relativt kort tidsperiod, men en ambition är ändå att i viss mån fokusera förändringstendenser respektive kontinuitet över tid.

Sammanfattningsvis analyseras föreställningar om hur fosterhem bör vara – genom en lokal undersökning av den sociala barnavårdens praktik. Med praktik avser jag i den här studien ”det som görs”,⁷¹ barnavårdsnämndens tillvägagångssätt i sina uppgifter att bedöma fosterhemmens lämplighet och utöva tillsyn av fosterbarnsvården – hur detta hanterades inom en kulturellt normerande kontext.⁷²

För den lokala studien har jag valt att utgå från barnavårdsnämnden i Växjö.⁷³ I kontexten ingår också nämndens kontakter och samarbete med andra barnavårdsnämnder och övriga som hade uppgifter inom fosterbarnsvården, exempelvis barnavårdsombudet på 1930-talet. Svaren på frågeställningarna har i första hand sökts i barnavårdsnämndens bevarade dokument såsom protokoll, bilagor, fosterhemsutredningar och rapporter från nämndens inspektioner i fosterhemmen.⁷⁴ Lagstiftning, statliga utredningar och andra texter som exempelvis Medicinalstyrelsens rekommendationer och andra

⁷⁰ Lag om samhällets barnavård (SFS 1924:361), kap. 1, § 2.

⁷¹ Mats Beronius 1991, s. 75.

⁷² I den fortsatta texten används uttrycken fosterbarnspraktik och barnavårdsnämndens praktik i denna betydelse.

⁷³ Val av plats för den lokala undersökningen och den valda tidsperioden motiveras närmare i kap. 2.

⁷⁴ Med ”utredning” avses här det underlag som barnavårdsnämnden samlade in som grund för beslut om eventuellt godkännande av ett fosterhem. När nämnden skulle utöva tillsyn av fosterhemmen gjordes besök i hemmen. Dessa besök kallas i källmaterialet ”inspektioner”.

handböcker om barnavård och fosterbarnsvård fungerar som bakgrund och jämförelsepunkter i relation till den lokala studien.

Teoretisk ram

I följande avsnitt diskuteras de centrala begrepp som dels har använts vid insamlingen av empirin, och som dels har varit betydelsefulla vid analysen – social kontroll, normalitet och makt. Kortfattat berörs även genus och klass. Avsikten med avsnittet är att precisera vad som avses med begreppen när de används i den här studien.

En av frågeställningarna för avhandlingen rör barnavårdsnämndens tillsyn av fosterbarnsvården. I analysen av fosterhemstillsynen används begreppet *social kontroll*. Begreppet kommer från amerikansk sociologi i början av 1900-talet och introducerades av sociologen Edward Alsworth Ross. För Ross hade social kontroll en mycket vid betydelse – olika former av influenser som kunde ha betydelse för den sociala ordningen, såsom allmän opinion, lagstiftning, religion, utbildning, konst.⁷⁵ I en genomgång av litteratur som behandlar begreppet social kontroll visar Katarina Jacobsson att en bredare definition av begreppet kan sägas handla om allt som bidrar till den sociala ordningen och om hur individer anpassas till rådande normer. I en mer avgränsad mening handlar social kontroll om kontrollen av avvikelser, det vill säga definition av och reaktion på avvikelser.⁷⁶

Teorier om social kontroll behandlas både i relation till socialisation, som intern social kontroll och i relation till avvikelser, som extern social kontroll. Den externa sociala kontrollen kan vidare delas in i informell, formell och halvformell kontroll. Den informella sociala kontrollen handlar om kontroll mellan människor emellan som inte utövas genom någon befattning och där kontroll inte är det huvudsakliga syftet med kontakten mellan människorna. Formell social kontroll är kontroll från samhällets sida genom myndigheter, exempelvis rättsväsende. Här utövas kontrollen av människor som har kontroll som uppgift i sitt yrke. Halvformell social kontroll innebär kontroll som utövas av människor i deras yrke, men där kontrollen inte är huvuduppgiften.⁷⁷

Det är vanligt att begreppet social kontroll numera används för att referera till någon form av organiserad reaktion mot avvikande

⁷⁵ Edward Alsworth Ross 1901/1932.

⁷⁶ Katarina Jacobsson 1998, s. 1 ff.

⁷⁷ Martin Vejbrink 1982, s. 185 ff.

1. Inledning

beteende.⁷⁸ Undersökningar där begreppet används handlar ofta om formell kontroll och tvång från samhällets sida, exempelvis undersökningar inom rättsväsendet eller psykiatrin. Katarina Jacobsson för ett resonemang om att den sociala kontrollens hela spektrum förloras med en alltför stark koncentration på exempelvis rättsväsende, då betydelsen av informell social kontroll försummas. När social kontroll har handlat om kontrollen av avvikare har intresset mer riktats mot avvikelse än mot den sociala kontrollen och hur det avvikande socialt har kontrollerats, menar Jacobsson vidare.⁷⁹

Åke Bergmark tar upp social kontroll som en aspekt vilken alltid är närvarande inom det sociala arbetet och som därför är viktig att reflektera över. Han menar att inom socialt arbete har begreppet kommit att representera aspekter som man helst inte vill kännas vid, vilket innebär att det ofta är frånvarande i exempelvis framställningar om metoder och arbetssätt. Samtidigt är det kontrollerande inslaget centralt i socialt arbete, menar Bergmark. Inom barn- och ungdomsvården finns det tydliga inslag av social kontroll, exempelvis möjligheterna för sociala myndigheter att ingripa i situationer där föräldrars fostran anses otillräcklig eller skadlig och i situationer där barn och ungdomar bedöms ha utvecklat ett avvikande beteende.⁸⁰

I den här avhandlingen om fosterbarnsvård är det den *externa* sociala kontrollen som fokuseras. Barnavårdsnämnderna skulle ”öva kontroll över fosterbarnsvården”.⁸¹ Nämnden skulle ha tillsyn av att fosterföräldrarna var lämpliga för uppgiften att ta hand om fosterbarn. Kontroll/tillsyn var alltså något centralt. I det avseende den sociala kontrollen är i fokus i studien handlar det om *formell* social kontroll med inriktning på nämndens utövande av tillsyn över fosterbarnsvården. Det handlar också om den sociala kontrollen mellan barnavårdsnämndens inspektioner som kunde vara av ett mer *informellt* slag. Emellanåt fick till exempel grannar uttala sig om fosterföräldrars lämplighet att ta hand om barn och om det var lämpligt att ett fosterbarn bodde kvar i sitt fosterhem. I studien finns det även exempel på *halvformell* kontroll, genom exempelvis lärare och präster.

Intresset riktas mot barnavårdsnämndens tillsyn av fosterbarnsvården, vem som utövade tillsynen, hur den gick till, mot vem den riktades och hur den förändrades över tid. Av intresse är också att se hur normavvikelser kontrollerades. När ett fosterhem inte

⁷⁸ Allan Horwitz 1990, s. 9. Martin Innes 2003, s. 3, s. 15.

⁷⁹ Katarina Jacobsson 1998, särskilt s. 2 och s. 23.

⁸⁰ Åke Bergmark 1998, kap. 5.

⁸¹ Lag om samhällets barnavård (SFS 1924:361), kap. 1, § 2.

överensstämde med barnavårdsnämndens normer, men ändå inte hade passerat gränsen för att nämnden skulle fatta beslut om en omplacering – hur hanterades en sådan situation?

Det är angeläget att se komplexiteten, att det som var kontroll för en person kan ha inneburit något annat för en annan person i samma familj eller hem. Linda Gordons studier av socialt arbete med barnavård och familjevård i Boston under perioden 1880–1960 visar att i första hand kvinnor, men även barn, själva var aktiva och tog kontakt med barnskyddsbyrån (child-protection agency) för att få hjälp. Vissa var aktiva och visste vilken hjälp de ville ha. Gordon tar upp vikten av att inte betrakta en familj som en enhet, då familjemedlemmar kan ha olika intressen, exempelvis på grund av förtryck och våld inom familjen.⁸²

På liknande sätt visar Gena Weiners forskning om barnavårdsbyrån i Hagalund under de första decennierna av 1900-talet att barn och föräldrar inte bara såg byrån som en kontrollinstans. Det fanns barn som själva kontaktade byrån och argumenterade för sin sak. Byrån kunde i vissa situationer ses som en resurs där det gick att få materiell hjälp. Barnen var också medvetna om att barnavårdsbyrån bestämde i frågor som om de skulle stanna i ett fosterhem eller återvända till sina föräldrar.⁸³ Även Johanna Skölds forskning om fosterbarn som placerades av Stockholms fattigvårdsnämnds utackorderingsbyrå visar att det fanns fosterbarn som skrev till byrån för att försöka påverka sin situation.⁸⁴ Maria Sundkvists studier utifrån den tidiga barnavårdsnämnden i Norrköping visar att nämnden kunde fungera både som kontroll och stöd. Vissa föräldrar som inte ansåg sig klara av sina barn kunde vända sig till nämnden.⁸⁵

När barn placerades i fosterhem skulle fosterhemmet vara lämpligt. Målet med placeringen när ett barn var omhändertaget av barnavårdsnämnden var, enligt lag om samhällets barnavård, att barnet skulle bli en ”duglig samhällsmedlem”.⁸⁶ I lagförslaget uttrycktes att utackordering i enskilt hem var det lämpligaste för det stora flertalet barn och det behandlingssätt som ”bäst rustar dem att sedermera reda sig på egen hand”.⁸⁷ Min utgångspunkt är att de bedömningar och åtgärder som barnavårdsnämnden gjorde i samband med fosterhemsutredningar och tillsynsbesök i foster-

⁸² Linda Gordon 1988/2002, s. 293–299.

⁸³ Gena Weiner 1995, kap. 5.

⁸⁴ Johanna Sköld 2006, s. 371.

⁸⁵ Maria Sundkvist 1994, kap. 5.

⁸⁶ Lag om samhällets barnavård (SFS 1924:361), kap. 4, § 32, § 34. Citat från § 32.

⁸⁷ Proposition 1924:150, s. 136.

1. Inledning

hemmen byggde på normativa föreställningar om hur ett hem skulle se ut, hur föräldrar skulle ta hand om barn och hur barn skulle bete sig och utvecklas. Bakom sådana bedömningar och åtgärder ligger ofta föreställningar om hur ett normalt liv ser ut.⁸⁸

Begreppet *normalitet*, som används i studien, kan syfta på tillstånd som är ”regelmässigt, vanligt, typiskt, ordinärt eller konventionellt”, men normalt kan också betyda ”önskvärt, idealt, eftersträvansvärt”.⁸⁹ Förståelsen av det normala bygger på en jämförelse med det som inte ses som normalt, det vill säga avvikelser.⁹⁰ I det här fallet är avvikelserna de fosterhem som definierades som olämpliga, inte acceptabla. I studien är båda normalitetsbegreppen relevanta, det vill säga normalitet som det vanligt förekommande och normalitet som det önskvärda, eftersträvansvärda. Det som ansågs vara eftersträvansvärt behöver inte nödvändigtvis ha varit detsamma som det vanligt förekommande.⁹¹ Normaliteten och avvikelserna förstås här som sociala och kulturella konstruktioner.

Barnavårdsnämndens dokumenterade bedömningar av fosterhemmens lämplighet respektive olämplighet är i fokus för analysen – inte fosterhemmen eller fosterfamiljerna i sig. Avhandlingens frågeställning om föreställningar om fosterhems lämplighet anknyter till normalitetsbegreppet, vad som har betraktats som eftersträvansvärt, normalt respektive acceptabelt. I lagstiftning, förarbeten och sociala handböcker uttrycks normer, det vill säga utsagor om hur fosterhemmen borde vara, men i realiteten kan exempelvis tillgången på fosterhem ha inverkat vid bedömningen av fosterhemmens lämplighet. Kanske var det inte alltid möjligt för barnavårdsnämnden att finna det fullständigt önskvärda, eftersträvade fosterhemmet. Kanske fick nämnden ibland nöja sig med det acceptabla, mer vanliga eller genomsnittliga fosterhemmet.

Ett konkret exempel från barnavårdsnämnden på normalitet som det vanligt förekommande är ett uttalande om att fosterbarn skulle ha det som andra barn. En lärare beskrev i ett yttrande till barnavårdsnämnden att en fosterpojke var hel och snyggt klädd ”som de andra barnen i skolan”.⁹² Exempel på normalitet som det önskvärda, eftersträvade är att det sågs som olämpligt om det fanns inneboende

⁸⁸ Jfr Ove Mallander, Anna Meeuwisse & Sune Sunesson 1998/2004, s. 159 f.

⁸⁹ Mats Börjesson & Eva Palmblad 2003, s. 19. Anders Gustavsson 2005, s. 33. Gustavsson tar upp ett tredje normalitetsbegrepp som utgår från medicinsk/biologisk patologi, där normalitet blir motsatsen till det patologiska.

⁹⁰ Bengt Sandin, Lars-Christer Hydén och Judith Lind 2006, s. 8 f.

⁹¹ Jfr Bengt Sandin, Lars-Christer Hydén och Judith Lind 2006, s. 7–17.

⁹² BVS, P1:23.

personer i fosterhemmen. Att familjer hade inneboende i sina hem var inte särskilt ovanligt under den studerade tidsperioden.

I lämplighetsbedömningar och kontroll av fosterhemmen finns en maktaspekt. *Makt* används som begrepp i avhandlingen så till vida att jag har försökt vara öppen för vad källmaterialet kan berätta om maktrelationer inom fosterbarnspraktiken. När ett barn placerades i fosterhem fanns det flera involverade; fosterbarnet, föräldrarna, fosterföräldrarna och barnavårdsnämndens representanter. Dessa var inte alltid överens. Uppfattningen om fosterhems lämplighet kunde skilja sig åt mellan de berörda. När maktaspekten diskuteras avses makt som ett relationellt begrepp. Ett sätt att se på makt är att det handlar om en förmåga att få något att hända, att åstadkomma social förändring. Det förutsätter ett synsätt att makt inte är ett ting eller en egenskap, utan att makt uppstår i relationer.⁹³ Makt kan i det perspektivet också handla om det motsatta – att se till att förändring inte sker, att rådande förhållanden fasthålls.

Den franske idéhistorikern och filosofen Michel Foucault menade med sitt maktbegrepp att makt är något som finns inbyggt som ett moment i alla relationer. Makt är i det avseendet inte något som någon eller några har, utan snarare något som utövas i relation mellan människor.⁹⁴ Foucault menade vidare att maktrelationer inte är entydiga, utan att de kan förändras, då makt handlar om ”ett växelspel av ojämlika och rörliga relationer”, där varje relation innebär ett styrkeförhållande.⁹⁵ Ett styrkeförhållande innebär att makt inte befinner sig helt på en sida. Styrkeförhållanden är inte heller stabila utan kan – åtminstone tillfälligt – förändras.⁹⁶ Skillnader i styrkeförhållanden kan exempelvis handla om olika samhälliga position, kön, ålder, kunskap eller erfarenhet.⁹⁷

Utifrån detta sätt att se på makt, med utgångspunkten att maktförhållanden är instabila och möjliga att förändra, finns det alltid möjlighet till motstånd. Vid ett totalt dominansförhållande, utan något som helst utrymme för frihet eller motstånd, existerar inte längre någon maktrelation.⁹⁸ Foucault menade att motstånd kan vara av många olika slag: ”möjliga, nödvändiga, osannolika, spontana, vilda, isolerade, samordnade, smygande, våldsamma, oförsonliga,

⁹³ Fredrik Engelstad 2006, s. 15.

⁹⁴ Michel Foucault 2003, s. 32, Michel Foucault 2002, s. 103.

⁹⁵ Michel Foucault 2002, s. 104.

⁹⁶ Michel Foucault 2003, s. 32.

⁹⁷ Jfr Magnus Hörnqvist 1996, s. 52.

⁹⁸ Roddy Nilsson 2000, s. 183–206.

1. Inledning

kompromissvilliga, egennyttiga eller beredda till offer”.⁹⁹ Motstånd behöver inte bara vara sådant man direkt uppfattar som motstånd – det rebelliska och det upproriska – utan kan också vara något man inte omedelbart får syn på. Motstånd kan vara svagt och svårt att upptäcka.¹⁰⁰

Det presenterade sättet att se på makt har varit en inspirationskälla i analysen av maktaspekten. I det studerade källmaterialet finns det utsagor som jag menar kan användas för att få syn på och spegla maktförhållanden mellan de olika inblandade, det vill säga maktrelationen mellan barn och vuxna, mellan biologiska föräldrar och fosterföräldrar, mellan barnavårdsnämndens representanter, föräldrar/fosterföräldrar och barn. Analysen inriktas på exempel från källmaterialet då de berörda inte var överens, då det uppstod konflikter. Jag fokuserar på hur det i dessa fall avgjordes vad som kunde accepteras eller inte accepteras som lämpligt och vems bedömningar och uttalanden som i det avseendet sågs som betydelsefulla. Jag har försökt urskilja och studera vad som i konkreta exempel kännetecknade de olika maktrelationerna. Särskilt intresse har ägnats åt konfliktsituationer och exempel på motstånd som framträder i källmaterialet, för att synliggöra de berördas argumentation och handlingsmönster: I vilka situationer uppstod konflikter och mellan vilka? Vad var det som stod på spel i dessa situationer? Hur såg styrkeförhållandet ut mellan de som var berörda av en konflikt? Vilka medel användes av de berörda? Fanns det andra omständigheter vilka påverkade konflikternas utgång?¹⁰¹

Inom fosterbarnspraktiken var maktrelationen ojämn mellan de olika parterna. Barnavårdsnämndens representanter befann sig i en form av överläge gentemot fosterbarn, föräldrar och fosterföräldrar. Nämndens representanter skulle bedöma och ha tillsyn över fosterhemmen. Hos nämnden låg en formell makt att besluta i frågan om fosterhem kunde godkännas för barns placering. Ibland bodde fosterbarnet redan i fosterhemmet när barnavårdsnämnden involverades, genom att barnets föräldrar själva hade placerat barnet där. Barnavårdsnämnden kunde då besluta att flytta ett barn ifrån fosterhemmet. Nämnden kunde också besluta om förbud för fosterföräldrar att ta emot fosterbarn. En asymmetrisk maktrelation

⁹⁹ Michel Foucault 2002, s. 105 f.

¹⁰⁰ Mats Beronius 1986, s. 26.

¹⁰¹ Michel Foucault 2002, s. 102–111, Michel Foucault 2003, s. 32. Vid formuleringen av dessa frågor till källmaterialet har jag hämtat idéer från Magnus Hörnqvist 1996, s. 29, s. 40 f.

fanns även mellan vuxna och barn, där fosterbarnen befann sig i ett underläge gentemot de vuxna.

De studerade texterna är nedskrivna av barnavårdsnämndens representanter, vilket innebär att materialet främst har deras utgångspunkter. Men det finns också några texter, exempelvis brev, där de andra parternas synpunkter framkommer. Maktaspekten blir synlig på grund av att barn, föräldrar eller fosterföräldrar tog initiativ och försökte påverka nämndens beslut. Även om barnavårdsnämnden var i ett överläge formellt sett finns det konkreta exempel på att andra berörda kunde påverka och ibland få till stånd en ändring av nämndens beslut. Samtidigt måste man ha i åtanke att makten i andra fall, som texterna *inte* berättar om, förblir osynlig. Det kan röra dig om situationer då motståndet är svagt. Enligt Foucault är makten som mest effektiv då den förblir diskret och relativt osynlig.¹⁰²

Klass och *genus* är inga huvudsakliga analysverktyg i den här studien och har inte fått något stort utrymme. Det är ändå svårt att helt bortse från dessa kategorier i en studie om fosterbarnsvårdens historia. Tidigare forskning har visat på samband mellan sociala barnavårdsåtgärder och socioekonomiska faktorer.¹⁰³ Klass har haft en avgörande betydelse, exempelvis för vilka barn som har omhändertagits och vilka barn som har placerats i fosterhem. Tommy Lundströms forskning om tvångsomhändertaganden av barn under 1900-talet, som motiverats med föräldrars brister, visar att de föräldrar vars barn omhändertagits har haft en sämre social position och ställning på arbetsmarknaden än befolkningen i övrigt.¹⁰⁴ Johanna Skölds forskning om fosterbarnsvård under perioden 1890–1925 visar att fosterbarnens biologiska föräldrar hade begränsade ekonomiska resurser.¹⁰⁵ Även Majja Runcis studie av inkomna besvär till regeringsrätten visar att föräldrar vars barn hade omhändertagits för skyddsuffostran ofta var ”i beroendeställning till samhällets bidrag och omsorg”.¹⁰⁶

Klassaspekten har också betydelse när det gäller vilka personer som traditionellt har tagit hand om fosterbarn. Det är sällan de högre samhällsklasserna som har tagit hand om fosterbarn, utan barnen har oftast placerats hos jordbrukare, hantverkare eller arbetare. I den här studien har jag inte för avsikt att göra någon klassanalys eller

¹⁰² Michel Foucault 2003, s. 218 f.

¹⁰³ Tommy Lundström & Marie Sallnäs 2003, s. 193–212.

¹⁰⁴ Tommy Lundström 1993, kap. 15.

¹⁰⁵ Johanna Sköld 2006, s. 140.

¹⁰⁶ Majja Runcis 2007, s. 119.

1. Inledning

klassbeskrivning, utan klass används som operationalisering där jag tittar både på fosterföräldrars och biologiska föräldrars arbetsmässiga ställning i den mån denna framkommer i källmaterialet.¹⁰⁷

Tidigare forskning på barnavårdsområdet har visat att vad som har oroat myndigheter har skilt sig åt beroende på om det har rört sig om flickor eller pojkar. Även åtgärder har sett olika ut för flickor och pojkar.¹⁰⁸ Myndigheters kontroll av familjer med barn har ofta riktats mot mödrarna. När barns situation har undersökts av sociala myndigheter är det kvinnan och hemmet som har varit det centrala. Det är huvudsakligen kvinnorna som har utretts av myndigheterna, medan männen i familjerna sällan har varit ”kunskapandets själva objekt”.¹⁰⁹

När det gäller genus är utgångspunkten i denna undersökning att det som uppfattas som manligt respektive kvinnligt i ett samhälle huvudsakligen är socialt och kulturellt konstruerat.¹¹⁰ Historisk forskning har visat att vad som har betraktats som typiskt manliga respektive typiskt kvinnliga uppgifter och roller har varierat från en tid till en annan.¹¹¹ Utgångspunkten är alltså att det som definierats som manligt respektive kvinnligt under en tid i ett visst samhälle hade kunnat se annorlunda ut. Den amerikanska historikern Joan Wallach Scott uppmanar till att i en historisk studie betrakta ”motsättningen mellan manligt och kvinnligt som problematisk snarare än känd, som något kontextuellt definierat och ständigt konstruerat”.¹¹² I den här studien används genus som analyskategori för att studera föreställningar om och tillskrivningar av roller för kvinnor respektive män, flickor respektive pojkar inom fosterbarnspraktiken.

Fortsatt disposition

Efter denna inledning diskuteras metodfrågor i kapitel två. Resultatet från de empiriska studierna av barnavårdsnämndens praktik i Växjö redovisas i kapitel tre till och med sju. Kapitel tre innehåller en genomgång av förutsättningar under perioden som jag ser som betydelsefulla för förståelsen av praktiken. Kortfattat presenteras något om den lokala kontexten för undersökningen, därefter tar jag upp vem som hade ansvaret för fosterhemsplaceringarna, vad som

¹⁰⁷ I de fall yrke inte framgår har jag valt bort att söka vidare i folkbokföringen.

¹⁰⁸ Kerstin Hamreby 2004, Tommy Lundström & Marie Sallnäs 2003, s. 193–212, Maria Sundkvist 1994, s. 239 f.

¹⁰⁹ Lars-Eric Jönsson 2003, s. 142–154.

¹¹⁰ Anita Göransson 2000, s. 107.

¹¹¹ Christina Ericsson 1993, s. 6.

¹¹² Joan Wallach Scott 2004, s. 105.

framstår som skälen till att barnen hade placerats i fosterhem och slutligen vilka som tog emot fosterbarnen i sina hem. I kapitel fyra diskuteras nämndens tillsyn av fosterbarnsvården – vilka som utövade tillsynen, hur den gick till och mot vem den riktades. Skälet till att avsnittet om tillsyn har placerats tidigt i resultatframställningen är att lämplighetsfrågan ofta aktualiserades vid tillsynsbesöken. Jag ser det därför som betydelsefullt att ge en förståelse av nämndens kontroll av fosterhemmen innan jag närmare tar upp frågan om lämplighetsbedömningarna.

I kapitel fem behandlas frågeställningar om vad som ansågs konstituera ett lämpligt respektive olämpligt fosterhem och vilka faktorer som bedömdes ha betydelse i det sammanhanget. I kapitel sex diskuteras vidare hur fosterföräldrarna förväntades ta hand om fosterbarnen på ett lämpligt sätt.

Det sista resultatkapitlet, kapitel sju, är en analys av maktförhållanden när de berörda inte var överens om vad som var ett lämpligt eller olämpligt fosterhem. Att detta avsnitt har placerats sist motiveras av att kapitlet bygger vidare på de tidigare empiriska kapitlen. Medan kapitel fem och sex tar upp faktorer som hade betydelse vid bedömningen av fosterhemmens lämplighet och olämplighet innehåller kapitel sju exempel på att vissa faktorer kunde vara förhandlingsbara. I slutet av varje resultatkapitel följer en kort sammanfattning. Avhandlingen avslutas med kapitel åtta, där de huvudsakliga resultaten sammanfattas och diskuteras. Avslutningsvis gör jag kortfattat några reflektioner om fosterbarnsvården under den studerade perioden i relation till dagens familjehemsvård.

2. Metod och material

Textanalys

Hur kan man gå till väga för att söka kunskap om fosterbarnsvården och barnavårdsnämndens praktik för 70–80 år sedan? Med fokus så långt tillbaka i tiden innebär det svårigheter att få kunskap genom intervjuer med berörda. Ett alternativ är att studera bevarade skriftliga källor. Textstudier är vanligast inom kvalitativ forskning, men det finns även möjlighet att använda texter för kvantitativa analyser. Det är också möjligt att kombinera olika typer av analyser av samma källmaterial. I den här studien om barnavårdsnämndens lämplighetsbedömningar av fosterhem har jag dels gjort innehållsanalyser, där avsikten framför allt varit att ge bakgrundsinformation för förståelse av sammanhanget. Innehållsanalyser kan bidra till att ge överblick och visa på mönster som framkommer i källmaterialet.¹¹³ För att förstå den aktuella tidens praktik är det betydelsefullt att veta något om de fosterhemsplacerade barnens, deras föräldrars och fosterföräldrars bakgrund och situation.

Det centrala i avhandlingen är tidens synsätt och normer inom fosterbarnsvården. För att besvara frågeställningen om föreställningar om ett lämpligt respektive olämpligt fosterhem har jag valt att göra en kvalitativ analys, för att synliggöra normer som framkommer i de bevarade dokumenten. Analysen inriktas på vad som faktiskt skrevs och vad barnavårdsnämndens ledamöter och inspektörer beskrev att de gjorde. Ambitionen är att synliggöra föreställningar om hur ett gott eller lämpligt fosterhem skulle vara och gränsen för vad som kunde accepteras. I vissa fall var det vanliga/ordinära måttstocken medan det i andra fall kunde vara det önskvärda/eftersträvansvärda.

Även de problematiska fallen är i fokus för studien, det vill säga beskrivningar av fosterhem som inte bedömdes som lämpliga. Det var när barnavårdsnämnden bedömde att det fanns problem i fosterhemmen som texterna blev mer omfattande. I de exemplariska fallen finns det vanligen mindre nedskrivet. Men samtidigt som de avvikande fallen berättar något om hur fosterhemmen inte skulle vara, säger de också något om önskemålen om hur de skulle vara – vad som var eftersträvansvärt.¹¹⁴ Det var i relation till önskemålen som vissa hem bedömdes vara olämpliga. Att de problematiska fallen uppmärksammades mest kan illustreras av ett citat från fattigvårdens syssloman:

¹¹³ Göran Bergström & Kristina Boréus 2005, kap. 2.

¹¹⁴ Jfr Mats Börjesson & Eva Palmblad 2003, s. 127, Mats Beronius 1994, s. 175 ff.

Ett gott hem?

Härmed har jag vidrört de svagheter som under inspektionen kunnat upptäckas, men däremot icke påvisat något särskilt om de många goda och uppoffrande fosterhemmen, vilka i all tysthet offrar tid och omtanke på dessa små som äro överlämnade åt dem.¹¹⁵

Det är angeläget att också begrunda vad som inte skrevs i nämndens dokumentation. När något inte uttalas kan det vara ett tecken på att det inte ses som viktigt, men det kan också handla om att det outtalade tillhör det självklara, underförstådda och betraktas som så naturligt att det inte behöver nämnas.¹¹⁶ Ett exempel på det självklara från denna studie är att ett lämpligt fosterhem helst skulle vara beläget på landet. Varför fosterhemmen skulle finnas på landet var en fråga som vid tiden var så självklar att den inte behövde någon närmare argumentation. Men att något inte skrevs uttryckligt i barnavårdsnämndens dokument kan också ha handlat om sådant som vid tiden inte var acceptabelt att nämna.

Inom samhällsvetenskaplig textanalys finns det olika inriktningar som delvis är överlappande.¹¹⁷ Den här undersökningen med fokus på synsätt, normer och argumentation ligger närmast en diskursiv ansats, det är i första hand språket som är i fokus för intresset. Diskursbegreppet används på flera olika sätt.¹¹⁸ Studien anknyter till diskurs i en betydelse där både språk och praktik ingår. Här avses diskurs i betydelsen ”hela den praktik som frambringar en viss typ av yttranden”.¹¹⁹ Med praktik avses, som tidigare har nämnts, ”det som görs”.¹²⁰ Exempel på praktik i den här studien är de åtgärder som beskrivs i barnavårdsnämndens dokumentation i fall där det fanns betänkligheter mot ett fosterhem. Fosterhemmens lämplighet existerar inte i sig, utan kan analyseras genom vad som sagts och gjorts, genom förhållningssätt och regler.¹²¹ Det är vidare min målsättning att skapa förståelse genom att sätta in barnavårdsnämndens dokumentation i ett meningsfullt sammanhang.¹²²

¹¹⁵ BVS, P2:1.

¹¹⁶ Göran Bergström & Kristina Boréus 2005, s. 76 f, Karin Widerberg 2002, s. 145.

¹¹⁷ Göran Bergström & Kristina Boréus 2005, s. 18.

¹¹⁸ Göran Bergström & Kristina Boréus 2005, s. 307 ff, Marianne Winther Jørgensen & Louise Phillips 2000, s. 7.

¹¹⁹ Michel Foucault 1993, s. 57.

¹²⁰ Mats Beronius 1991, s. 75.

¹²¹ Jfr Mats Beronius 1991, s. 73 f.

¹²² Jfr Mats Beronius 1991, s. 24, Mats Alvesson & Kaj Sköldberg 1994, s. 282, Marianne Winther Jørgensen & Louise Phillips 2000, s. 28.

2. Metod och material

Under arbetet med studien har jag inspirerats av såväl ett arkeologiskt angreppssätt som av ett genealogiskt. Medan det arkeologiska innebär att söka sig tillbaka och synliggöra olika epoker och synsätt vid vissa tidpunkter, innebär det genealogiska ett intresse för det nuvarandes historia. Genealogi innebär härkomstanalys eller släktskapsanalys – att spåra upp släktskapslinjer.¹²³ Min studie är främst inriktad på synliggörande av normer och synsätt inom fosterbarnspraktiken under den specifika undersökta perioden, men även att i någon mån försöka få syn på likheter med dagens praktik.

Att undersöka släktskap handlar om att synliggöra vad som fortfarande är levande från den undersökta tidsperioden. Men att det finns ett släktskap behöver inte betyda att förhållanden i dåtid och nutid skulle vara identiska. Det innebär inte heller att dåtidens praktik skulle förklara nutidens.¹²⁴ Det handlar istället om att studier av praktiken i en annan tid med ett genealogiskt angreppssätt kan bidra till att ge perspektiv på vår egen tids normer och synsätt. En del föreställningar om det goda fosterhemmet är outtalade, då de kan ses som självklara eller naturliga. Vissa föreställningar är tidsbundna. En del av det som har setts som självklart i det förflutna kan upplevas som främmande idag, medan andra föreställningar som idag ses som naturliga inte alls behöver vara det i framtiden. Jag menar alltså att historiska studier kan bidra till att ge perspektiv på dagens familjehemsvård. En tillbakablick på synsätt i det förflutna kan hjälpa till att belysa vår egen tid.¹²⁵ Ett annat skäl till att genomföra en historisk studie om det sociala arbetet med fosterbarn och fosterhem är att ge en bakgrund till dagens situation, genom att öka kunskapen om fosterbarnsvårdens historia.

Källmaterial, urval och avgränsningar

Studien är i första hand inriktad på barnavårdsnämndens praktik under perioden 1926–1935. I en historisk studie som denna är det inte möjligt att studera praktiken eller de faktiska handlingarna i sig, utan studieobjektet är de bevarade texter som kan berätta något om den dåvarande praktiken. Det källmaterial som används är i huvudsak hämtat från barnavårdsnämndens arkiv i Växjö. Källmaterialet är inte skapat för forskning, utan har kommit till i ett annat sammanhang med syfte att dokumentera beslut och åtgärder. Texterna är

¹²³ Resonemanget om dessa båda angreppssätt är hämtat från Michel Foucault, Göran Bergström & Kristina Boréus 2005, s. 309 f, Mats Beronius 1991, s. 50 ff, Marianne Winther Jørgensen & Louise Phillips 2000, s. 19 ff.

¹²⁴ Mats Beronius 1991, s. 51.

¹²⁵ Jfr Kim Salomon 1997, s. 79–92.

normativa till sin karaktär, vilket gör dem lämpliga för studier av exempelvis argumentation och synsätt.¹²⁶

När undersökningen påbörjades var ambitionen först att jämföra praktiken i en mindre stad med en storstad och även med en landsbygdskommun. Men när insamlandet av materialet hade påbörjats insåg jag snart att arbetet skulle bli alltför omfattande inom ramen för en licentiatavhandling. Vid en inventering av material för studien visade det sig att det fanns ett omfattande material bevarat vid Växjö barnavårdsnämnd, varför jag i stället valde att koncentrera studien till Växjö. Att undersöka just Växjö barnavårdsnämnds verksamhet har inte varit ett mål i sig, utan Växjöstudien kan ses som en ram för frågeställningarna. Avsikten har varit att med en noggrann lokal undersökning försöka fånga något av de föreställningar som fanns inom fosterbarnspraktiken under den aktuella tidsperioden och relatera dessa till ett meningsfullt sammanhang. För att studera barnavårdsnämndens praktik krävs en lokal undersökning. Det är inte ovanligt att historiska studier av den sociala barnavårdens praktik utgår från ett storstadsperspektiv.¹²⁷ Att genomföra studier i mindre kommuner kan tillföra andra perspektiv.

Under den studerade perioden hade barnavårdsnämnden ansvar för kontrollen av fosterbarnens vård. Undersökningens startpunkt motiveras med att barnavårdsnämnder blev obligatoriska i kommunerna genom 1924 års lag om samhällets barnavård, vilken trädde i kraft 1926. Tidigare hade kommunerna möjlighet att inrätta barnavårdsnämnder frivilligt. Före 1926 kunde det vara olika kommunala nämnder som hade ansvaret för fosterbarnsvården.¹²⁸

¹²⁶ Jfr exempelvis Cecilia Lindgren 2006, s. 67, Tommy Lundström 1993, s. 166, Maija Runcis 2007, s. 33.

¹²⁷ När det gäller historiska undersökningar av barnavården har exempelvis Hans Swärdh (1993) studerat synen på "vanart" vid barnavårdsnämnden i Malmö. Maria Sundkvists (1994) studie om de "vanartade" barnen är lokaliserad till Norrköpings barnavårdsnämnd. Gena Weiners (1995) studie om "raddandet" inom filantropin av de "försummade barnen" utgår från förorten Hagalund utanför Stockholm. Ulf Jönson (1997) har studerat verksamheten vid barnavårdsbyrån i Stockholm. Ingrid Söderlind (1999) har studerat placeringar av barn på barnhem i Stockholm. Ann-Charlotte Münger (2000) har studerat placeringar av stockholmsbarn på sommarlovskolonier. Johanna Sköld (2003, 2006) har studerat fosterbarnsplaceringar vid Stockholms fattigvårdsnämnds utackorderingsbyrå. Cecilia Lindgrens (2006) studie om adoptioner av barn utgår från Stockholms rådhusrätt och Stockholms tingsrätt.

¹²⁸ Lag om samhällets barnavård (SFS 1924:361) innebar en samlad lag om samhällets barnavård. Tidigare var lagstiftningen splittrad på tre olika "barnlagar" som alla tillkom 1902. Barnavårdsnämnden upphörde i och med socialtjänstlagen (SFS 1980:620) som trädde i kraft 1982. Då fick socialnämnder i landets kommuner ansvar för de uppgifter som hade hanterats av barnavårdsnämnden.

2. Metod och material

Under 1930-talet är det i källmaterialet möjligt att skönja några förändringar inom fosterbarnspraktiken som jag har velat fånga – förändringar som rör en begynnande professionalisering och ett ökat intresse för expertkunskap inom fosterbarnsvården. Undersökningen avslutas med år 1935, studien omfattar således barnavårdsnämndens praktik under en tioårsperiod. Under perioden hade drygt hundra fosterhemsplaceringar påbörjats som ger underlag för innehållsanalyser. Det fanns under den här tiden många barn placerade i fosterhem i Sverige. Senare under 1900-talet minskade placeringarna, vilket diskuterades i föregående kapitel.

Under den studerade perioden var Växjö uppdelat på Växjö stad och Växjö landskommun. 1940 skedde en sammanslagning av de båda kommunerna. Jag har valt att inkludera båda kommunerna i undersökningen, men merparten av källmaterialet är hämtat från Växjö stad. Således behandlar det här arbetet främst fosterbarnspraktiken vid Växjö stads barnavårdsnämnd. Materialet består av nämndens protokoll och bilagor (exempelvis anmälningar, utlåtanden, brev) och förteckningar över fosterhemsplacerade barn. I Växjö stads barnavårdsnämnds arkiv finns protokoll och bilagor bevarade, medan endast protokollen utan bilagor finns kvar i landskommunens arkiv. Bland det bevarade materialet från Växjö stad finns nedskrivna rapporter från fosterhemsinspektioner. Materialet från Växjö stad är mer omfattande och innehåller fler fylliga beskrivningar, vilket har inneburit att mer än 90 procent av hänvisningarna till källmaterialet kommer från stadens barnavårdsnämnd. När jag i kapitlen som behandlar de empiriska studierna skriver barnavårdsnämnden avses därmed i första hand nämnden i Växjö stad. Det framgår av källhänvisningarna vilken kommuns barnavårdsnämnd som avses.

Urvalet för innehållsanalyserna är de fosterhemsplaceringar i Växjö stad som påbörjades under åren 1926–1935. I den delen av undersökningen har jag valt bort placeringarna i landskommunen, dels då det rör sig om få fall där och dels för att få så enhetliga uppgifter som möjligt för analysen. Det är svårt att veta när fosterhemsplaceringar egentligen påbörjades, då det var vanligt att det dröjde innan barnavårdsnämnden fick information om privatplacerade barn i fosterhem. Urvalet för undersökningen är därför de placeringar som tas upp som nytillkomna under året i nämndens förteckningar över placerade barn. Förmodligen fanns det fler barn som placerades i fosterhem under de aktuella åren. Det kan ha förekommit fosterhemsplaceringar som inte barnavårdsnämnden

kände till.¹²⁹ Det kan möjligen också ha funnits placeringar som nämnden kände till men som inte har dokumenterats. De nytillkomna placeringarna har följts i förteckningarna tills de avslutades. Att följa placeringarna över tid och inte bara studera placeringstillfället har gjort det möjligt att se förändringar under vårdtiden. Ett kompletterande material för innehållsanalyserna har varit inspektionsrapporter från nämndens fosterhemsbesök.

Den kvalitativa analysen omfattar alla fosterhemsplaceringar som nämns i källmaterialet från de båda nämnderna under perioden. I protokollen finns dokumentation om fosterbarn som nämnderna hade ansvar för, men som var placerade på andra orter. Det finns även uppgifter om fosterhemsplaceringar i Växjö där andra barnavårdsnämnder hade gjort placeringen. Även dessa placeringar har inkluderats i studien. Den kvalitativa undersökningen är alltså en totalundersökning av materialet från Växjö stad och Växjö landskommun under perioden 1926–1935. Under den studerade perioden är protokollen omfattande medan uppgifterna i protokollen under nämndens senare tid är ganska knappa – då finns den mesta informationen istället i personakter.

I barnavårdsnämndens arkiv finns dokument som har upprättats av barnavårdsombudet,¹³⁰ som var anställd av Kronobergs läns barnavårdsförbund.¹³¹ Ibland tog barnavårdsnämnden hjälp av barnavårdsombudet för att finna fosterhem till något barn eller för att bedöma ett fosterhems lämplighet. Även de dokument från barnavårdsombudet som finns bevarade i Växjö stads och Växjö landskommuns barnavårdsnämnders arkiv har analyserats. Däremot

¹²⁹ Exempelvis kunde det i samband med barnavårdsombudets så kallade fosterhemsinventeringar i socknarna framkomma att där fanns fosterbarn som inte barnavårdsnämnden tidigare kände till, BVS, P2:2. I landsförsamlingens protokoll finns uppgifter om fosterföräldrar som hade flyttat in i området utan att rapportera att de hade hand om fosterbarn, BVL, P2:3.

¹³⁰ Barnavårdsombud anställdes från 1931 av de länsvisa barnavårdsförbunden, för att bland annat hjälpa barnavårdsnämnderna att skaffa fosterhem och sköta inspektioner. Barnavårdsombuden avskaffades 1945, då tjänster inrättades som barnavårdsassistenter vid länsstyrelserna. Barnavårdsombuden återinfördes 1947 eftersom det visade sig att assistenterna vid länsstyrelserna inte hann med fosterhemsförmedlingen. Ombuden avlönades därefter av Allmänna Barnhuset och landstingen. *Svensk förvaltningshistoria* 2004, ”Civila förvaltningar”, avsnitt 33:7.

¹³¹ Kronobergs läns barnavårdsförbund bildades i november 1930, efter vad som framkommer av protokoll från Växjö landsförsamlings barnavårdsnämnd, den 16 december 1930, § 7. Länsförbunden var underavdelningar till Svenska Fattigvårds- och barnavårdsförbundet (tidigare Svenska Fattigvårdsförbundet). Medlemmar i barnavårdsförbunden var barnavårdsnämnder, föreningar och även enskilda personer. Kajsa Ohrlander 1992, s. 142.

2. Metod och material

har jag i denna studie avstått från att gå vidare och samla mer information om barnavårdsombudets arbete utifrån andra arkiv.

Den tänkta mottagaren av de nedskrivna utredningarna och rapporterna var främst barnavårdsnämnden, som skulle ta ställning till och besluta om placering av barn och godkännande av fosterhem. Rapporter från inspektioner i fosterhemmen skulle delges nämnden. Det var främst barnavårdsnämndens ledamöter och anställda vid fattigvårdstyrelsen som gjorde utredningar och skrev rapporter. Vilka personer som har gjort de olika anteckningarna har jag inte närmare gått in på, då jag har bedömt det vara av mindre vikt i den här studien. Det mesta av källmaterialet är maskinskrivet. Materialet från landskommunen är handskrivet. De bevarade breven från föräldrar, barn och fosterföräldrar är mestadels skrivna för hand.

Barnavårdsnämndens texter behöver sättas i relation till andra omgivande texter. Betydelsefulla texter som används i studien är lagtexter, förarbeten till lagar, handböcker inom barnavården och fosterbarnsvården samt tidigare forskning. Dessa texter fungerar som bakgrund och jämförelsepunkter för studien.

Tillvägagångssätt och analys

Det källmaterial undersökningen utgår från är främst bevarad dokumentation från barnavårdsnämnden. Först har jag försökt få en överblick över källmaterialet. De dokument från de båda barnavårdsnämnderna i Växjö som jag har använt och läst översiktligt motsvarar ungefär 2400 sidor text, i framför allt folioformat. Utifrån materialet har jag antecknat de uppgifter som rör fosterhemsplaceringar. Mitt eget nedtecknade material motsvarar ungefär 350 A4-sidor, som jag därefter har närläst. Så kallad närläsning innebär att läsa materialet ytterst noggrant ett antal gånger. Med flera genomläsningar är det möjligt att få syn på nya intressanta saker och att på så vis fördjupa analysen. En fördel när man arbetar med arkivmaterial är att det är möjligt att gå tillbaka till arkivet och materialet om något väsentligt har förbisetts, eller för att söka svar på nya frågor som dyker upp efter hand.

Jag har först gjort innehållsanalyser av uppgifter från förteckningarna över placerade barn. De uppgifter som har samlats in för innehållsanalys är: fosterföräldrarnas civilstånd, yrke, egna barn, boende, geografiskt avstånd till fosterbarnets biologiska föräldrar, andel barn placerade hos släktingar, vilka skäl som framkommer till att barnen placerades i fosterhem samt barnens ålder vid placeringen. Det bör betonas att när jag skriver ”skäl till placering” så avses vad som framgår av barnavårdsnämndens dokumentation. Texterna där

skäl till placering nämns är författade av barnavårdsnämndens representanter. Föräldrar och även fosterbarn kan ha haft andra uppfattningar om skälen till att barn placerades i fosterhem.¹³² Ibland antecknades skäl till placering och ibland inte. Emellanåt framgår något om föräldrarnas – oftast moderns – livssituation vid tiden för placeringen och då blir det detta som fokuseras i studien.

Barnavårdsnämndens dokument innehåller värderande utsagor om fosterhemmen. Dessa kan inte ses som korrekta beskrivningar, de kan exempelvis inte användas för att studera hur fosterhemmen var. Däremot är de användbara för att analysera vilka föreställningar som styrde lämplighetsbedömningarna av hemmen. I fall där fosterhem bedömdes vara lämpliga eller olämpliga har jag studerat argumentation och motiveringar – hur skrevs lämpligheten respektive olämpligheten fram? Vilka andra ord och benämningar associerades med benämningarna och vilka värderingar var knutna till dem?¹³³

Jag har ordagrant antecknat beskrivningar av fosterhemmen som de uttrycks i materialet och intresserat mig för vilka kriterier det var som ingick när hem bedömdes vara lämpliga och olämpliga för fosterbarnsvård. Vilka uppgifter som samlades in vid en fosterhemsutredning säger något om vad som ansågs viktigt. Jag har också intresserat mig för beskrivningar där det framgår hur fosterföräldrar förväntades ta hand om barnen.

Det finns exempel på att tjänstemän fick i uppdrag av nämnden att söka nytt hem för barn på grund av ett fosterhems olämplighet. I andra fall riktades tillsägelser mot fosterhem eller beslutades att fosterhem skulle ”övervakas”. Även i dessa fall har jag fokuserat på hur argumentation och motiveringar såg ut. Hjälpmedel i analysen har varit verktygen problem, problemets orsaker och lösningar till problem.¹³⁴ Jag har försökt identifiera vad som sågs som problem och vilka lösningar som angavs utifrån de identifierade problemen. Synen på vad som orsakat problemen har fått en begränsad betydelse i det här arbetet, då det inte framträder särskilt tydligt i de studerade texterna. Ibland var inte de olika berörda ense om vad som var

¹³² Jfr Sven Hessle 1988, s. 62 ff, som tar upp att föräldrar och socialarbetare kan ha olika syn på vad som har varit skälet till att barn placerats i fosterhem. Se även Gunnar Bernler & Lisbeth Johnsson 1995, s. 25, som diskuterar att det inte är rimligt eller möjligt att via journaler komma åt ”verkligheten”.

¹³³ Jfr Göran Bergström & Kristina Boréus 2005, s. 313, Karin Widerberg 2002, s. 167.

¹³⁴ Inspiration till detta analysverktyg har hämtats från Ulf Mörkenstam 1999, s. 57. Se även Göran Bergström & Kristina Boréus 2005, kap. 8.

2. Metod och material

problem och/eller lösningar. Av betydelse i det här sammanhanget är också vem som ansåg att det fanns problem.

Etiska överväganden

Källmaterial från barnavårdsnämnderna är sekretesskyddat. Enligt bestämmelser i sekretesslagen är handlingar rörande personers enskilda förhållanden sekretesskyddade i 70 år. Undersökningsperioden 1926–1935 ligger mer än 70 år tillbaka i tiden, men i och med att jag också har följt fosterhemsplaceringar över tid i förteckningarna är en mindre del av materialet sekretesskyddat. De texter som har använts för mer omfattande kvalitativa analyser är endast från åren 1926–1935. Jag har ansökt om och fått tillstånd att med förbehåll ta del av barnavårdsnämndens arkiverade dokument.¹³⁵

Källmaterialet innehåller känsliga uppgifter om enskildas personliga förhållanden. Om den här undersökningen, som startade 2003, hade påbörjats idag hade det krävts en etikprövning enligt lag om etikprövning. Lagen trädde i kraft 1 januari 2004 och omfattar inte forskning som påbörjades före ikraftträdandet.¹³⁶

Jag har valt att inte kontakta de personer som omnämns i de studerade dokumenten från barnavårdsnämnden. Undersökningsperioden ligger ungefär 70–80 år tillbaka i tiden. De vuxna personer som nämns i materialet, biologiska föräldrar, fosterföräldrar och barnavårdsnämndens representanter, finns troligen inte i livet längre. Däremot när det gäller fosterbarnen, som i de flesta fall var i ganska späd ålder då de fosterhemsplacerades, är det möjligt att många av dem lever idag. Det hade alltså varit möjligt att kontakta dem för att informera om undersökningen och be om deras samtycke till deltagande.¹³⁷ Ett motiv till att inte kontakta de berörda är att jag har velat undvika att påminna de före detta fosterbarnen om sådant som ligger mycket långt tillbaka i tiden, och som eventuellt kan ha varit svåra upplevelser för dem. Därmed menar jag inte att man aldrig ska

¹³⁵ Förbehåll enligt sekretesslagen (SFS 1980:100) kap. 14, § 9: uppgifter som samlats in får endast användas för det uppgivna forskningsändamålet, uppgifter som rör enskilds personliga förhållanden får inte föras bort från arkivet eller lämnas ut om inte uppgifterna har sådan form att de inte kan hänföras till den enskilde, insamlat material som rör enskilds personliga förhållanden skall förstöras efter avslutad avhandling.

¹³⁶ Lag (2003:460) om etikprövning av forskning som avser människor.

¹³⁷ Exempelvis ingår intervjuer med personer som var placerade i fosterhem eller på institution under 1920-talet i den pågående utredningen om vanvård i den sociala barnavården, SOU S 2006:05, s. 4. Utredningens uppgift är ”att kartlägga allvarliga övergrepp och vanvård av flickor och pojkar som varit placerade i fosterhem/familjehem eller vid institutioner inom den sociala barnavården”, s. 3.

kontakta de berörda i liknande undersökningar som denna. Det är möjligt att de före detta fosterbarnen skulle kunna få ut något positivt av att delta i och få information om en liknande pågående studie. Exempelvis skulle det kunna ge dem ny kunskap om fosterbarnsvårdens historia som möjligen kan bidra till en omtolkning av den egna historien.¹³⁸

Även om källmaterialet innehåller känsliga uppgifter om enskilda personers förhållanden bedömer jag inte att de eller deras anhöriga kommer att skadas på något sätt av den här studien. För att skydda känsliga uppgifter har sammanhängande utdrag ur texterna anonymiserats genom att exempelvis namn och orter har utelämnats. Beskrivningar av fall har använts för att konkretisera och åskådliggöra föreställningar. Det är inte fosterbarnens livsöden eller de bedömda fosterhemmen i sig som är i fokus utan beskrivningarna är avsedda att illustrera argumentationen och de synsätt som uttrycktes. I stället för att hänvisa direkt till källmaterialet med exempelvis datum för barnavårdsnämndens sammanträde och nummer på paragraf eller bilaga, har jag valt att konstruera ett system med koder. Detta system används för att det inte ska vara möjligt att lägga samman information från ett och samma fall som presenteras i olika avsnitt i avhandlingen. Kodsystemet har bara använts när det finns uppgifter om enskilda personer i textutdragen. När jag citerar uttalanden av mer generell art, som inte rör någon enskild person, hänvisar jag direkt till källmaterialet.¹³⁹

Tillförlitlighet, validitet och generaliserbarhet

Vad kan då den aktuella studien säga något om? I diskussionen av en studies vetenskaplighet och vilka kunskapsanspråk en forskare har, används ofta begreppen validitet och reliabilitet. Medan validitet innebär att den mätmetod man har valt mäter det den är avsedd att mäta, avses med reliabilitet forskarens noggrannhet i mätningar och uträkningar.¹⁴⁰ Men i en vidare betydelse kan validitet handla om huruvida en undersökning för att besvara en viss fråga verkligen kan besvara just den frågan, det vill säga hur väl undersökningens upplägg svarar mot forskningsfrågan. Och reliabilitet kan i en vidare betydelse avse forskarens noggrannhet under hela forskningsprocessen.¹⁴¹

¹³⁸ Jfr Susannah Kölén 2006, s. 47–50.

¹³⁹ En kodförteckning lämnas till opponenter inför examinationen av avhandlingen, för att det ska vara möjligt att kontrollera resultaten.

¹⁴⁰ Karin Widerberg 2002, s. 18.

¹⁴¹ Göran Bergström & Kristina Boréus 2005, s. 34 f.

2. Metod och material

Den aktuella studiens validitet handlar exempelvis om huruvida de studerade dokumenten är relevanta för att svara på frågeställningarna. I studien är tidens normer det intressanta. Barnavårdsnämndens dokumentation innehåller normativ information och kan spegla exempelvis ”för givet tagna föreställningar”.¹⁴² Dokumenten är möjliga att använda för att studera mönster och synsätt i det sociala arbetet.¹⁴³

Går det då att lita på att barnavårdsnämnden hade de värderingar som uttrycks i materialet eller finns det skäl att tro att dokumenten på något sätt är förvanskade? Här krävs en viss reservation för och uppmärksamhet på att det inte är säkert att nämndens representanter alltid skrev ned explicit vad de menade, utan att de kan ha formulerat sig på ett annat sätt. Exempelvis uttrycktes mycket tydligt i Växjö landskommuns protokoll att vad som eftersträvades var fosterhem som tog emot fosterbarn utan anspråk på någon ekonomisk ersättning. Även om detsamma inte uttrycktes alls lika tydligt i materialet från Växjö stad, är det möjligt att ekonomiska aspekter vägdes in i bedömningen av fosterhems lämplighet på ett liknande sätt, också i fall där detta inte skrevs ned så tydligt.

Tillförlitligheten i en studie som denna handlar vidare om att insamling och läsning av källmaterialet görs tillräckligt noggrant och att tillvägagångssätt, analys och gjorda val förklaras tydligt. Jag har försökt sträva efter att göra undersökningen så ”genomskinlig” som möjligt genom att underbygga argumentationen med många citat från källmaterialet, vilka kan säga något om tidens normer inom fosterbarnspraktiken. Min förhoppning är att läsaren ska få en uppfattning om de gjorda tolkningarna.¹⁴⁴

När det gäller undersökningens representativitet och därmed generaliserbarhet kan man ställa sig frågan om de studerade dokumenten från de båda barnavårdsnämnderna i Växjö är typiska för sitt slag och för sin tid eller om det snarare rör sig om speciella lokala produkter? Barnavårdsnämndens praktik kan ha sett olika ut i olika kommuner. I den här studien visade det sig att det förekom kontakter och samarbete mellan flera nämnder på olika orter. De kontaktade varandra för att få hjälp med tillsyn av fosterhem eller för att få information om bedömningen av ett fosterhems lämplighet. I källmaterialet finns bevarade dokument från andra barnavårdsnämnder som har inkluderats i undersökningen. Under studiens

¹⁴² Tommy Lundström 1993, s. 165.

¹⁴³ Jfr Leila Billqvist & Lisbeth Johnsson 2007, s. 8.

¹⁴⁴ Jfr Göran Bergström & Kristina Boréus 2005, s. 352 ff, Anders Gustavsson 2000, s. 30.

Ett gott hem?

senare år arbetade också barnavårdsombudet med uppgifter inom fosterbarnsvården. Barnavårdsombudet hade hela länet som arbetsområde och fanns därmed i ett vidare sammanhang.

Undersökningen visar att det under perioden fanns en spridning av idéer och kunskap om barnavård, vilket tyder på att källmaterialet har en viss representativitet för hur man talade om barnavård och fosterbarnsvård under den aktuella perioden. Kanske fanns det under en äldre period en mer lokal prägel. I och med denna spridning av idéer och kunskap menar jag att undersökningen kan säga något om tidens syn på lämplighetsfrågan i en något bredare mening än endast Växjö. Som redan nämnts har tidigare undersökningar om den sociala barnavårdens historia vanligen gjorts utifrån större städer och då i många fall Stockholm. Genom att genomföra studier i mindre städer eller i landsbygdskommuner kan generaliserbarheten breddas. Även om studien är begränsad till sitt omfång både vad gäller källmaterial och tidsperiod kan den användas som en jämförelse för andra fortsatta studier.

3. Fosterbarnsplaceringar i Växjö

Följande kapitel innehåller bakgrundsuppgifter som jag menar har betydelse för förståelsen av fosterbarnspraktiken under den studerade perioden. Kapitlet inleds med en kort beskrivning av undersökningsområdet. Därefter diskuteras det ekonomiska ansvaret, redovisade skäl till placeringar, något om fosterbarnens och deras föräldrars situation, samt vilka som hade anlitats som fosterföräldrar. Redovisningen av fosterhemsplaceringarna bygger – när inte annat nämns – på innehållsanalyser av förteckningar vid Växjö stads barnavårdsnämnd,¹⁴⁵ och på nämndens bevarade rapporter från fosterhemsbesök.¹⁴⁶

Växjö stad och Växjö landskommun

Vilka nämnder och yrkesgrupper som har haft ansvar för fosterbarnsvården under 1900-talet har varierat över tid och har varit beroende av kommunernas storlek. I början av 1900-talet sköttes barnavårdsfrågorna i hög grad av barnavårdsnämndens ledamöter.¹⁴⁷ I större städer kunde särskilda tjänstemän anställas för vissa uppgifter.¹⁴⁸

Under den studerade perioden var Växjö uppdelat på Växjö stad och Växjö landskommun. Då barnavårdsnämnden 1926 blev en obligatorisk kommunal nämnd togs uppgiften att kontrollera fosterbarnsvården i staden över från hälsovårdsnämnden. Nämnden tog över kontrollen av ”50–60 fosterhem”.¹⁴⁹ I landskommunen hade fattigvårdsstyrelsen tidigare skött kontrollen av fosterbarnsvården, när barnavårdsnämnden tog över uppgiften. Där fanns tio barn för vilka nämnden tog över ”tillsyn och vård”. Förutom dessa beräknades det vid överlämnandet finnas 21 barn under 16 år, vilka fattigvårdsstyrelsen under de senaste åren hade utlämnat utan ersättning till fosterföräldrarna. I barnavårdsnämndens protokoll noterades att dessa barn ”torde ej stå under barnavårdsnämndens vård”.¹⁵⁰

Invånarantalet i Växjö stad var ungefär 9 300 år 1920, och landskommunen hade omkring 3 500 invånare. Under 1920-talet växte

¹⁴⁵ BVS, ”Förteckningar över barn som varit föremål för nämndens verksamhet”, D1:2, D1:3, D1:4 och D1:5

¹⁴⁶ BVS, P3:1, P3:2, P3:3, P3:4, P3:5, P3:6, P3:7, P3:8.

¹⁴⁷ Tommy Lundström 1993, s. 251.

¹⁴⁸ Exempelvis fanns det anställda barnavårdsmän inom barnavårdsnämnden i Stockholm på 1920-talet. Helena Bergman 2003, kap. 4.

¹⁴⁹ BVS, protokoll 26 oktober 1925, § 8.

¹⁵⁰ BVL, protokoll 30 september 1925, § 5.

landskommunen kraftigt befolkningsmässigt, medan Växjö stads folkmängd i stort sett stod stilla. År 1930 hade invånarantalet i landskommunen ökat till 4 560, medan motsvarande siffra för staden var 9 699 invånare. Senare, år 1940, skedde en sammanslagning av de båda kommunerna.¹⁵¹ Vid sammanslagningen gjordes en inventering av bostäderna och standarden på dessa. Trångboddheten visade sig vara mindre i Växjö än i Sveriges städer i allmänhet. Men även i Växjö fanns det trångboddhet, framför allt i mindre lägenheter och bland stora barnfamiljer.¹⁵²

Växjö stad var under perioden ingen industristad, utan hade mer karaktären av en tjänstemanna- och handelsstad. I början av 1900-talet var en femtedel av de yrkesverksamma sysselsatta inom industrin. År 1922 lades stadens stora industri tändsticksfabriken ner, och andelen sysselsatta inom industrin minskade. Andelen tjänstemän ökade genom utbyggnaden av Växjö som skolstad, genom regementets inflyttning till staden år 1920, och expansionen av stadens sjukhus. Sysselsättningen inom handel ökade under de första decennierna av 1900-talet. Växjö landskommun hade vid tiden en agrar karaktär. I kommunen fanns många större brukningsenheter som herrgårdar och större jordbruk, och många bondgårdar och torp. En stor arbetsplats i landskommunen var hospitalet, St. Sigfrids sjukhus, med hela Småland som upptagningsområde. I landskommunen fanns sanatoriet Lugnet, där tuberkulossjuka vårdades. En hel del av de boende i landskommunen arbetade också i Växjö stad.¹⁵³

Ekonomiskt ansvar för placering

I källmaterialet från Växjö stad finns det information om 106 barn som fosterhemsplacerades under åren 1926–1935.¹⁵⁴ Av de placerade barnen var 52 flickor och 54 pojkar. 56 fosterhemsplaceringar hade skett enligt barnavårdsnämndens beslut och övriga 50 placeringar hade gjorts av barnens föräldrar själva, utan beslut av nämnden.¹⁵⁵ I det förra fallet var det barnavårdsnämnden som stod för barnets

¹⁵¹ Lars-Olof Larsson 1991, s. 238 f, s. 248 ff.

¹⁵² Lars-Olof Larsson 1991, s. 460 ff.

¹⁵³ Lars-Olof Larsson 1991, s. 378–436.

¹⁵⁴ I materialet finns det också information om nio barn som placerades på institutioner under samma tidsperiod. Barnavårdsnämnden hade placerat barn på uppfostringsanstalt, skyddshem, vårdhem och barnhem. Enligt lag om samhällets barnavård (SFS 1924:361), kap. 7, § 49, avsågs med fosterbarn även barn placerade på barnhem. Barn placerade på institutioner ingår dock inte i denna studie som är avgränsad till enbart barn placerade i så kallade enskilda hem.

¹⁵⁵ Dessa barn kunde senare bli fosterbarn enligt barnavårdsnämndens beslut, exempelvis om fosterföräldrarna ansökte om ekonomisk ersättning för barnet.

3. Fosterbarns placeringar i Växjö

försörjning och betalade fosterlön till fosterföräldrarna, även om nämnden i sin tur krävde ekonomisk ersättning från barnets föräldrar. Det var vanligt med fosterlöner på 200–300 kronor per år, men de kunde också vara lägre. Ersättningen till fosterföräldrarna sjönk med barnets stigande ålder.¹⁵⁶

När föräldrar själva placerade sina barn i fosterhem var det också de som betalade en månatlig vårdavgift till fosterföräldrarna, på 10–40 kronor per månad. Det förekom också, i några fall, att föräldrar betalade en engångssumma, ”ett för allt”, till fosterföräldrarna vid placeringen. Det kunde röra sig om 2000–3000 kronor, en summa som var avsedd för barnets hela uppväxttid. Det hände även att föräldrar bidrog till barns försörjning in natura istället för med pengar: ”Modern sänder kläder till barnet”. Ibland tog fosterföräldrar emot barn utan någon ersättning. Då kunde det noteras i förteckningen: ”Intet underhåll” eller ”Ingen ersättning utgår”. Att vissa fostermödrar under det tidiga 1900-talet tog emot fosterbarn utan att få någon ekonomisk ersättning har uppmärksammats i tidigare forskning.¹⁵⁷

Svårigheterna för vissa ensamstående föräldrar att försörja sina barn kan illustreras med ett exempel från landskommunen – en av de placerade fosterbarnens mor tjänade 15 kronor per månad (plus mat och husrum) på sitt arbete som hushållerska, medan vårdavgiften för fosterbarn alltså kunde vara 10–40 kronor.¹⁵⁸

Det var inte ovanligt att det fanns en oenighet om vem som skulle försörja fosterbarnen genom att betala ersättning till fosterföräldrarna. Det förekom diskussioner om vilken kommun som skulle betala för ett fosterbarns vård, vilket framkommer i materialet från såväl Växjö stad som Växjö landskommun.¹⁵⁹ Vilken kommun som hade betalningsansvaret avgjordes av var barnet hade sin hemortsrätt. Hemortsrätt avsåg vem som skulle stå för kostnaden för fattigvård/barnavård. Enligt 1918 års lag om fattigvården hade barn som var födda inom äktenskapet faderns hemortsrätt. Om fadern var död och modern levde gällde moderns hemortsrätt. Hennes

¹⁵⁶ Enligt två skrivna kontrakt från åren 1926 respektive 1929, ”Barnavårdsnämnds kontrakt för utackordering av barn”, sänktes ersättningen till fosterföräldrar enligt följande: 300 kronor tills barnet hade fyllt fem år, 240 kronor tills barnet hade fyllt 10 år och därefter 180 kronor till och med att barnet hade fyllt 16 år, BVS, P3:9, P3:10. I källmaterialet finns det också exempel, både från Växjö stad och från Växjö landskommun, på att ersättningen sänktes då fosterbarnet hade fyllt 14 år, vilket jag återkommer till, BVS, P3:11, BVL, P3:12.

¹⁵⁷ Anita Nyberg 1995, s. 47–82.

¹⁵⁸ BVL, P3:13.

¹⁵⁹ BVS, P3:14. BVL, P3:15, P3:16, P3:17, P3:18, P3:19.

hemortsrätt gällde även för barn födda utom äktenskap. Om modern var död var det hennes senaste hemortsrätt som gällde. Från 16 års ålder förvärvade barn egen hemortsrätt.¹⁶⁰

I källmaterialet finns det återkommande exempel på att barnavårdsnämnderna inte var överens om vilken kommun som skulle ha betalningsansvaret för ett fosterbarns vård. Vem som skulle stå för kostnaden för en placering avgjordes då slutligen av Kunglig befälningshavande,¹⁶¹ något som det finns exempel på i protokollen från både Växjö stad och Växjö landskommun.¹⁶²

Skäl till placering

Av de 106 ovan nämnda fosterbarnen hade 50 placerats utan barnavårdsnämndens beslut. I 38 av dessa fall noterades att mödrarna hade överlämnat barnen till fosterhemmen. I övriga fall hade antecknats att barnen överlämnats av fader, morfader, barnavårdsman, föreståndarinna, fru, barnmorska, barnavårdsombud och barnavårdshem.¹⁶³ Som nämnts hade 56 barn placerats i fosterhem enligt nämndens beslut. Av dessa hade 38 placeringar skett enligt § 29, lag om samhällets barnavård, vilket innebar så kallade ”frivilliga” omhändertaganden för samhällsvård, där föräldrars medgivande krävdes. Vanligast (26 placeringar) var att barnen omhändertogs enligt § 29, mom. 3, som innebar att barn bedömdes vara ”i behov av vård på grund därav, att föräldrarna övergivit barnet eller avlidit”. Andra placeringar (12) motiverades av § 29, mom. 1, att barnet på grund av föräldrars ”sjukdom, liknöjdhet eller oförmåga eller eljest i hemmet rådande förhållanden [var] utsatt för nöd”.

I 17 fall hade barnen omhändertagits för så kallad skydds-uppfostran enligt § 22, det vill säga mot föräldrarnas vilja.¹⁶⁴ I två fall placerades barn i fosterhem på grund av ”vanart” enligt § 22 c, vilket innebar att de angivna skälen till placering var barnens eget beteende. Det handlade om en pojke som placerades vid 15 års ålder och en flicka som placerades vid 11 års ålder. I båda fallen upphörde placeringen då barnen fyllde 16 år. Sex barn omhändertogs enligt §

¹⁶⁰ Lag om fattigvården (1918:422), kap. 7, § 47.

¹⁶¹ Kunglig befälningshavande var beteckningen på den högsta statliga myndigheten i länet – länsstyrelsen.

¹⁶² BVS, P3:20, P3:21, P3:22, P3:23. BVL, P3:24, P3:25, P3:26, P3:27.

¹⁶³ Barnavårdshemmet i Växjö var ett upptagningshem för späda barn och deras mödrar, vilket drevs av Föreningen för nödställda mödrar och deras barn. BVS, protokoll 6 april 1932, § 6, bilaga F.

¹⁶⁴ När det gäller lagrum för fosterhemsplacering finns här ett bortfall, för ett placerat barn framgår inte lagrum av förteckningen.

3. Fosterbarnsplaceringar i Växjö

22 a, som innebar omhändertagande på grund av misshandel eller allvarlig vanvård i föräldrahemmet.¹⁶⁵ I nio fall hade fosterbarnen placerats enligt § 22 b, vilket innebar att nämnden hade bedömt barnen vara i fara att bli vanartade ”på grund av föräldrarnas lastbarhet, vårdslöshet eller oförmåga att fostra barnet”. I tre av dessa fall framgår det att barnen innan de blev omhändertagna för skyddsuffostran hade varit intagna för ”vård å kommunens anstalt”. I ett av dessa fall noterades också att barnets mor vid placeringstillfället var ”intagen å försörjningshemmet”.¹⁶⁶ Nedan exemplifieras vad som kunde avses med fara att barn skulle bli vanartade på grund av föräldrars ”lastbarhet, vårdslöshet eller oförmåga”. Tre syskon omhändertogs på 1930-talet. Stadsläkaren hade besökt barnens föräldrahem och beskrev:

Tillståndet i köket, där familjen tydligen hade sitt tillhåll, kan knappast beskrivas /.../ Överallt rådde en obeskrivlig orenlighet. I sängen vid fönstret låg ett sjukt barn, utmärslat och höljt i de eländigaste trasor. På ett annat ställe låg den knapp ett halvår gamla, yngsta gossen, endast iklädd en skjorta och en bomullsfilt, även han med tydliga tecken till undernäring.¹⁶⁷

I vilken grad placeringarna hade skett frivilligt från föräldrarnas sida eller om det fanns inslag av tvång även i några så kallade frivilliga placeringar är omöjligt att veta, varför jag väljer att avstå från att fortsättningsvis närmare analysera frågan om tvång/frivillighet. Även om barnen hade placerats med föräldrars medgivande kan dessa ha varit utsatta för påtryckningar. Ett exempel på sådana påtryckningar är ett fall som togs upp i Växjö stads barnavårdsnämnds protokoll år 1926. Bostadsinspektrisen hade lämnat en skriftlig rapport till nämnden rörande vanvård av två barn. Nämnden beslöt att ge i uppdrag åt en pastor, som också var ledamot i nämnden, att ”söka förmå föräldrarna till frivilligt medgivande av barnens utackordering till enskilda fosterhem”.¹⁶⁸ I ett annat fall uppdrogs åt en ledamot i

¹⁶⁵ En ny bestämmelse infördes i lag om samhällets barnavård (SFS 1924:361), att barn som i sitt föräldrahem misshandlades eller utsattes för allvarlig vanvård eller annan fara till liv eller hälsa kunde omhändertagas för skyddsuffostran. Tidigare var det bara möjligt att omhänderta barn i sådana situationer om den fysiska vanvården var kombinerad med ”sedlig försummelse”. Tommy Lundström 1993, kap. 6.

¹⁶⁶ Försörjningshemmet, som även benämndes Försörjningsinrättningen, var det fattighus som byggdes i Växjö vid sekelskiftet 1900. Senare kallades hemmet i stället för vårdhem. Lars-Olof Larsson 1991, s. 421.

¹⁶⁷ BVS, P3:28.

¹⁶⁸ BVS, P3:29.

nämnden att ”söka utverka flickans föräldrars och hennes eget medgivande att utackordera henne till lämpligt enskilt fosterhem på landet”.¹⁶⁹ Även i det senare fallet hade bostadsinspektrisen anmält till barnavårdsnämnden. Att gränsen mellan tvingande och frivilliga placeringar i den praktiska utövningen ofta har varit flytande, oavsett vilken lagstiftning som har reglerat den sociala barnvården, diskuteras av Bo Vinnerljung.¹⁷⁰

Barnen som placerades i fosterhem under perioden var i de flesta fall yngre barn, 65 av de 106 fosterbarnen var högst ett år gamla och ytterligare åtta barn var högst två år vid placeringstillfället. Övriga 33 barn var i åldrarna 3–15 år. Barn som var placerade utan barnavårdsnämndens beslut var i genomsnitt yngre vid placeringstillfället än barn placerade enligt nämndens beslut. De 17 barn som hade placerats från och med nio års ålder hade uteslutande placerats enligt nämndens beslut.¹⁷¹ Barn födda utom äktenskapet var yngre då de placerades än barn födda inom äktenskapet.

Av de 106 fosterhemsplacerade barnen var 87 födda utom äktenskapet medan övriga 19 barn var födda inom äktenskapet. De allra flesta fosterbarn hade en ensamstående förälder. Även barn födda inom äktenskapet kunde ha ensamstående föräldrar, exempelvis på grund av att en förälder var avliden. Som tidigare har diskuterats var det förenat med stora svårigheter vid den här tiden att vara ensamstående förälder med uppgift att både försörja och ta hand om yngre barn. Johanna Skölds studier av utackorderingar från Stockholms fattigvårdsnämnds utackorderingsbyrå under perioden 1890–1925 visar att de barn som remitterades till byrån oftast hade en ensamstående förälder, vanligen en ensamstående mor.¹⁷² I denna studie kan svårigheterna för ensamstående föräldrar exemplifieras med fallet där en sex månader gammal pojke placerades i fosterhem år 1926. Orsaken till fosterhemsplaceringen togs upp i en utredning: ”Orsaken härtill var att modern på grund av förvärvsarbete var förhindrad att själv omhändertaga sitt barn”.¹⁷³

Andra skäl till fosterhemsplacering som framkommer i protokoll och bilagor var att en moder enligt läkare ”befunnits lida av sinnesslöhet” och bedömdes ”oförmögen att handhava vården om sitt barn”,¹⁷⁴ att en moder som hade varnats av polisen för

¹⁶⁹ BVS, P3:30.

¹⁷⁰ Bo Vinnerljung 1996b, s. 33 ff.

¹⁷¹ Se tabell 1 i bilaga.

¹⁷² Johanna Sköld 2006, kap. 4.

¹⁷³ BVS, P3:31.

¹⁷⁴ BVS, P3:32.

3. Fosterbarns placeringar i Växjö

”lösdriveri”¹⁷⁵ hade lämnat sitt barn hos mormodern som inte ansågs ”tillbörligt vårda” barnet,¹⁷⁶ att en moder var sjuk och intagen på sanatorium och att ”mannen övergivit familjen”,¹⁷⁷ att en fader ”avvikit från hemmet och ej det ringaste lämnat för familjens underhåll”,¹⁷⁸ att en moder ”undergår för närvarande straffarbete i härvarande fängelse”.¹⁷⁹ I ett fall, från år 1935, var modern ensamstående då barnets fader, ”polske undersåten juden”, hade utvisats ur landet.¹⁸⁰

Mödrarnas yrke och försörjning framgår i 46 fall i förteckningarna över placerade barn. Bland dessa var det vanligast att barnens mödrar arbetade och försörjde sig som tjänarinna (15), hembiträde (8) eller tjänsteflicka (6).¹⁸¹ Fädernas situation är inte särskilt synlig i källmaterialet. Deras yrke och försörjning framgår endast i fyra fall; dräng, lagerbiträde, bagare och kontrollör. Sett ur ett genusperspektiv var det alltså mödrarnas situation som ansågs relevant att dokumentera i nämndens förteckningar snarare än fädernas – ett exempel på den tidigare diskuterade nära kopplingen mellan barn och mödrar.¹⁸² Det är tydligt att fosterbarnens mödrar hade en utsatt position socialt och ekonomiskt. Många försörjde sig som tjänstefolk i andra människors hem. Även tidigare forskning har visat att flera fosterbarns mödrar arbetat i andras hushåll.¹⁸³ Helena Bergmans studier av barnavårdsmannaakter har visat att många ensamstående mödrar arbetade som inneboende hembiträden, ett arbete som var svårt att kombinera med omsorg om barn.¹⁸⁴

Många av fosterbarnen växte upp i fosterhem, de bodde kvar tills de vid 16 års ålder inte längre räknades som fosterbarn. Flera

¹⁷⁵ Enligt 1885 års lösdrivarelag kunde ”lösdrivare” dömas till tvångsarbete. Med ”lösdrivare” avsågs den som inte hade eller sökte arbete och ansågs ”vådlig för allmän säkerhet” eller störande för allmän ordning. Lagen ersattes 1965 av en lag om åtgärder vid samhällsfarlig asocialitet, vilken i sin tur upphävdes på 1980-talet, då socialtjänstlagen infördes. Roddy Nilsson 2003, s. 219, s. 239.

¹⁷⁶ BVS, P3:33.

¹⁷⁷ BVS, P3:34.

¹⁷⁸ BVS, P3:35.

¹⁷⁹ BVS, P3:36, P3:37. Växjö fängelse tog från 1905 emot kvinnliga fångar från södra Sverige. Under de första decennierna av 1900-talet fick fängelset alltmer karaktären av kvinnofängelse. Roddy Nilsson 1996, s. 71–73, s. 79 ff.

¹⁸⁰ BVL, P3:38.

¹⁸¹ Andra yrken bland fosterbarnens mödrar var; affärsbiträde, kokerska, lärarinna, servitris, bagerska, tvätterska, städerska, sömmerska, affärsbiträde, barnsköterska, modist och växeltelefonist.

¹⁸² Jfr Lars-Eric Jönsson 2003, s. 142–154.

¹⁸³ Johanna Sköld 2006, s. 130 ff.

¹⁸⁴ Helena Bergman 2003, s. 247 f.

fosterbarn blev adopterade av sina fosterföräldrar. Relativt många barn återförenades med sin mor, exempelvis då modern hade gift sig med barnets far eller med en annan man. Men det hände att barnet bodde kvar i sitt fosterhem även efter att modern hade gift sig.¹⁸⁵

Anlitade fosterhem

Av de 106 fosterhemsplaceringarna hade de flesta gjorts inom Växjö (61 placeringar) eller inom en region där Växjö var centralort. Det var ovanligt med placeringar längre bort än fem till sex mil. De flesta placeringar inom staden hade gjorts av föräldrarna själva, utan barnavårdsnämndens beslut. Då nämnden hade fattat beslut om fosterhemsplacering hade barnen oftast placerats i fosterhem på landsbygden, eller i närliggande orter runt omkring Växjö.

Resultaten kan jämföras med Johanna Skölds undersökning av verksamheten vid utackorderingsbyrån i Stockholm under åren 1890–1925, där det blev vanligare med tiden att barn utackorderades till orter med längre avstånd till staden, exempelvis till Kalmar län.¹⁸⁶ I Maria Sundkvists studie av omhändertaganden vid barnavårdsnämnden i Norrköping under det tidiga 1900-talet hade barnen i de flesta fall kommit till fosterfamiljer som bodde långt ifrån deras föräldrahem. Barnen i hennes studie hade fosterhemsplacerats efter att ha betecknats som ”vanartade” och ansetts behöva komma bort från ”stadens frestelser”.¹⁸⁷ Det förekom även att Växjö barnavårdsnämnd strävade efter att placera barn med avstånd från staden och föräldrarna. Det handlade om barn som nämnden bedömde ”på grund av förhållandena i hemmet var i fara att bli vanartade”.¹⁸⁸ Nämnden menade i ett sådant fall att:

¹⁸⁵ Av förteckningarna framgår att 37 av de aktuella fosterbarnen bodde kvar i fosterhem vid 16 års ålder. De flesta av dem bodde i samma fosterhem under hela placeringstiden, men några bytte fosterhem. Dessutom bodde ytterligare 11 barn kvar i sitt första fosterhem så långt det går att följa dem i förteckningarna (förteckningar för åren 1941–1943 saknas i arkivet). 7 barn flyttades till fosterhem på annan ort och kan därefter inte följas i förteckningarna. Inte heller de 9 fosterbarn som under placeringstiden flyttade tillsammans med sina fosterföräldrar till annan ort går att följa. 23 barn återförenades med sina föräldrar. 8 fosterbarn adopterades av fosterföräldrarna. 7 barn flyttades till institutioner, till upptagningshem, barnhem, skyddshem eller sanatorium. 3 barn avled under den tid de var placerade i fosterhem. 1 barn avskrevs som fosterbarn i och med att fosterfadern/morfadern blev dess förmyndare. Se även tabell 2 i bilaga.

¹⁸⁶ Johanna Sköld 2006, kap. 9.

¹⁸⁷ Maria Sundkvist 1994, s. 188 f.

¹⁸⁸ BVS, P3:39.

3. Fosterbarnsplaceringar i Växjö

sådana fosterhem måtte väljas, som ej låge i närheten av Växjö, enär man hade anledning befara, att [föräldrarna] eljest alltför mycket komme att oroa fosterföräldrarna i deras fostrargärning.¹⁸⁹

Det tillhörde inte det vanliga att Växjö stads barnavårdsnämnd sökte fosterhem med långt avstånd. Men det hände att barn och föräldrar kom att bo långt ifrån varandra av andra skäl, som att föräldern – vanligen modern – hade placerat sitt barn hos en släkting i Växjö, medan hon själv arbetade på annan ort, exempelvis i Stockholm, Uppsala, Malmö, Göteborg, Kalmar eller Kristianstad.

Hur många av de 106 fosterbarnen som var placerade hos släktingar går inte att utläsa av de studerade dokumenten. Att fosterföräldrar och fosterbarn var släkt med varandra uttrycks i 25 fall, varav 23 var placeringar som föräldrar själva hade gjort och två var placeringar enligt barnavårdsnämndens beslut. Det fanns troligen fler fosterbarn och fosterföräldrar som var släkt med varandra utan att detta skrevs ned. I flera fall hade fosterbarnet och fosterföräldrarna samma efternamn, vilket kan vara ett tecken på att de var släkt med varandra.

När det uttryckligt framgår att fosterföräldrarna var släktingar till barnet hade placeringen vanligen gjorts hos släktingar på moderns sida; hos morföräldrar (19), moster eller morbror (5) och hos farföräldrar (1). Att släktplaceringar oftast skedde inom moderns släkt är också tydligt i övrigt material i den här studien, exempelvis placering hos moster,¹⁹⁰ hos morbror¹⁹¹ och hos morföräldrar.¹⁹² Men det förekom också placeringar inom faderns släkt.¹⁹³ Mönstret att barn fosterhemsplacerades inom mödrarnas nätverk har också visats i tidigare forskning. Vid släktplaceringar har barn oftast bott hos släktingar på moderns sida, vilket har bevarat bandet med henne.¹⁹⁴

¹⁸⁹ BVS, P3:40.

¹⁹⁰ BVS, P3:41, P3:42.

¹⁹¹ BVS, P3:43.

¹⁹² BVS, P3:44, P3:45, P3:46, P3:47, P3:48.

¹⁹³ BVS, P3:49, P3:50.

¹⁹⁴ Jfr Helena Bergman 2003, s. 246, Johanna Sköld 2006, s. 148.

Fosterbarnen var i de flesta fall placerade hos gifta par.¹⁹⁵ 87 barn var placerade i fosterhem där det fanns både en fosterfader och en fostermoder, medan 19 barn var placerade hos en ensamstående fostermoder. Det var vanligare att fostermodern var ensamstående när föräldrarna själva hade placerat sina barn i fosterhemmen. Flera av de ensamstående fostermödrarna var barnens mormödrar. I källmaterialet finns det exempel på att en syster och en bror som bodde tillsammans kunde godkännas som fosterföräldrar.¹⁹⁶

De fosterföräldrar som bodde inom Växjö var vanligen arbetare eller hantverkare, medan fosterföräldrar som bodde på orter runt omkring Växjö oftast var verksamma inom lantbruk som lantbrukare, hemmansägare, arrendator, kördräng eller statdräng.¹⁹⁷ Det var vanligen bara ett barn placerat i varje fosterhem. I några få fall hade fosterföräldrarna tagit emot två fosterbarn. Det kunde röra sig om att de tidigare hade haft hand om ett fosterbarn som inte längre bodde kvar i hemmet. Det hände också att fosterföräldrarna redan hade ett fosterbarn i sitt hem, placerat av en annan barnavårdsnämnd, när de tog emot ett andra barn. Det förekom också att två syskon placerades i samma fosterhem.

Ovanstående mönster angående fosterhemmen styrks även av andra fosterhemsplaceringar som Växjö stads barnavårdsnämnd hade ansvar för under perioden, vilka nämns i inspektionsrapporterna. Det handlar om fosterbarn som hade placerats före år 1926. Även i dessa fall var de flesta fosterföräldrar gifta par, de ägnade sig vanligen åt arbete inom lantbruk eller hantverk, och fosterhemmen fanns i de allra flesta fall i ett område inom några få miles avstånd från Växjö.¹⁹⁸

Några iakttagelser kan göras ur genus- och klassperspektiv när det gäller de anlitade fosterhemmen. De som hade blivit godkända som fosterföräldrar var i huvudsak gifta par, men det var inte ovanligt att

¹⁹⁵ I de fall där fosterhemmet benämns med yrke och mannens namn, exempelvis "lantbrukare A. Andersson", eller bara mannens namn, har jag tolkat det som att fosterföräldrarna var ett gift par. I anteckningarna framkommer det vanligen inte om det fanns en fostermoder i fosterhemmet, men sannolikheten att det skulle ha varit en ensamstående man som var fosterförälder ser jag som mycket liten. I de fall där en fosterfader blev ensamstående efter fostermoderns död flyttades vanligen fosterbarnet, vilket jag återkommer till. I de fall där mannens namn har noterats kan det i vissa fall också ha varit ett syskonpar – en bror och en syster – som var fosterföräldrar.

¹⁹⁶ BVS, P3:51.

¹⁹⁷ Jfr Johanna Skölds (2006) studie av placeringar vid Stockholms fattigvårdsnämnds utackorderingsbyrå, där barn företrädesvis utackorderades till lantbrukare, arbetare, hantverkare och till kvinnliga hushållsföreståndare, s. 270 ff.

¹⁹⁸ Det rör sig här om 54 placeringar, vilka nämns i rapporterna från de årliga inspektionerna i fosterhemmen.

3. Fosterbarns placeringar i Växjö

ensamstående kvinnor hade godkänts som fosterföräldrar. Däremot fanns det inga exempel på att fosterbarn hade placerats hos ensamstående män. Vid den här tiden var det inte heller särskilt vanligt att barn växte upp med en ensamstående biologisk far.¹⁹⁹ Fäder förväntades i första hand ha rollen som försörjare och inte som vårdare av barn.²⁰⁰ När det gäller fosterföräldrars yrkesmässiga ställning har vi sett att de oftast var verksamma inom lantbruk, hantverk eller som arbetare. Socialt och ekonomiskt befann sig dessa i en starkare position än fosterbarnens mödrar, vilka ofta var ensamstående och i åtskilliga fall arbetade som tjänstefolk i andras hem. Däremot var det knappast hos de mest bemedlade som fosterbarnen hade placerats.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis var det vanligt att barn hade placerats i fosterhem till följd av föräldrarnas (mödrarnas) svårigheter att kombinera arbete och försörjning med omsorg om barn. Särskilda svårigheter var det att ta hand om de yngre barnen, vilket innebar att de flesta fosterbarn i studien var i späda ålder vid placeringstillfället. Barnen hade oftast placerats i fosterhem inom Växjö eller i närområdet. Det var ovanligt med placeringar med ett längre geografiskt avstånd. Ett intressant mönster är att de barn som var placerade inom Växjö oftast hade överlämnats av föräldrarna själva, medan barnavårdsnämnden vanligen placerade barn på landsbygden och i mindre samhällen runt omkring Växjö. En del barn hade placerats hos släktingar, vilket var vanligast när modern själv hade överlämnat barnet. Fosterföräldrarna var i regel gifta par, men det förekom också att ensamstående kvinnor och syskonpar godkändes för att ta hand om fosterbarn.

Vem som skulle försörja fosterbarnen är ett återkommande tema i källmaterialet. Det förekom många diskussioner, eller kanske snarare kamper, mellan olika kommuners barnavårdsnämnder om vem som skulle stå för vissa enskilda fosterbarns försörjning.

¹⁹⁹ Enligt den särskilda folkräkningen år 1935/1936, här från Klas Åmark 2002, fanns knappt 4 % av befolkningen i hushåll där en man levde själv med sina barn, vanligen efter hustruns död. Inte heller hushåll där en kvinna levde själv med sina barn var särskilt vanligt, det rörde sig om drygt 6 % av befolkningen. Klas Åmark, 2002, s. 255 f.

²⁰⁰ Se exempelvis Helena Bergman 2003, kap. 5, Maria Sundkvist 1994, s. 130 ff, Gena Weiner 1995, s. 212 ff.

Ett gott hem?

4. Tillsyn av fosterbarnsvården

En av barnavårdsnämndens uppgifter var att ”öva kontroll över fosterbarnsvården”,²⁰¹ det vill säga kontrollera fosterhemmens lämplighet och fosterbarnens vård. I det här kapitlet diskuteras nämndens tillsyn – vem som utövade tillsynen (inspektörer), hur den gick till (inspektioner) och mot vilka den riktades (inspekterade).

Inspektörer

I Växjö landskommun skötte barnavårdsnämndens ledamöter fosterhemstillsynen. Nämndens sammansättning reglerades i lag om samhällets barnavård. Där skulle finnas en ledamot från kommunens fattigvårdsstyrelse, en präst som var anställd i församlingstjänst inom kommunen, en lärare, lärarinna eller folkskoleinspektör som också denne skulle ha anställning inom kommunen, en läkare och minst två andra ”för nit och intresse för barn- och ungdomsvård kända män eller kvinnor”. Minst en av ledamöterna skulle vara kvinna.²⁰² I landskommunen indelades tillsynen i nio distrikt, där barnavårdsnämndens ledamöter hade ansvar för var sitt distrikt. Ledamöterna skulle ”inom var sina områden hava noggrann tillsyn om fosterbarnen och avgiva rapport till ordföranden”.²⁰³ Troligtvis skedde den här indelningen efter var ledamöterna bodde. Inom fattigvården var det en vanlig idé att de som ansvarade för uppgifterna skulle ha god kännedom om sitt område och om människorna som stod under deras tillsyn.²⁰⁴ Det senare kan exemplifieras från reglementet för Växjö stads fattigvård:

Vid val av vårdare tillses, att för uppdraget erhållas män och kvinnor, vilka äga intresse för och förmåga att handhava detsamma. Om möjligt böra de vara boende inom det distrikt, där de skola utöva sin verksamhet, och förtrogna med förhållandena därstädes.²⁰⁵

Det finns inga särskilda rapporter från fosterhemsinspektioner bevarade i Växjö landskommuns barnavårdsnämnds arkiv. Det är möjligt att inspektionerna enbart togs upp genom en muntlig rapport inför nämnden: ”Vid sammanträdet avgavs eller till detsamma hade

²⁰¹ Lag om samhällets barnavård (SFS 1924:361), kap. 1, § 2.

²⁰² Lag om samhällets barnavård (SFS 1924:361), kap. 1, § 3.

²⁰³ BVL, protokoll 6 april 1926, § 9. Ett nytt beslut om indelning i nio distrikt togs 1931, protokoll 20 februari 1931, § 9.

²⁰⁴ Mats Beronius 1994, s. 120.

²⁰⁵ *Reglemente för fattigvården i Växjö stad*, 1919, kap. 3, § 13.

avgivits rapport om samtliga fosterbarn”.²⁰⁶ Växjö landskommun hade, av protokollen att döma, ett tidigare samarbete med barnavårdsombudet än vad Växjö stad hade. Redan från och med 1931 finns anteckningar om att barnavårdsombudet hjälpte till att anskaffa fosterhem.²⁰⁷

Vid Växjö stads barnavårdsnämnd var tillsynen organiserad på ett annat sätt, där gjordes under perioden årliga inspektioner i fosterhemmen. Nämnden fattade beslut i barnavårdsfrågor medan fosterhemsinspektionerna år 1926 utfördes av tillsyningsmannen,²⁰⁸ som var anställd vid fattigvårdens sysslomanskontor. Tillsyningsmannen utförde inspektioner tillsammans med nämndens sekreterare.²⁰⁹ Tillsyningsmannen var också ledamot i nämnden.²¹⁰ År 1927 tog fattigvårdssysslomannen²¹¹ över inspektionerna då tillsyningsmannen hade av sagt sig uppdraget på grund av sjukdom.²¹² Även under åren 1928–1932 hade fattigvårdssysslomannen uppdraget att inspektera fosterhemmen, då tillsammans med nämndens sekreterare.²¹³ Tillsyningsmannen, sysslomannen och nämndens sekreterare, vilka utförde inspektionerna, var alla män. År 1933 utförde sysslomannen inspektionerna ensam, då sekreteraren var förhindrad på grund av sjukdom.²¹⁴ Som mest besöktes 51 fosterhem år 1928, under fem dagars inspektion i juli månad.²¹⁵

²⁰⁶ BVL, protokoll 14 januari 1927, § 14.

²⁰⁷ BVL, P4:1, P4:2.

²⁰⁸ Tillsyningsmän (tillsynsmän) tillkom som anställda inom fattigvården i Sverige från slutet av 1800-talet, dels på grund av att det var svårt att rekrytera frivilliga och dels på grund av att kritik hade riktats mot brister i systemet med frivilliga så kallade ordningsmän. Mats Beronius 1994, s. 121 ff. I Växjö stad anställdes en tillsyningsman på heltid från och med 1921. Tillsyningsmannens ansvar var den öppna fattigvården, som riktades till människor i deras hem. Åsa Folkesson 2000. Med ”den öppna fattigvården” avsågs fattigvård ”som ej meddelas inom anstalt”. *Reglemente för fattigvården i Växjö stad*, 1919, s. 5.

²⁰⁹ BVS, P4:3.

²¹⁰ BVS, protokoll 26 oktober 1925, bilaga D.

²¹¹ Sysslomannen var liksom tillsyningsmannen anställd som tjänsteman vid fattigvården. Sysslomannen ansvarade för fattigvårdens slutna form. Åsa Folkesson 2000. Med ”den slutna fattigvården” avsågs fattigvård ”som meddelas inom anstalt”. *Reglemente för fattigvården i Växjö stad*, 1919, s. 7.

²¹² BVS, P4:4.

²¹³ BVS, P4:5, P4:6, P4:7, P4:8, P4:9.

²¹⁴ BVS, P4:10.

²¹⁵ Enligt rapporterna besöktes 46 fosterhem år 1926, 44 hem 1927 och år 1929 besöktes 46 fosterhem av inspektörerna. För år 1930 saknas uppgift om antal besökta fosterhem, medan 33 fosterhem besöktes 1931, 37 fosterhem 1932 och 39 fosterhem 1933. Besöken gjordes i samtliga fall under 5–6 dagar på sommaren.

4. Tillsyn av fosterbarnsvården

I de årliga inspektionsrapporterna antecknades vilka barn som var nyplacerade i fosterhem och vilka barn som under året hade fyllt 16 år, och därmed inte längre räknades som fosterbarn. Inspektörerna rapporterade också om fall där de ansåg att det fanns särskilda bekymmer med fosterbarn eller fosterhem. I samband med fosterhemsinspektionerna åren 1931 och 1932 besökte inspektörerna även några barn som var placerade på olika institutioner.²¹⁶ Inspektionsresan år 1933 var, att döma av barnavårdsnämndens dokument, den sista som gjordes av sysslomannen under den studerade perioden. Därefter finns det endast bevarade rapporter från besök i enstaka fosterhem.

Från och med år 1934 skulle barnavårdsombudet vid Kronobergs läns barnavårdsförbund ta över uppgifter inom fosterbarnsvården vid Växjö stads barnavårdsnämnd. Barnavårdsombudet, som i det här fallet var en kvinna, hade till uppgift att lämna förslag på nya fosterhem till barnavårdsnämnderna. I Växjö stad halverades de avsatta medlen för inspektionsresor år 1934, från 400 kr till 200 kr.²¹⁷ Detta verkar i alla fall inledningsvis ha inneburit en viss osäkerhet om vem som hade ansvaret för tillsyn av fosterhemmen. När barnavårdsombudet hade meddelat anmärkningar mot ett fosterhem till nämnden dröjde det flera månader innan det gjordes något åt saken. Enligt sysslomannen berodde detta bland annat på:

min egen tveksamhet huruvida jag från och med i år hade någon befogenhet att taga befattning med de av Barnavårdsnämnden utackorderade barnen, detta senare närmast i anledning av Stadsfullmäktiges beskärning av anslaget för inspektionen och den senares ev. överlåtande på Barnavårdsförbundet i Länet.²¹⁸

Sysslomannens uttalande kan uppfattas som ett sätt att legitimera att han inte hade gjort något åt barnavårdsombudets anmälan, men det vittnar också om en viss osäkerhet om vem som egentligen hade ansvar för vad. Även efter att barnavårdsombudet hade involverats i tillsynen av fosterbarnsvården fortsatte sysslomannen att besöka en del fosterhem. Det var inte längre några generella inspektioner som rörde alla, eller i varje fall de flesta fosterbarn och fosterhem, utan nu handlade fosterhemsbesöken främst om de ifrågasatta fallen.

²¹⁶ BVS, P4:11, P4:12.

²¹⁷ BVS, protokoll 20 februari 1934, § 1. Beslutet var fattat av stadsfullmäktige. Det finns också uppgifter om hur mycket medel som användes till inspektionsresor. I en sammanställning framkommer att 1931 användes 479:75, 1932 466:30, 1933 394:-, 1934 105:30 och 1935 168:35. BVS, protokoll 9 juni 1936, § 13, bilaga N.

²¹⁸ BVS, P4:13.

Ett gott hem?

Förutom sysslomannen och tillsyningsmannen var också ledamöterna i Växjö stads barnavårdsnämnd involverade i tillsynen. Exempelvis kunde uppdraget att undersöka ett blivande fosterhems lämplighet ges till fattigvårdens tillsyningsman tillsammans med bostadsinspektrisen, en kvinna som också var suppleant i barnavårdsnämnden.²¹⁹ I januari år 1929 beslutade nämnden att fosterbarns ärenden i första hand skulle handläggas av just bostadsinspektrisen.²²⁰ Valet av bostadsinspektrisen som fosterbarnsinspektris visar den stora vikt som lades vid bostaden i nämndens lämplighetsbedömning av fosterhem, vilket jag återkommer till.

Det finns vid tiden flera exempel på att anställda inom polisen fick uppdrag inom fosterbarnsvården och barnavårdsnämndens övriga barnavård. I ett fall fick en polisuppsyningsman uttala sig om ett fosterhems lämplighet.²²¹ Utredningar som handlade om vanvård av barn kunde göras av överkonstapel och poliskonstapel.²²² En kriminalkonstapel fick i uppdrag att utreda om en fosterhemsplacerad flicka kunde flytta hem till sina föräldrar, vilket var beroende av om föräldrahemmet hade ”förbättrats”. Samma kriminalkonstapel fick sedan uppdraget att vara övervakare åt flickan, då hon blev villkorligt utskriven och flyttade hem till sina föräldrar.²²³

Barnavårdsmän kunde vara involverade i fosterhemstillsynen. Under den studerade perioden hade många fosterbarn en barnavårdsman, då de var födda utom äktenskapet. Barnavårdsmän infördes i Sverige 1918 genom 1917 års lag om barn utom äktenskap – ett exempel på det ökade offentliga ansvaret för barn. Alla barn födda utom äktenskapet skulle ha en barnavårdsman. Avsikten var att denne skulle stödja den ensamstående modern, så att hon själv kunde ta hand om sitt barn. Faderskap skulle utredas och mödrar och barn fick rätt till ekonomiskt stöd från barnens fäder. Barnavårdsmannens uppgift var att ”säkerställa att fäder betalade underhåll och att mödrar

²¹⁹ BVS, P4:14.

²²⁰ BVS, protokoll 17 januari 1929, § 2.

²²¹ BVS, P4:15.

²²² BVS, P4:16, P4:17. Om ett nära släktskap mellan polis och fattigvård, se Mats Beronius 1994, s. 119. Tillsyningsmannen vid fattigvården i Växjö stad, som också var ledamot i barnavårdsnämnden, hade under de två första decennierna av 1900-talet arbetat som poliskonstapel. Åsa Folkesson 2000, s. 59.

²²³ BVS, P4:18. Enligt lag om samhällets barnavård (SFS 1924:361) kap. 6, § 45 kunde barn som var omhändertaget för skyddsuppfostran tills vidare utskrivas, så kallad ”villkorlig utskrivning” med övervakning.

4. Tillsyn av fosterbarnsvården

tog väl hand om sina barn”. En uppgift var alltså att kontrollera att barn fick en god omvårdnad.²²⁴

Tidigare forskning har visat att även om det fanns idéer att barnavårdsmän skulle vara frivilliga och oavlönade hade kommunerna svårt att rekrytera sådana.²²⁵ Om barnavårdsmän skulle vara kvinnor eller män var en fråga som diskuterades. I förarbetet till den lag som reglerade barnavårdsmannaskapen ansågs kvinnor särskilt lämpade för förtroendeuppdrag. I Stockholm fanns kvinnor anställda för uppdragen år 1920. I landsorter var det vanligast att barnavårdsmännen var förtroendevalda män.²²⁶

Växjö stads barnavårdsnämnd anställde under perioden flera yrkespersoner som barnavårdsmän: poliskonstapel,²²⁷ folkskollärare,²²⁸ dispensärsköterska och folkskolläraryrinnan.²²⁹ Fram till 1928 fanns endast en avlönad barnavårdsman, vilket då utökades till tre, då det hade visat sig att ”tillgången till oavlönade, lämpliga barnavårdsmän [var] mycket begränsad”.²³⁰

Barnavårdsmännen i Växjö stad kunde ha ett flertal uppdrag, 1928 hade en av de barnavårdsmän som anställdes, som för övrigt var en kvinna, ansvar för 44 barn.²³¹ Det hände att barnavårdsmannen tog kontakt med nämnden för att ett fosterhem skulle förbjudas att ta emot fosterbarn.²³² Det finns exempel på att inspektioner av fosterhem gjordes på ”anmodan” av barnavårdsmän.²³³ Det förekom även att inspektören efter besök i ett fosterhem återkopplade till barnavårdsmannen och rekommendera denne att ”med största uppmärksamhet följa barnets fostran och vård” i hemmet.²³⁴ Barnavårdsmannen kunde också få i uppdrag att på nämndens bekostnad besöka ett fosterhem där barnet tidigare hade ”befunnits

²²⁴ Helena Bergman 2003, citat s. 20. Barnavårdsmannainstitutionen avskaffades 1973.

²²⁵ Helena Bergman 2003, s. 156 ff, s. 171.

²²⁶ Helena Bergman 2003, s. 335.

²²⁷ BVS, P4:19, P4:20.

²²⁸ BVS, P4:21.

²²⁹ BVS, P4:22. Dispensärsköterskor arbetade med förebyggande och behandlande verksamhet mot tuberkulos. De var anställda av kommun eller landsting. En dispensär var en byrå med uppgift att spåra upp och ge råd till de drabbade. Den första tuberkulosdispensären i Sverige fanns i Uppsala från 1905. Senare byggdes dispensärer upp över hela landet. *Svensk Förvaltningshistoria*, 2004, ”Civila förvaltningar”, avsnitt 13:4, 13:6, Britt-Inger Puranen 1984, s. 320.

²³⁰ BVS, P4:23.

²³¹ BVS, protokoll 15 februari 1928, § 8.

²³² BVS, P4:24.

²³³ BVS, P4:25, P4:26.

²³⁴ BVS, P4:27.

mindre väl vårdat och sjukligt samt fostermodern mindre lämplig att taga vård om detsamma”.²³⁵ Barnavårds mannen kunde även få till uppgift att undersöka fosterhems lämplighet.²³⁶ Att barnavårds män förväntades ha en betydande roll som medverkande i tillsynen av fosterhemmen var också något som hade tagits upp i förarbetet till lag om samhällets barnavård.²³⁷

Barnavårdsnämnden hade kontakt och samarbete med andra kommuners barnavårdsnämnder. Exempelvis lämnades information om fosterbarn och fosterhem mellan de olika nämnderna. Barnavårdsnämnden kunde ta hjälp av nämnden på den ort där ett nytt fosterhem var beläget för att få uppgifter och råd om hemmets lämplighet,²³⁸ eller om ett ifrågasatt fosterhems lämplighet.²³⁹ År 1928 gjorde Stockholms stads barnavårdsnämnd en skriftlig framställan om att barnavårdsnämnden i Växjö skulle bistå med tillsyn av fosterhem där Stockholm hade utackorderat barn.²⁴⁰ I lag om samhällets barnavård stadgades att barnavårdsnämnder i olika kommuner ”böra /.../ bistå varandra”.²⁴¹ I den nämnda skrivelsen eftersökte Stockholms barnavårdsnämnd en kvinna för yngre barn och barnets lärare för skolbarn, till uppgiften att utöva tillsyn att fosterbarnet ”komma i åtnjutande av tillfredsställande vård och uppfostran”.²⁴² Barnavårdsnämnden i Växjö utsåg tillsyningsmannen i ett fall,²⁴³ och den tidigare nämnda bostadsinspektrisen i ett annat fall, som rörde ett yngre barn, för uppgiften att bistå Stockholms barnavårdsnämnd med tillsyn av fosterhemmen.²⁴⁴ Utifrån ett genusperspektiv på tillsynsverksamheten ser vi alltså att kvinnor ansågs särskilt lämpade att ha tillsyn av vården om de yngre fosterbarnen. I en senare fosterbarnsstadga från 1940-talet betonades att särskilt när det gällde späda fosterbarn ”bör [till fosterbarnsinspektör]

²³⁵ BVS, P4:28.

²³⁶ BVS, P4:29.

²³⁷ Proposition 1924:150, s. 184. Barnavårds mannen hade skyldighet att anmäla till nämnden om barnet vistades mer än tillfälligtvis i annat hem än sina föräldrars eller särskilt förordnad förmyndares hem. Ragnar von Koch 1925, s. 166, s. 360. Boken *Samhällets barnavård*, gavs ut för att ge ”vägledande framställning” till barnavårdsnämnderna i samband med att den nya lagen om samhällets barnavård trädde i kraft.

²³⁸ BVS, P4:30, P4:31, P4:32.

²³⁹ BVS, P4:33, P4:34.

²⁴⁰ BVS, P4:35.

²⁴¹ Lag om samhällets barnavård (SFS 1924:361), kap. 1, § 16.

²⁴² BVS, P4:36.

²⁴³ Ibid.

²⁴⁴ BVS, P4:37.

4. Tillsyn av fosterbarnsvården

regelmässigt utses kvinna, såvitt möjligt med utbildning i barnavård”.²⁴⁵

Enligt den aktuella lagstiftningen skulle även länsstyrelsernas fattigvårds- och barnavårdskonsulenter ha uppsikt över barnavården. De skulle övervaka att kommunerna skötte sina uppgifter enligt lagen. De hade också till uppgift att ge upplysningar och råd till barnavårdsnämnderna.²⁴⁶ Konsulenterna var indelade i distrikt. Det tredje distriktet omfattade Skaraborgs, Jönköpings och Kronobergs län, där konsulenten var placerad i Jönköping.²⁴⁷ Arbetet leddes av statens inspektör för fattigvård och barnavård vid Socialstyrelsen.²⁴⁸ I det studerade källmaterialet har jag inte funnit några exempel på att fattigvårds- och barnavårdskonsulenten var involverad i fosterhems-tillsynen vid den här tiden.

Som stöd i sitt arbete verkar nämnden ha haft tillgång till och även efterfrågat en del expertkunskap. I en skrivelse år 1929 till Statens inspektion för fattigvård och barnavård uttryckte nämnden att man hade uppskattat de råd och anvisningar beträffande vården av barn som hade utarbetats av överläkaren Harald Ernberg.²⁴⁹

Vi ha därvid så som föredöme fäst oss vid de ”Råd och anvisningar beträffande vården av barn, särskilt spädbarn”, som på uppdrag av medicinalstyrelsen utarbetats av doktor Harald Ernberg. Denna skrift, vilken vi funnit synnerligen väl affattad och klokt avvägd, ha vi inköpt i så stor mängd, att ett exemplar av densamma kunnat utdelas till varje moder åt nyfött barn eller varje havande kvinna.²⁵⁰

Som framgår av citatet såg nämnden det som sin uppgift att sprida kunskap om barnavård. Den omnämnda skriften delades ut till nyblivna och blivande mödrar. I skrivelsen uttryckte nämnden ett behov av liknande råd och anvisningar för barn i skolåldern och för barn som var på väg att sluta skolan.²⁵¹ Av protokoll från Växjö stads barnavårdsnämnd framgår att nämnden år 1931 beslutade att köpa in

²⁴⁵ Stadga om fosterbarnsvård och fosterbarnskontroll (SFS 1945:509), § 7.

²⁴⁶ Lag om samhällets barnavård (SFS 1924:361), kap. 2, § 20, lag om fattigvården (SFS 1918:422), kap. 6, § 43.

²⁴⁷ Ragnar von Koch 1925, s. 247. Konsulenterna var indelade i nio distrikt, övriga orter för deras placering var: Stockholm, Linköping, Kristianstad, Göteborg, Örebro, Falun, Östersund och Luleå.

²⁴⁸ *Svensk förvaltningshistoria*, 2004, ”Civila förvaltningar”, avsnitt 20:5.

²⁴⁹ Harald Ernberg var överläkare vid Sachsska barnsjukhuset i Stockholm.

²⁵⁰ BVS, protokoll 29 april 1929, § 24, bilaga T.

²⁵¹ *Ibid.*

två exemplar av den nyutkomna skriften *Tillsyn över fosterbarnsvården*.²⁵² Ett av exemplaren skulle överlämnas till nämndens fosterbarnsinspektris. I ett av kapitlen menade Isak Jundell att en ”synnerligen viktig roll” för fosterbarnsinspektrisen var just att fungera som ”kunskapsspridare”.²⁵³

I Växjö stad ordnades föreläsningar om barnavård. Växjö Husmodersförening arrangerade år 1932 fem olika föreläsningar om ”uppväxtåren från medicinska och psykologiska synpunkter”. Barnavårdsnämnden lämnade ekonomiskt stöd för föreläsningarna.²⁵⁴ Filmvisning och föreläsning om barnavård anordnades år 1934 i Växjö. Nämnden beslutade att ”genom kungörelse i stadens tidningar uppmana mödrar och andra för barnavård intresserade” att delta.²⁵⁵ Av protokollen framgår också att nämnden hade ett visst engagemang i en föreläsningkurs om spädbarnsvård anordnad av Aktiebolaget Radiotjänst under våren 1935. En läkare som var ledamot i nämnden fick i uppdrag att välja ut vilka skrifter ”som lämpligen borde anskaffas”.²⁵⁶ De broschyrer som valdes ut med anledning av kursen handlade flera om temat barn och hälsa.²⁵⁷

Barns hälsa var ett tema som intresserade barnavårdsnämnden. De föreläsningar som anordnades visar att det fanns ett begynnande intresse också för barns psykiska utveckling och hälsa.

Inspektioner

Medan avsnittet ovan tar upp vilka som var involverade i utövandet av tillsyn, behandlar detta andra avsnitt själva tillsynsbesöken. Av nämndens rapporter framgår att besöken i fosterhemmen skedde utan att fosterföräldrarna var förberedda på när barnavårdsnämndens

²⁵² BVS, protokoll 10 december 1931, § 6. *Tillsyn över fosterbarnsvården* gavs ut 1931 av Svenska Fattigvårds- och barnavårdsförbundet (SFBF). Författare till skriften var barnavårdskonsulenten Lars Barkman, barnläkaren och professorn i pediatrik Isak Jundell, samt läkaren och ledamoten i SFBF Gotthilf Stéenhoff.

²⁵³ Isak Jundell 1931, s. 71.

²⁵⁴ BVS, protokoll 6 april 1932, § 11, bilaga K. Titlarna på föreläsningarna var: ”Barn och nerver”, ”Den själsliga utvecklingen i förskoleåldern”, ”Inåtvändhet och utåtvändhet som personlighetsdrag hos de växande”, ”Det överbegåvade och det obegåvade barnets problem”, ”Ideal och intressen i den tidigare ungdomsåldern”.

²⁵⁵ BVS, protokoll 20 november 1934, § 12, bilaga S.

²⁵⁶ BVS, protokoll 5 mars 1935, § 11.

²⁵⁷ BVS, protokoll 2 april 1935, § 15. De broschyrer som nämns i protokollet är ”En moders första plikt” och ”Huru engelska sjukan kan förebyggas” av professor Isak Jundell, ”Om vården av barn i småbarnsåldern” av med. dr. Gustaf Lindberg, ”Barn och smitta” av docent Curt Gyllenswärd, ”Allt för barnet” och ”Hälsan är allt” av Röda Korset.

4. Tillsyn av fosterbarnsvården

representanter skulle dyka upp.²⁵⁸ Av en rapport från 1927 års fosterhemsinspektioner framgår det tydligt att fosterföräldrarna inte var förberedda på besök:

Att i denna berättelse närmare beskriva de olika hemmens karaktär m.m. skulle bli alltför långt och ensidigt, varför jag inskränker mig till att här endast omnämna det resultat som inspektionen givit, nämligen att fosterhemmen i stort äro av utmärkt beskaffenhet, att renlighet och ordning är rådande överallt; endast i några enstaka fall var kanske ordningen ej så som man skulle önskat, men får man ju tänka sig, att *då besöken man gör sker alldeles oförberett* [min kursivering], en ren tillfällighet kan vara orsaken till den vid besöket rådande mindre goda ordningen.²⁵⁹

Citatet visar att när några fosterhem inte nådde upp till önskemålen bedömde inspektören att det kunde röra sig om något tillfälligt, då fosterhemsbesöken skedde ”alldeles oförberett”. Det var inte bara i Växjö som nämnden kom på oförberedda besök. Norrköpings barnavårdsnämnd gjorde i början av 1900-talet oanmälda besök hos familjer där nämnden hade beslutat om övervakning i hemmet för barn.²⁶⁰ Övriga besök från barnavårdsnämnden nämns också i föräldrars brev till regeringsrätten, där de överklagade nämndens omhändertagande av deras barn.²⁶¹ Barnavårdsmännen i Stockholm skulle enligt en lokal instruktion besöka de barn som stod under deras tillsyn. Dessa besök skulle inte ske på regelbundna tider då mödrarna kunde vänta sig besök av barnavårdsmännen.²⁶²

De fosterföräldrar som fick besök av Växjö stads barnavårdsnämnd var nog ändå inte helt ovetande om inspektörernas besök. De visste exempelvis att inspektionsresorna brukade göras på somrarna. Men de kunde inte veta om just deras hem blev utvalt för inspektion eller inte. De visste knappast heller om inspektörerna skulle komma i juni, juli eller augusti. Att besök i fosterhem skulle ske ”som regel å i förväg ej tillkännagivna tider” var något som senare togs upp i 1945 års stadga om fosterbarnsvård och fosterbarnskontroll.²⁶³ Systemet med de oförberedda inspektionerna kan tolkas som ett sätt för nämnden att underlätta tillsynen av fosterbarnsvården. Att fosterföräldrarna inte visste när tillsynen skulle ske kan ha inneburit

²⁵⁸ BVS, P4:38, P4:39.

²⁵⁹ BVS, P4:40.

²⁶⁰ Maria Sundkvist 1995, s. 176 f.

²⁶¹ Maija Runcis 2007, s. 109 f.

²⁶² Helena Bergman 2003, s. 249 f.

²⁶³ Stadga om fosterbarnsvård och fosterbarnskontroll (SFS 1945:509), § 8.

att denna var dubbelverkande och så att säga verkade inifrån, genom att de övervakade fosterföräldrarna till viss del ”såg på sig själva med samma blick” som den instans som hade ansvar för tillsynen.²⁶⁴

Var hemmet var beläget hade betydelse för hur ofta ett fosterhem besöktes av nämnden. Tidigare har nämnts att de flesta placeringar hade gjorts i en geografisk närhet. I de fall en placering hade gjorts med ett längre geografiskt avstånd kunde det innebära att fosterhemmet inte besöktes i samband med de årliga inspektionsresorna. Vid de inspektioner som gjordes av Växjö stads barnavårdsnämnd sommaren 1926 var det fyra fosterbarn som inte besöktes: ”Med kännedom om hemmens goda beskaffenhet samt på grund av deras avlägsna läge äro fyra hem icke besökta”.²⁶⁵ Fosterhem besöktes inte heller, annat än i undantagsfall, efter att fosterbarn hade fyllt 16 år.

Vid inspektion av fosterhemmen år 1927 besöktes inte åtta av de 52 fosterhem där barn, som Växjö stads barnavårdsnämnd hade ansvar för, fanns placerade. Enligt inspektören berodde det i tre av fallen på att dessa hem var ”belägna långt utanför det egentliga utackorderingsområdet”, men också på att de bedömdes vara ”av sådan beskaffenhet, att årlig inspektion ej kan vara av nöden”.²⁶⁶ Även vid nästföljande års inspektion avstod inspektörerna från att besöka samma tre hem ”på grund av att de äro så avlägset belägna, samt kända för sin utmärkta beskaffenhet”.²⁶⁷ Inte heller vid 1929 års inspektionsresa besöktes de här fosterhemmen, där barnen vid det laget hade hunnit bli 16 år och inte längre räknades som fosterbarn.²⁶⁸ Avlägset belägna fosterhem ansågs inte behöva besök varje år:

På grund av att det [fosterhemmet] är beläget så avlägset och att detsamma inspekterades förlidet år, har det ansetts lämpligt låta med inspektionen bero till nästa år.²⁶⁹

I en skrift utgiven av Svenska Fattigvårds- och barnavårdsförbundet, som var avsedd att underlätta arbetet för dem som utövade fosterhemstillsyn, rekommenderades att man som inspektör/ombud inte skulle ”göra sin roll alltför gällande” i fosterhem där inga väsentliga anmärkningar kunde göras mot barnens vård. Författarna menade att i sådana fosterhem: ”all onödig inblandning i fosterföräldrarnas göranden och låtanden bör undvikas”.²⁷⁰

²⁶⁴ Jfr Fredrik Engelstad 2006, s. 77, Michel Foucault 2003, s. 201–210.

²⁶⁵ BVS, P4:41.

²⁶⁶ BVS, P4:42.

²⁶⁷ BVS, P4:43.

²⁶⁸ BVS, P4:44.

²⁶⁹ BVS, P4:45.

²⁷⁰ Lars Barkman, Isak Jundell & Gotthilf Stéenhoff 1931, s. 4 f.

4. Tillsyn av fosterbarnsvården

Det var inte bara avlägset belägna fosterhem som inte besöktes av nämndens inspektörer, detsamma kunde gälla fosterhem inom Växjö eller i dess utkanter. Angående dessa hem menade inspektörerna att en årlig inspektion inte var nödvändig på grund av närheten:

Genom det nära grannskapet kommer man oftare i kontakt med fosterföräldrarna, varför en årlig inspektion även i dessa fall ej kan anses nödvändig.²⁷¹

Då besöken i fosterhemmen skedde oförberett hände det att fosterföräldrarna inte var hemma då inspektörerna kom på besök: ”Vid vårt besök därstädes voro fosterföräldrarna borta, vilket gjorde att vi icke fingo se detta hem”.²⁷² När placeringen av en 16-årig pojke skulle avslutas var inte fostermodern hemma vid inspektörernas besök. Därmed visste inte nämnden om pojken fick stanna kvar i hemmet efter sin 16-årsdag. Inspektörerna återkom året därpå för en uppföljning.²⁷³ Om fosterföräldrarna inte var hemma vid besöket kunde inspektören förhöra sig med grannar om fosterhemmet:

Som fosterföräldrarna icke voro hemma vid besöket, kan ingenting meddelas om detta hem utöver vad några grannar hade att förtälja. Enligt dessas utsago skulle hemmet vara utmärkt och fosterföräldrarna ordentliga och duktiga människor. Barnet sades erhålla god tillsyn och vård.²⁷⁴

När inte den formella sociala kontroll som utövades av barnavårdsnämnden fungerade, kunde alltså nämnden använda sig av en mer informell social kontroll i form av kontakt med grannar eller andra personer som kände till fosterhemmet. Exempelvis hade en präst som yttrade sig om ett fosterhems lämplighet frågat fosterföräldrarnas grannar till råds.²⁷⁵ Grannar kunde också få uttala sig om lämpligheten av att flytta ett barn till ett nytt fosterhem. I ett fall där fosterhemmets lämplighet ifrågasattes hade närboende grannar, enligt tillsyningsmannen, varit ”böjda för att tillstyrka, att [barnet] skulle få kvarstanna” i fosterhemmet.²⁷⁶ I ett annat fall hade barnavårdsmannen, som skulle uttala sig om ett blivande fosterhems lämplighet, ”förhört sig hos personer som känna till dem [fosterföräldrarna]”.²⁷⁷ Tidigare forskning om omhändertaganden av barn har visat att

²⁷¹ BVS, P4:46.

²⁷² BVS, P4:47.

²⁷³ BVS, P4:48.

²⁷⁴ BVS, P4:49.

²⁷⁵ BVS, P4:50.

²⁷⁶ BVS, P4:51.

²⁷⁷ BVS, P4:52.

privatpersoner, exempelvis grannar, ofta hade en roll som referenter under de första decennierna av 1900-talet. Senare fick olika välfärdsstatliga professioner en större vikt som referenter.²⁷⁸

De personer som tillfrågades av nämndens representanter var sådana som ansågs vara ” trovärdiga”, exempelvis antecknades: ”från annat trovärdigt håll har upplysts”.²⁷⁹ I ett fall hade sysslomannen fått råd av barnets lärare vilken granne han kunde vända sig till för att få ”mest tillförlitliga” uppgifter om fosterföräldrarna – en granne som enligt läraren ”vågade säga sin uppriktiga mening”.²⁸⁰ Uppgifter om fosterhem och fosterföräldrar som dokumenterades hade exempelvis lämnats av kyrkoherde,²⁸¹ prost,²⁸² komminister,²⁸³ majorska,²⁸⁴ lärare,²⁸⁵ lärarinna,²⁸⁶ skolstyrelsens ordförande²⁸⁷ och pastor i fosterföräldrarnas hemförsamling.²⁸⁸ Fosterföräldrar kunde uppmanas att skaffa intyg om sin lämplighet. Ett sådant intyg kunde lämpligen hämtas hos pastor, barnavårdsnämnd eller lärare:

För att lämna [fosterföräldrarna] tillfälle att med intyg styrka sin lämplighet såsom fosterföräldrar och att de i övrigt sökt göra sitt bästa för barnens fostran och vård, tillsades [fostermodern], att före den 15 i denna månad inkomma med dylika intyg utställda hälst av pastorn i församlingen, dess barnavårdsnämnd och eventuellt lärarinnan.²⁸⁹

Exemplen visar att också halvformell social kontroll hade betydelse vid tillsynen av fosterbarnsvården. I synnerhet lärare och präster involverades som yrkespersoner och tillfrågades om hemmens lämplighet. Dessa hade en viss tillsynsfunktion även om kontroll inte var deras huvuduppgift. Kyrkans roll i kontrollen av fosterbarnsvården kvarstod alltså till viss del även sedan barnavårdsnämnden hade fått tillsynsansvar av fosterbarnsvården. Under 1800-talet hade

²⁷⁸ Tommy Lundström 1993, s. 253. Se även Mats Börjesson & Eva Palmblad 2003, s. 128 ff, Maija Runcis 2007, s. 82.

²⁷⁹ BVS, P4:53.

²⁸⁰ BVS, P4:54.

²⁸¹ BVS, P4:55, P4:56, P4:57, P4:58.

²⁸² BVL, P4:59, BVS, P4:60.

²⁸³ BVS, P4:61.

²⁸⁴ BVS, P4:62.

²⁸⁵ BVS, P4:63, P4:64, P4:65, P4:66.

²⁸⁶ BVS, P4:67, P4:68, P4:69.

²⁸⁷ BVS, P4:70.

²⁸⁸ BVS, P4:71.

²⁸⁹ BVS, P4:72.

4. Tillsyn av fosterbarnsvården

kyrkoherdar haft funktionen som kontrollanter av exempelvis barnhusbarnens vård i fosterhemmen.²⁹⁰

Det hände att nämnden fick rapport om att något inte stod rätt till i ett fosterhem, vilket föranledde extra inspektion. Det kunde handla om att barnets mor hade kontaktat nämnden och klagat på att hennes barn vanvårdades, vilket i exemplet nedan från landskommunens barnavårdsnämnd ledde till ett extra besök i fosterhemmet även om det rörde sig om ett tidigare känt hem:

Modern till /.../ har hos ordföranden klagat över, att hennes son vanvårdades [i fosterhemmet]. Oaktat det förut vore känt, att så ej vore fallet har [ledamot i nämnden] ytterligare undersökt förhållandet och funnit, att gossen vårdas väl.²⁹¹

Andra gånger framkommer det inte vem som rapporterat att något inte stod rätt till, utan endast att det hade kommit ”till nämndens kännedom”²⁹² eller att det fanns rykten: ”På grund av rykten hade ordföranden /.../ inspekterat våra ’fosterbarn’ i [ort], såväl i [ort] som [ort]. Allt var gott”.²⁹³ Det andra citatet är från landskommunens barnavårdsnämnd. Där var det ordföranden som fick eller tog på sig uppgiften att kontrollera de rykten som hade kommit till nämndens kännedom.

Det finns också exempel på att en ”arrendator”, vilken bodde i närheten av ett fosterhem, hade anmält att han ansåg fosterföräldrarna vara ”synnerligen olämpliga såsom fosterföräldrar” och att barnen var ”i särskild grad olydiga”.²⁹⁴ Syslomanen och nämndens vice ordföranden besökte fosterhemmet. I deras utredning framkommer att anmälaren och fosterföräldrarna sedan tidigare var i konflikt med varandra. De olika exemplen med anmälningar visar att informell social kontroll genom exempelvis grannar eller anhöriga kunde leda vidare till att formell social kontroll från barnavårdsnämndens sida initierades.

Att anmälningar om fosterbarn och fosterhem kom från grannar/närboende verkar i övrigt ha varit ovanligt. Dessa kunde uttala sig om hemmens lämplighet när de blev kontaktade av nämnden, men de tog inte själva kontakt annat än i undantagsfall. Men det är möjligt att de mer anonyma anmälningarna kom från grannar. Flera anmälningar om fosterbarns situation och om fosterhems ifrågasatta lämplighet

²⁹⁰ Jfr Birgit Persson 1991, s. 47 f, Birgit Persson 1995, s. 113 ff.

²⁹¹ BVL, P4:73.

²⁹² BVS, P4:74, BVL, P4:75.

²⁹³ BVL, P4:76.

²⁹⁴ BVS, P4:77.

kom istället från barnavårdsmännen.²⁹⁵ Dessa hade inte fosterhemstillsyn som sin egentliga uppgift, utan deras uppdrag gällde barn födda utom äktenskap. Barnavårdsmännen skulle se till att ”barnets rätt och bästa” tillvaratogs. De skulle fungera både som hjälpare och kontrollanter.²⁹⁶

Andra anmälningar om fosterhem gjordes av barnavårdsombudet,²⁹⁷ dispensärsköterskan,²⁹⁸ bostadsinspektrisen och dispensärsköterskan tillsammans,²⁹⁹ samt av sanatorieläkare.³⁰⁰ Dessa anmälningar är exempel på både formell och halvformell social kontroll. Barnavårdsombudet och bostadsinspektrisen hade klart uttalade uppgifter inom fosterbarnsvården, medan de övriga inte hade fosterhemstillsyn som sin egentliga uppgift. De hade dock uppmärksammat problem med vissa fosterhem som de kom i kontakt med genom sitt arbete.

Inspekterade

Detta tredje avsnitt om barnavårdsnämndens tillsyn av fosterbarnsvården behandlar frågan om vilka tillsynen riktades mot. Det var i första hand mot fosterhemmen och fosterföräldrarna som nämndens kontroll var riktad. Och det var fostermoderns lämplighet som var i särskilt fokus, vilket jag återkommer till i nästa kapitel. Men tillsynen kunde också riktas mot fosterbarnen och deras beteende:

Då man verkställer en inspektion sådan som den nu avslutade, gäller det inte enbart att tillse huru fosterföräldrarna fullgöra sina skyldigheter mot de skyddslingar de mottagit och att hemmen för övrigt äro av sådan beskaffenhet att icke någon anmärkning kan göras mot dessa, utan även att göra sig underrättad om huruvida fosterföräldrarna har något att anmärka mot sina skyddslingar.³⁰¹

Att även fosterbarnen var i fokus för tillsynen visar att det inte är möjligt att analysera synen på fosterhems lämplighet och olämplighet utan att också inkludera hur fosterföräldrarna förväntades ta hand om de placerade barnen, vilket tas upp närmare i kapitel sex. I ett fall fick tillsyningsmannen i uppdrag av nämnden att ”med särskild uppmärksamhet följa” en pojkes levnadsförhållanden och ”övervaka

²⁹⁵ BVS, P4:78, P4:79, P4:80, P4:81, P4:82.

²⁹⁶ Helena Bergman 2003, s. 229 f.

²⁹⁷ BVS, P4:83, P4:84.

²⁹⁸ BVS, P4:85, P4:86.

²⁹⁹ BVS, P4:87, P4:88.

³⁰⁰ BVS, P4:89.

³⁰¹ BVS, P4:90.

4. Tillsyn av fosterbarnsvården

hans uppförande”.³⁰² I ett annat fall blev en 15-årig flicka i samband med inspektion i fosterhemmet ”på det allvarligaste erinrad” av inspektören då hon ”på sista tiden icke visat samma tendenser till lydnad som vad [fosterföräldrarna] väntat av henne”.³⁰³

Syftet med fosterhemsinspektionerna var att ”öva kontroll” över fosterbarnens vård. Men inspektörerna kunde även se sig som ett stöd: ”Många gånger behöver fosterföräldrarna ett stöd i inspektören, som kan vara och bli till nytta för såväl barnen som fosterföräldrarna”.³⁰⁴ Det hände att fosterföräldrar själva tog kontakt med nämnden och meddelade: ”att de önskade att vi [inspektörerna] även i år ville besöka dem, så att vi ännu en gång gemensamt finge dryfta frågan om flickans framtid”.³⁰⁵ Det är tydligt att nämnden i det fallet kunde uppfattas som stöd/resurs. Fosterföräldrarna hade kontaktat nämnden för att de ansåg att fosterbarnet skulle få studera vidare på lanthushållsskola, och ville att nämnden skulle stödja detta ekonomiskt. Ett annat exempel på att inspektören såg sig som ett stöd var när det noterades att fosterbarnet efter ett samtal med inspektören föreföll ”lugnare och gladare”.³⁰⁶

Det förväntades att fosterbarn skulle visa lydnad. Om de inte betedde sig som förväntat kunde inspektören förvarna om åtgärder:

Ordf. [barnavårdsnämndens ordföranden] förmanade [fosterbarnet] allvarligt och föreställde honom vad följderna skulle bli, om han fortsatte med sitt dåliga uppförande.³⁰⁷

Vad följderna skulle bli i just det här fallet framgår inte. Men ett exempel på vad som konkret skulle kunna hända om inte fosterbarnet efter en varning ändrade sitt beteende, var att barnet skulle anmälas för barnavårdsnämnden.³⁰⁸ Ett annat exempel på tillrättavisning och förmaning var en 12-årig flicka som hade fått:

en skarp tillrättavisning och en allvarlig förmaning att i allt rätta sig efter fostermoderns tillsägelser och att uppföra sig så, att hon icke gav anledning till strängare åtgärder från Barnavårdsnämndens sida.³⁰⁹

³⁰² BVS, P4:91.

³⁰³ BVS, P4:92.

³⁰⁴ BVS, P4:93.

³⁰⁵ BVS, P4:94.

³⁰⁶ BVS, P4:95.

³⁰⁷ BVL, P4:96.

³⁰⁸ BVS, P4:97.

³⁰⁹ BVS, P4:98.

I ett tredje fall uttalades tydligt vilken åtgärd som fanns i åtanke åt en 15-årig pojke:

Vid mitt besök hos gossen å [ort], erhöll han en allvarlig förmaning att i fortsättningen sköta sig så, att ej Barnavårdsnämnden finge anledning ingripa och sända honom till en uppfostringsanstalt, vilket han lovade att göra”.³¹⁰

Bland de åtgärder barnavårdsnämnden kunde vidta i kontrollerande syfte fanns en slags upptrappning; förmaning, varning, åga, hemuppfostran, övervakning. Om dessa åtgärder bedömdes vara ”gagnlösa” kunde det bli fråga om tvångsomhändertagande.³¹¹

Sammanfattning

Tillsynen av fosterbarnsvården organiserades på olika sätt i de båda studerade kommunerna. Medan ledamöterna i barnavårdsnämnden hade ansvar för tillsynen i landskommunen, fanns det i Växjö stad anställda inom fattigvården som skötte tillsynsbesöken. Men även nämndens ledamöter och barnavårdsmännen deltog i den formella kontrollen av fosterbarnsvården. Barnavårdsnämnden tog också hjälp av informella och halvformella kanaler i sin tillsyn av hemmen. Grannar kunde tillfrågas om fosterhems lämplighet och det var vanligt att lärare och präster kontaktades. De som tillfrågades skulle vara personer som bedömdes vara ”trovärdiga”. Det var i första hand fosterhemmens och fosterföräldrarnas lämplighet som var i fokus, men tillsynen inkluderade även fosterbarnen. Nämndens representanter såg inte bara som sin uppgift att kontrollera, utan även att ge stöd till fosterbarn och fosterföräldrar. Här har även getts exempel på att fosterföräldrar kunde se nämnden som en resurs.

Under 1930-talet togs uppgifter inom fosterbarnsvården över av barnavårdsombudet från länets barnavårdsförbund. Det innebar att nämndens tillsyn av fosterhemmen minskade. Under periodens senare år gjordes de flesta fosterhemsbesök av ombudet som var en kvinna, medan inspektionerna tidigare i första hand hade gjorts av män anställda inom fattigvården och av ledamöter. Under 1940-talet uttrycktes i lagstiftningen att tillsyn över fosterbarn och fosterhem helst skulle utföras av kvinnor, vilka ansågs vara särskilt lämpliga för uppgiften att ha tillsyn över de yngre fosterbarnens vård.

³¹⁰ BVS, P4:99.

³¹¹ Lag om samhällets barnavård (SFS 1924:361), § 23, § 24. Tommy Lundström 1993, s. 61 f.

5. Ett lämpligt fosterhem

I augusti månad år 1926 besökte Växjö stads barnavårdsnämnds inspektörer 46 fosterhem. Ett par månader senare redovisades inspektionerna för nämnden i en rapport. Efter att ha redogjort för nyplaceringar under året, avslutade placeringar och en del andra fall där inspektörerna ansåg att det fanns skäl att särskilt ta upp någon fråga, summerades erfarenheterna av fosterhemsinspektionerna:

Att giva en beskrivning av vart och ett av dess hem är icke möjligt då det skulle bli alltför mycket, utan får jag inskränka mig till att säga att dessa hem i stort sett äro av mycket god beskaffenhet, bostäderna i regel rymliga och snygga, fosterföräldrarnas leverne klanderfritt, barnens vård öm och god, skolgången regelbunden, tillfredsställande flit och uppförande, hälsotillståndet i allmänhet gott, säng- och gångkläder ganska väl underhållna.³¹²

Citatet berättar något om vad som ansågs väsentligt vid bedömningen av hemmen. I det här kapitlet diskuteras föreställningar om vad som kännetecknade ett lämpligt respektive olämpligt fosterhem, utifrån barnavårdsnämndens bevarade dokument. Jag tar upp olika faktorer som var betydande för nämndens bedömningar av fosterhemmen.³¹³ Kapitlet börjar med boendemiljön, därefter tar jag upp något om fosterföräldrarnas civilstånd, hälsa och ålder, vilka personer som skulle finnas och inte finnas i fosterhemmen, samt betydelsen av fosterföräldrarnas ekonomiska ställning. Avslutningsvis diskuteras synen på fostermodern och fosterfadern och då särskilt fostermoderns avgörande roll i ett fosterhem.

En hälsosam omgivning

Under den studerade perioden var boendet ofta i fokus vid nämndens bedömningar av fosterhemmen. Något av det viktigaste för tiden tycks ha varit att barn skulle bort från staden och ut på landet. I dokumenten finns det gott om exempel på formuleringar om att ett barn bör utackorderas ”till något lämpligt fosterhem på landet”, uttryckssätt som återkommer under hela perioden och som gäller för såväl yngre som lite äldre barn.³¹⁴ Ett vanligt skäl till att hem på landsbygden efterfrågades för fosterbarnens vård var att det ansågs fördelaktigt utifrån hälsoaspekter. I protokollen finns exempel

³¹² BVS, P5:1.

³¹³ Faktorer som handlar om fosterbarnens vård återkommer i kap. 6.

³¹⁴ BVS, P5:2, P5:3, P5:4, P5:5, P5:6, P5:7, P5:8, P5:9, P5:10, P5:11, P5:12, P5:13, P5:14.

på barn som efter att ha befunnit sig i en omgivning där de hade utsatts för tuberkulosmitta bedömdes vara i behov av fosterhemsplacering på landet.³¹⁵ Nämnden sökte efter hem på landet till en pojke med ”klent bröst”.³¹⁶ Som motvikt till tiden ett barn hade varit utsatt för smitta behövdes ”renlighet, frisk luft, mat och ordnade förhållanden”, enligt dispensärsköterskan som hade anmält till nämnden.³¹⁷ Ett syskonpar utackorderades som sommarbarn sedan deras mor avlidit i lungtuberkulos. Barnen bedömdes vara i ”trängande behov av vistelse å landet” för att få vad de ”voro bäst i behov av, nämligen ren och stärkande luft samt sund och god föda”.³¹⁸

Att det var lämpligt att fosterbarn utackorderades till ”friska och hälsosamma trakter” var också något som framhölls i instruktioner vid Stockholms fattigvårdsnämnds utackorderingsbyrå i början av 1900-talet.³¹⁹ Vid samma tid var ett argument för att flytta ut stadsbarn till sommarkolonier i havs- eller skogstrakter eller till lanthem, att Sverige var ett solfattigt land och att barnen behövde stärkas ”genom vistelse i god luft, genom bad, god föda”.³²⁰ Från barnavårdsbyrån i Hagalund sändes många barn till privata hem och till kolonier på landet under somrarna. Även vid barnavårdsbyrån fanns en stark övertygelse om ”lantlivets välsignelser”.³²¹

Att landet var att föredra som boendemiljö för barn var något som många gånger togs för givet. I de bevarade dokumenten från barnavårdsnämnderna i Växjö finns det sällan någon argumentation till varför landet ansågs vara bra för barnen. En förklaring till att barn skulle placeras på landsbygden handlar om att de allra flesta människor bodde på landet vid den här tiden.³²²

Valet att placera fosterbarn på landsbygden handlade också om att nämnden ansåg att barn behövde komma bort från miljön där de befann sig. Det kunde exempelvis, som ovan, handla om att komma bort från en miljö där det fanns sjukdom, eller att komma bort från stadsmiljön, där många bostäder var dåliga och trånga.³²³ En flicka

³¹⁵ BVS, P5:15, P5:16.

³¹⁶ BVS, P5:17.

³¹⁷ BVS, P5:18.

³¹⁸ BVS, P5:19.

³¹⁹ Johanna Sköld 2006, s. 229.

³²⁰ Gerard Halfred von Koch 1925, s. 223.

³²¹ Gena Weiner 1995, s. 177. Se även Ann-Charlotte Münger 2000, s. 148 ff.

³²² Mats Hellspong & Orvar Löfgren 1994, s. 34, s. 216.

³²³ Om bostadsförhållanden under det tidiga 1900-talet, se exempelvis Bo Öhngren 1977, s. 335 ff. Bostadsundersökningar från de större städerna berättade om ”skrämmande bostadsinteriorer”, men det fanns även problem med bostäder på landsbygden, enligt Öhngren. Citat s. 336.

5. Ett lämpligt fosterhem

som hade bedömts vara ”vanartad” och som enligt tillsynsmannen hade ”lust för nattspring” skulle utackorderas till ”ett gott /.../ fosterhem på landet, beläget icke allt för nära Växjö”.³²⁴ Avstånd till staden efterfrågades då landsbygden sågs som en socialt hälsosam miljö. I Maria Sundkvists studie av mötet mellan de så kallade ”vanartade” barnen, deras föräldrar och barnavårdsnämnden var det vanligt att barn placerades i fosterhem med ett längre avstånd till hemstaden. Nämnden ville bryta kontakten med familjen, och landsbygden ansågs vara bra för stadens barn. De flesta fosterhem som Norrköpings barnavårdsnämnd anlätade för placering av de omhändertagna barnen låg på landsbygden.³²⁵

Synsättet att det fanns fördelar med barns uppväxt på landet kan illustreras med ett citat av Isak Jundell som menade att livet i de större städerna försvårade uppfostringsarbetet, medan lantlivet kunde erbjuda ”mycket bättre förhållanden”.³²⁶ Hem på landsbygden hade, enligt Jundell lättare att erbjuda ”en sund och naturlig uppfostran av barnen”.³²⁷ Det var inte bara inom barnavården som landsbygden ansågs vara att föredra, det hörde också till tiden. I en studie om egnahemspolitiken under det tidiga 1900-talet beskriver Nils Edling att det naturliga livet på landet idealiserades. Det fanns en vision om ”det goda hemmet” – ett hem som låg utanför staden, vilket bland annat var en reaktion mot industrialiseringen och städernas trångboddhet.³²⁸

I det studerade källmaterialet från Växjö framgår det att meningarna kunde vara delade om ett fosterhem var att betrakta som avlägset beläget eller inte. På 1930-talet skrev ett par föräldrar till nämnden att de såg det som ett problem att fosterhemmet där deras dotter befann sig var just ”avsides beläget”, så att dottern var i ”saknad av lekkamrater”.³²⁹ Men ordföranden i barnavårdsnämnden på orten där fosterhemmet var beläget menade i ett yttrande till Växjö stads barnavårdsnämnd:

Fosterhemmet är ingalunda avsides beläget, då det ligger mitt i byn och bredvid allmän landsväg. Leckamrater finnas om ej i själva byn så dock i närheten.³³⁰

Sysslomannen, som besökte fosterhemmet, beskrev byn:

³²⁴ BVS, P5:20.

³²⁵ Maria Sundkvist 1994, s. 184, s. 189.

³²⁶ Isak Jundell 1929, s. 155.

³²⁷ Isak Jundell 1942, s. 7.

³²⁸ Nils Edling 1996, kap. 11.

³²⁹ BVS, P5:21.

³³⁰ BVS, P5:22.

Ett gott hem?

[Byn] består av 8 gårdar, så att talet om att hemmet skulle vara avsides beläget, står sig ej. Grannar finnas ju således runt om. Till kyrkan är en halv mil och till skolan 2 ½ kilometer”.³³¹

Det var väsentligt att avståndet till skolan inte var för långt. Närheten till lekkamrater nämns. Det var barnets föräldrar som initierade frågan, kamrater togs annars inte upp i nämndens dokumentation om fosterbarn och fosterhem vid den här tiden. I citatet ovan framgår att även avstånd till närmaste kyrka sågs som en relevant uppgift. I de bevarade ”fosterhemsinventeringar” som gjordes av barnavårdsombudet från och med år 1934, var ”avstånd till skola” en av de förtryckta uppgifterna i blanketten. Även ”avstånd till station” togs upp – ett tecken på kommunikationernas stora betydelse.³³² Kommunikationens betydelse för fosterbarnsvården har tidigare diskuterats av Johanna Sköld. När utackorderingsbyrån i Stockholm vidgade utackorderingen av barn till orter som geografiskt låg relativt långt från Stockholm, var kommunikationer som tåg- och ångbåtslinjer en förutsättning för övervakningen av fosterhemmen.³³³

En eftersträvad belägenhet för en bostad där fosterbarn skulle tas om hand kan sammanfattas med följande citat:

Denna bör ha ett sunt, helst soligt läge och å landsbygden icke ligga allt för avlägsen och isolerad. Då försvåras kontrollen över fosterbarnsvården, barnen komma kanske att sakna lekkamrater och att få en besvärlig väg till skolan.³³⁴

Förutom att fosterhemmen skulle ha ett ”sunt” läge på landsbygden var det väsentligt att de inte var för avsides belägna, vilket kunde handla om att underlätta den formella kontrollen av fosterhemmen.

En lämplig bostad

Förutom att ett lämpligt fosterhem helst skulle vara beläget på landet var också bostadens beskaffenhet av stor betydelse för nämndens bedömning. Det lämpliga fosterhemmet skulle finnas i en ”rymlig”, ”snygg” och ”varm” bostad.³³⁵ Värmen i bostaden hade framhållits i Medicinalstyrelsens råd och anvisningar från år 1903 – fosterföräldrar skulle ”tillse, att den bostad hvarest barnet vistas, hålles lagom varm (+17 till +19 grader) samt luften i densamma frisk och ren”.³³⁶

³³¹ BVS, P5:23.

³³² BVS, P5:24, P5:25, P5:26, P5:27, P5:28, P5:29, P5:30, P5:31.

³³³ Johanna Sköld 2006, s. 388.

³³⁴ Gotthilf Stéenhoff 1931, s. 19.

³³⁵ BVS, P5:32.

³³⁶ *Råd och anvisningar angående tillämpningen af lagen om fosterbarns vård*, 1903, s. 32 f.

5. Ett lämpligt fosterhem

En bostad som bedömdes vara lämplig som fosterhem skulle enligt nämnden dessutom vara ”ren” och ”i ordning”. Renlighet och ordning i hemmen var vanliga teman i inspektionsrapporterna.³³⁷ På 1930-talet dyker uttrycket ”hemtrevlig” upp vid bedömningen av ett fosterhem: ”Rummen verkade hemtrevliga”.³³⁸ Ett fosterhem ansågs inte lämpligt om hemmet var ”fattigt”, ”slarvigt” eller ”i oordning”. Bostaden skulle inte heller vara ”trång” eller ”mörk”. I ett fall konstaterades exempelvis att ”hemmet utgjordes av ett enda rum, där fem personer vistades”.³³⁹ Det var inte bra om bostaden var ”fattig på sol”, det kunde möjligen uppvägas av ”renlighet och god ordning i allt”.³⁴⁰ Exempel på att bostaden inte nådde upp till det önskvärda var om den befanns ”ej riktigt snygg och pryddig”.³⁴¹ Det accepterades att hemmet var ”enkelt”, bara det var ”snyggt och pryddigt”.³⁴²

Fosterhem kunde bedömas som olämpliga på grund av bostaden. En treårig flicka hade placerats hos en fostermoder som var änka. I hemmet fanns också en några år äldre fosterson och en vuxen före detta fosterson. Bostadsinspektrisen och dispensärsjuksköterskan hade besökt fosterhemmet och rapporterade:

Lägenheten består av ett rum och kök jämte kallrum, vilket senare ligger intill köket med en dörröppning mot densamma. Rummet är uthyrt. Utrymmet i deras bostad är således inte stort och fönsterna ligger åt norr.³⁴³

Problemet var att bostaden inte bedömdes vara lämplig. Nämndens lösning av problemet var att förelägga fostermodern att lämna barnet ifrån sig ”till den som är skyldig att taga vård om detsamma”.³⁴⁴ I ett annat fall flyttade nämnden en flicka ifrån sitt fosterhem på grund av olämplig bostad. Efter besök i fosterhemmet hade tillsyningsmannen rapporterat att bostaden var såväl ”trasig” som ”smutsig”.³⁴⁵ Nämnden beslutade att flickan skulle flyttas till försörjningshemmet i avvaktan på att ”nytt lämpligt fosterhem kunde erhållas åt henne”.³⁴⁶

Betoningen på bostadens renlighet måste sättas i relation till tidens bostadsförhållanden och till hälsoaspekter. Vi har sett att barn kunde

³³⁷ BVS, P5:33, P5:34, P5:35, P5:36, P5:37.

³³⁸ BVS, P5:38.

³³⁹ BVS, P5:39.

³⁴⁰ BVS, P5:40.

³⁴¹ BVS, P5:41.

³⁴² BVS, P5:42.

³⁴³ BVS, P5:43.

³⁴⁴ BVS, P5:44.

³⁴⁵ BVS, P5:45.

³⁴⁶ BVS, P5:46.

flyttas från sina hem på grund av risken för tuberkulosmitta. Tuberkulos var ett problem vid den här tiden. Det har beräknats att ungefär en miljon människor i Europa dog varje år i sjukdomen vid sekelskiftet 1900. Trånga och på andra sätt bristfälliga bostäder kunde bidra till försämrat allmäntillstånd och minskad motståndskraft, vilket i sin tur kunde innebära ökad risk för att bli smittad av sjukdomen. Sociala faktorer hade alltså betydelse för tuberkulosspridningen.³⁴⁷

Renligheten var ett väsentligt tema vid lämplighetsbedömningen av hemmen. I ett fall diskuterades orsaken till den bristande renligheten:

Att hemmen kan vara fattiga och många gånger i saknad av det nödvändigaste är ingenting att säga om, men som här i detta fallet är det hustrun som är i saknad av nödigt intresse att hålla hemmet någorlunda rent och om möjligt något så när i ordning.³⁴⁸

Orsaken till problemen var, enligt tillsyningsmannen, att fostermodern saknade ”nödigt intresse” att hålla hemmet rent och i ordning. Ett gott tecken var när fostermodern ”söker att hålla hemmet så snyggt som möjligt”.³⁴⁹ Sett ur ett genusperspektiv visar det sig att vid bedömningen var en anmärkning mot hemmets ordning detsamma som en anmärkning mot fostermodern – ett exempel på den tidigare diskuterade nära kopplingen mellan hem, kvinna och barn.³⁵⁰ Ytterligare ett exempel är ett fall där fosterhemmet hade kritiserats just på grund av ordningen. Sysslomannen menade att fastän han tidigare hade anmärkt på ordningen i hemmet hade det inte blivit någon bättring, ”trots att den lägenhet familjen innehade med litet god vilja och företagsamhet från husmoderns sida, säkerligen skulle kunna bli en trevlig sådan”.³⁵¹

Enligt den aktuella lagstiftningen kunde nämnden meddela förbud för personer att ta emot fosterbarn i sin bostad om denna befanns vara ”hälsovådlig”.³⁵² Det förekom i ett par fall under perioden. Ett par fosterföräldrar förbjöds att ta emot fosterbarn då deras bostad bedömdes vara ”i sanitärt hänseende mindre god”.³⁵³ Nämnden

³⁴⁷ Britt-Inger Puranen 1984, s. 340 ff, Bi Puranen 1992, s. 173 ff.

³⁴⁸ BVS, P5:47.

³⁴⁹ BVS, P5:48.

³⁵⁰ Jfr Lars-Eric Jönsson 2003, s. 142–154. Se också Nils Edling 1996, som diskuterar den nära kopplingen mellan kvinna och hem, utifrån sina studier av egnahemspolitiken runt sekelskiftet 1900.

³⁵¹ BVS, P5:49.

³⁵² Lag om samhällets barnavård (SFS 1924:361), kap. 7, § 56.

³⁵³ BVS, P5:50.

5. Ett lämpligt fosterhem

beslutade också om förbud att ta emot fosterbarn för ett par fosterföräldrar vars bostad bedömdes ”såsom fullständigt olämplig”.³⁵⁴ I det senare fallet beskrevs att bostaden bestod av ett kök, med endast ett mindre fönster, samt att den under större delen av dagen inte hade någon sol. I dessa fall motsvarade inte hemmen tidens förväntningar om en ren, rymlig och ljus bostad.

Civilstånd, hälsa och ålder

I ett lämpligt fosterhem skulle de vuxna helst vara ett gift par, men som tidigare nämnts i kapitel tre, kunde ensamstående kvinnor och syskonpar godkännas. Att det fanns en kvinna i fosterhemmet som tog hand om barn och hem ansågs nödvändigt. Den nära kopplingen mellan fostermoder och fosterhem har redan tagits upp. Fostermoderns avgörande betydelse behandlas också i avsnittet ”Fostermodrar och fosterfäder”.

Fosterföräldrarnas hälsa vägdes in i bedömningen. Barnet fick inte utsättas för smitta i fosterhemmet. Enligt vad som framkommer i källmaterialet var det främst tuberkulos som barnen skulle skyddas från under den aktuella tiden.³⁵⁵ En moder ville att hennes barn skulle få bo hos hennes egna föräldrar. Men nämnden godkände inte morföräldrarnas hem som fosterhem på grund av att dessa, enligt en läkares upplysningar, ”nyligen varit intagna å anstalt för vård av tuberkulösa”.³⁵⁶ Enligt nämnden kunde barnets överlämnande till det aktuella hemmet ”icke godtagas” och ”på inga villkor tillåtas”, utan barnet skulle istället utackorderas till ”lämpligt enskilt fosterhem på landet”.³⁵⁷ I ett annat fall hade en läkare anmält fara för tuberkulossmitta för ett barn i fosterhem. Nämnden beslutade ”att det skulle tillses att [fosterbarnet] snarast möjligt helt skildes från sitt gamla fosterhem”.³⁵⁸ I ett tredje fall flyttades en elvaårig pojke från sitt fosterhem på grund av båda fosterföräldrarnas sjukdom, då fosterfadern led av kronisk lungkatarr och fostermodern av tuberkulos.³⁵⁹ Och i ett fjärde fall beslöt nämnden att flytta en tvåårig pojke från sin fostermoder, då hon och hennes hemmavarande dotter båda led av tuberkulos och då ”han ej utan allvarlig våda syntes kunna kvarbliva i

³⁵⁴ BVS, P5:51.

³⁵⁵ Att det särskilt skulle uppmärksammas att fosterbarn inte utsattes för tuberkulossmitta i fosterhemmen togs upp av Ragnar von Koch 1925, s. 116.

³⁵⁶ BVS, P5:52.

³⁵⁷ BVS, P5:53.

³⁵⁸ BVS, P5:54.

³⁵⁹ BVS, P5:55.

fosterhemmet”.³⁶⁰ Både yngre och lite äldre barn kunde omplaceras på grund av fosterföräldrarnas sjukdom.

Fosterföräldrarnas ålder var inte något vanligt tema i barnavårdsnämndens skriftliga motiveringar om fosterhemmens lämplighet. Att ålder ändå hade betydelse talar följande citat om: ”Makarna äro i sina bästa år”.³⁶¹ Makarnas ålder framgår inte i just det här fallet, men i några andra fall nämns i samband med positiva omdömen om fosterföräldrar att dessa var i 30-årsåldern,³⁶² eller 40-årsåldern.³⁶³ Ett par fosterföräldrar, som hade tagit hand om en 11-årig flicka, var 63 respektive 66 år gamla. De sågs som ”till åren komna”, men då de ”båda syntes ha god hälsa och god andlig vigör” ansågs det inte finnas några hinder för att flickan var placerad i hemmet.³⁶⁴ Men det hände att fosterföräldrars ålder togs upp som ett problem, de skulle helst inte vara för gamla. I ett fall tycks fosterföräldrarna själva ha tagit upp att de inte kunde ha barnet kvar i fosterhemmet: ”på grund av makarnes höga ålder, ansågo de sig icke kunna ha gossen längre än till 4/8, då kontraktet utgick”.³⁶⁵ Barnavårdsnämnden beslutade att omplacera pojken till ett annat fosterhem med yngre fosterföräldrar:

Han [fosterbarnet] hade hos de gamla blivit självsvåldig och hade ingen respekt för dem längre, vartill han ofta visade utbrott av ett häftigt lynne. Under sådana förhållanden var det ju bäst som skedde, och att han fick komma till en yngre kraftigare man, som kan tukta honom om så skulle behövas.³⁶⁶

Fosterföräldrars uppgift var bland annat att fostra barnet och det ansågs viktigt att barnet hade respekt för fosterföräldrarna. Citatet ovan skrevs ned vid en tid då barnavårdsnämnden enligt lag hade möjlighet att besluta om aga till ”vanartad gosse under femton år eller vanartad flicka under tolv år”.³⁶⁷ Aga kunde beslutas av nämnden fram till år 1942,³⁶⁸ medan aga i skola och hem förbjöds 1958 respektive 1979.³⁶⁹ I nämndens dokument kom det fram synpunkter om att då fosterföräldrar var äldre fanns det risk att fosterbarnet inte längre skulle ha respekt för dem. Det här var en uppfattning som

³⁶⁰ BVS, P5:56.

³⁶¹ BVL, P5:57.

³⁶² BVL, P5:58, BVS, P5:59.

³⁶³ BVL, P5:60.

³⁶⁴ BVS, P5:61.

³⁶⁵ BVS, P5:62.

³⁶⁶ BVS, P5:63.

³⁶⁷ Lag om samhällets barnavård (SFS 1924:361), kap. 3, § 23 c.

³⁶⁸ Tommy Lundström 1993, s. 61.

³⁶⁹ Johanna Enberg, Sofia Kälveborn & Ann-Sofie Ohlander 1998, s. 52 ff, s. 184.

5. Ett lämpligt fosterhem

också kunde vara levande efter den studerade perioden. I Socialvårdskommitténs enkät till barnavårdsnämnderna i landet på 1940-talet framkom en liknande synpunkt som gick ut på att äldre personer inte kunde fostra barn, då barnen i sådana hem ofta blev bortskämda.³⁷⁰

Andra barn i fosterhemmen

Det sågs som en fördel om fosterföräldrarna inte hade några egna biologiska barn när de tog emot ett fosterbarn i sitt hem. I barnavårdsnämndens dokument noterades i vissa fall att fosterföräldrarna var ”barnlösa” eller ”i saknad av egna barn”.³⁷¹ Nämnden annonserade efter fosterhem till ett barn och enligt sysslomannen hade ”åtskilliga ansökningar inkommit”.³⁷² Det hem som sedan valdes ut till barnet var ett tidigare barnlöst fosterhem.³⁷³ Då fattigvårdens syssloman rapporterade hur han personligen hade överlämnat två barn till var sina blivande fosterhem beskrevs också att han funnit fosterföräldrarna vara:

präktiga, hederliga och barnkära människor och *då de därtill voro barnlösa* [min kursivering], är det min fulla övertygelse att barnen här komma att få den bästa omvårdnad och uppfostran.³⁷⁴

På ett intyg från en skolstyrelseordförande, som skulle intyga ett fosterhems lämplighet, fanns tillägget ”Inga barn!” handskrivet och understruket.³⁷⁵

Särskilt betydelsefullt var det att fosterhemmet tidigare var barnlöst i de fall där fosterföräldrarna önskade adoptera fosterbarnet. Det noterades då särskilt om fosterföräldrarna saknade egna barn.³⁷⁶ Enligt den första adoptionslagen i Sverige, som trädde i kraft 1918, fick personer med biologiska barn bara adoptera barn om det fanns särskilda skäl.³⁷⁷ Att en del barnlösa fosterföräldrar önskade adoptera

³⁷⁰ SOU 1944:34, s. 242.

³⁷¹ BVS, P5:64.

³⁷² BVS, P5:65. Här var det nämnden som sökte fosterhem genom tidningsannonser. Tidigare forskning har också visat att mödrar sökte fosterhem och fosterföräldrar sökte barn genom annonser. Birgit Persson 1981, s. 38, Helena M. Henschen 1981, s. 46 ff, Barbro Holmdahl 2000, s. 163 ff.

³⁷³ BVS, P5:66.

³⁷⁴ BVS, P5:67.

³⁷⁵ BVS, P5:68.

³⁷⁶ BVS, P5:69, P5:70, P5:71, P5:72, P5:73, P5:74, P5:75, P5:76, P5:77, P5:78.

³⁷⁷ Cecilia Lindgren 2006, s. 27. Genom en lagändring 1944 tilläts personer med biologiska barn att adoptera utan att det fanns särskilda skäl.

sina fosterbarn sågs som positivt från barnavårdsnämndens sida. I protokollet skrevs i ett fall in nämndens ”varma tack” till de fosterföräldrar som adopterade två barn.³⁷⁸ I ett annat fall hade barnavårdsmanen undersökt ett blivande fosterhem å nämndens räkning. Barnavårdsmanen tillstyrkte att fosterföräldrarna skulle få ta emot barnet i sitt hem bland annat för att dessa ”ha för avsikt att, då de inga barn ha själva, framledes begära att få adoptera [fosterbarnet]”.³⁷⁹ Att inte ha egna barn sågs också som ett naturligt motiv till att ta emot fosterbarn:

Som lantbrukaren [namn] och hans hustru [namn] /.../ ämna då de icke hafva några egna barn, mottaga ett fosterbarn, anser jag med den kännedom jag har om dem, att de äro väl skickade att fylla de kraf, som ställas på fosterföräldrar.³⁸⁰

Återkommande utsagor visar att barnlösa fosterhem eftersträvades. Det vanliga för tiden var annars att det fanns flera barn i en familj. Det går inte att veta exakt varför nämnden bedömde hemmen på det här sättet. En tolkning är att barnlösa fosterhem sågs som en fördel för att det skulle finnas utrymme för barnet i hemmet och för att barnet skulle få tillräcklig omsorg. Enligt Isak Jundell kunde det vara till gagn för fosterbarn att vara enda barnet i en familj:

emedan fosterföräldrarna då lättare fästa sig vid fosterbarnet och behandla det med samma kärlek och frikostighet, som de skulle kunnat visa ett eget barn.³⁸¹

En annan tolkning är att det sågs som säkrare att fosterföräldrarna skulle kunna försörja ett barn än flera. Om familjens ekonomiska förhållanden var sådana att de ”svårligen kunna ge vård åt mer än ett fosterbarn” var det ett berättigat skäl till att inte placera mer än ett fosterbarn i en familj, enligt Jundell.³⁸² Ekonomin i fosterhemmen var en betydande fråga under perioden, vilket jag återkommer till.

Det hände att syskonpar placerades i samma fosterhem.³⁸³ Flera exempel berättar om nämndens strävan att syskonpar skulle placeras tillsammans: ”Försök borde därvid göras att få samma hem att mottaga båda barnen”.³⁸⁴ När sex barn från samma familj omhändertogs

³⁷⁸ BVS, P5:79.

³⁷⁹ BVS, P5:80.

³⁸⁰ BVS, P5:81.

³⁸¹ Isak Jundell 1931, s. 86.

³⁸² Isak Jundell 1931, s. 86 f.

³⁸³ BVS, P5:82.

³⁸⁴ BVS, P5:83.

5. Ett lämpligt fosterhem

placerades två av syskonen i samma fosterhem.³⁸⁵ I ett annat fall, som rörde flera syskon, beslutade nämnden att försöka ”få de båda yngsta placerade i ett och samma hem”.³⁸⁶ Men det var inte alltid detta lyckades. Det var planerat att två syskon, två respektive sju år gamla, skulle placeras i samma hem, men fosterföräldrarna ändrade sig och kunde bara tänka sig att ta hand om det äldsta barnet.³⁸⁷ Till tvååringen fick nämnden söka efter annat fosterhem.

Ibland hade fosterföräldrarna redan ett fosterbarn i sitt hem och tog emot ett andra barn. Det verkar alltså inte ha setts som något större problem att det fanns två fosterbarn i samma hem. Men det kunde ses som problematiskt när ett mycket litet barn placerades i ett hem där det redan fanns fosterbarn, då det befarades att vården av det minsta barnet skulle ”verka menligt på vården och tillsynen om det andra”.³⁸⁸ I ett fall accepterades utan vidare kommentarer att det i fosterhemmet vistades ”fyra barn varav två minderåriga (11 och 3 år)”.³⁸⁹ Däremot ansågs det problematiskt när det fanns så många som fem barn i ett fosterhem. Bostadsinspektrisen, som hade undersökt hemmet, menade att det var olämpligt att en familj som själv hade fem minderåriga barn också skulle vårda fosterbarn. Nämnden beslutade inte om förbud för fosterföräldrarna att ta emot fosterbarnet, men däremot beslutades ”att med särskild uppmärksamhet följa den vård och fostran som komme [fosterbarnet] till del”.³⁹⁰

Att det inte skulle finnas många barn i hemmet kunde, som tidigare diskuterats, handla om att fosterbarnet skulle få tillräcklig omsorg. En skollärare skrev ett yttrande om en fostermoder, som hade tagit hand om ytterligare ett barn, vilket också var hennes systerdotter: ”Huruvida barnen /.../ på något sätt få ’stå tillbaka’ för denna hennes systerdotter vet jag ej”.³⁹¹

Denna strävan att placera barn i barnlösa fosterhem handlade också om att nämnden ville undvika att barnen påverkade varandra negativt. Angående en flicka som hade bedömts vara vanartad, menade nämnden att utackordering helst skulle ske till ett barnlöst fosterhem.³⁹² I ett annat fall ansåg inte nämnden att den några år äldre fostersonen i hemmet var något lämpligt sällskap för en

³⁸⁵ BVS, P5:84.

³⁸⁶ BVS, P5:85.

³⁸⁷ BVS, P5:86.

³⁸⁸ BVS, P5:87.

³⁸⁹ BVS, P5:88.

³⁹⁰ BVS, P5:89.

³⁹¹ BVS, P5:90.

³⁹² BVS, P5:91.

fosterflicka.³⁹³ Önskemålet om tidigare barnlösa fosterhem handlade i vissa fall om en strävan att undvika att barn som hade bedömts vara vanartade hade en skadlig inverkan på andra barn. Det fanns en syn att så kallade vanartsproblem kunde smitta.³⁹⁴ Enligt lag om samhällets barnavård kunde omhändertaget vanartat barn placeras i enskilt hem om det inte befarades medföra ”våda för andra barns sedliga utveckling”.³⁹⁵ Genom valet att placera barn i tidigare barnlösa fosterhem minskades risken att utsätta barn för sådan ”våda”.

Inneboende i fosterhemmen

Barnavårdsnämnden bedömde att det var olämpligt med inneboende personer i fosterhemmen. Under det tidiga 1900-talet var det stor bostadsbrist i Sveriges städer och hyrorna för bostäder var ofta höga, vilket kunde medföra stora hushåll. Det förekom att människor tog emot inneboende i sina hem och trångboddhet var ett vanligt bekymmer. Alla hade inte råd med en egen bostad.³⁹⁶ Som tidigare nämnts var trångboddheten mindre i Växjö än i de större svenska städerna.³⁹⁷ Men det finns beskrivningar av barnfamiljers bostäder, som vid den aktuella tiden betraktades som trånga. Ett exempel är den bostad där det bodde två vuxna och två barn vilken, enligt bostadsinspektisens anteckningar, bestod av ”ett rum med kokspis [där] rummet får /.../ tjänstgöra som kök, dagrum, sängkammare samt som verkstad åt mannen”.³⁹⁸

I barnavårdsnämndens dokument finns exempel på inneboende personer i fosterhem, både i Växjö och i hem på andra orter där nämnden hade tillsynsansvar. Exempelvis noterade barnavårdsombudet efter besök i ett fosterhem 1934: ”I sovrummet låg, förutom fosterföräldrarna och barnen, en inhyst man”.³⁹⁹ Den inneboende kunde också vara fosterföräldrarnas egna ogifta dotter. I ett fall rörde det sig om en dotter som väntade sitt andra ”oäkta” barn.⁴⁰⁰ Att dottern fanns inneboende var en av orsakerna till att fosterhemmet bedömdes som olämpligt. I ett annat fall var de inneboende en dotter

³⁹³ BVS, P5:92.

³⁹⁴ Maria Sundkvist 1994, kap. 2, Hans Swärd 1993, s. 212.

³⁹⁵ Lag om samhällets barnavård (SFS 1924:361), kap. 4, § 35. Proposition 1924:150, s. 137. Se även Gerard Halfred von Koch 1925, s. 220.

³⁹⁶ Orvar Löfgren 1994, s. 267 f, David Gaunt 1983/1996, s. 298.

³⁹⁷ Lars-Olof Larsson 1991, s. 460 ff.

³⁹⁸ BVS, P5:93.

³⁹⁹ BVS, P5:94.

⁴⁰⁰ BVS, P5:95.

5. Ett lämpligt fosterhem

och hennes barn. Här ville nämnden omplacera fosterbarnet.⁴⁰¹ Dessa kvinnor hade löst sin situation som ensamstående mödrar med att bo hos sina föräldrar för att kunna ta hand om sina barn, vilket nämnden såg som ett problem. Tidigare forskning har visat att de ensamstående mödrar som vid den här tiden kunde ta hand om sina barn själva oftast sammanbodde med någon, exempelvis med sina föräldrar eller med syskon.⁴⁰² Tidigare forskning har också pekat på nätverkets betydelse för ensamstående mödrar och deras barn. Exempelvis var dödligheten under 1800-talet särskilt hög bland barn födda utom äktenskapet om barnens mödrar saknade tillgång till socialt nätverk.⁴⁰³

De inneboende i denna studie kunde också vara söner till fosterföräldrarna som inte sågs som något lämpligt sällskap för fosterbarnen. I ett fall hade sonen varit i förhör hos polisen och i ett annat fall var det sonens bruk av alkohol som sågs som ett problem.⁴⁰⁴ Nämnden kunde då besluta om tät kontroll av fosterhemmet, exempelvis fick fosterbarnsinspektrisen i uppdrag att besöka ett fosterhem varje vecka och därefter lämna underrättelse till nämnden om barn och hem.⁴⁰⁵

Om fosterföräldrarna hyrde ut rum i sin bostad kunde det också ses som ett problem av nämnden. En familj, som hade en bostad om tre rum och kök, hyrde ut två av rummen till ”resande”. Barnavårds- mannen reagerade och kontaktade nämnden om att ”de resande” ofta var ”sådana personer att det kan ifrågasättas om det är nyttigt för ett barn att vistas bland dem”.⁴⁰⁶ Enligt nämnden var inneboende personer något som inte bör förekomma i ett fosterhem, det var en tydlig norm, även om det i övrigt inte var ovanligt i hemmen i allmänhet. Det kan ses som ett exempel på att det skulle kunna ställas andra krav, ”strängare anspråk”, på ett fosterhem än på ett hem där barn bodde hos sina föräldrar.⁴⁰⁷

De nämnda exemplen på att inneboende personer i fosterhemmen inte accepterades av nämnden handlade förmodligen om att de inte ansågs vara tillräckligt skötsamma. Det förekom att vuxna döttrar bodde kvar i fosterhemmen för att ta hand om barn och hem,

⁴⁰¹ BVS, P5:96.

⁴⁰² Helena Bergman 2003, s. 248, Birgitta Plymoth 2002, s. 177 ff.

⁴⁰³ Magdalena Bengtsson 1996, s. 280.

⁴⁰⁴ BVS, P5:97, P5:98.

⁴⁰⁵ BVS, P5:99.

⁴⁰⁶ BVS, P5:100.

⁴⁰⁷ Proposition 1924:150, s. 164.

exempelvis efter att fostermodern avlidit.⁴⁰⁸ I sådana fall sågs det inte som något problem, utan som en tillgång. Under större delen av den studerade perioden nämndes bara inneboende personer i fosterhemmen när de sågs som ett problem. Men från och med 1934, då barnavårdsombudet gjorde fosterhemsutredningar, fanns det förtryckt på utredningsblanketten ”övriga personer i hemmet”. Då noterades vilka personer som fanns i fosterhemmet oavsett om det sågs som ett problem eller inte. De övriga personer som accepterades var fosterföräldrarnas egna föräldrar.⁴⁰⁹ Att dessa bodde i fosterhemmen sågs som naturligt.

”Välbergade” eller fattiga omständigheter

Fosterföräldrarnas ekonomi hade betydelse vid bedömningen av deras lämplighet. I en inspektionsrapport noterade sysslomannen att i samtliga nya fosterhem, där fyra barn hade utackorderats ”sedan sista inspektionsrapporten avgavs”, var ekonomin god:

Samtliga dessa nya fosterhem hava under inspektionen besökts och är det med tillfredsställelse jag kan konstatera, att alla hemmen äro synnerligen goda och *välbergade* [min kursivering].⁴¹⁰

Fosterhem kunde bedömas som lämpliga bland annat för att fosterföräldrarna var i ”välbergade omständigheter”, eller för att de hade ”ordnad ekonomi”.⁴¹¹ Särskilt viktigt var ekonomin när fosterföräldrarna ville adoptera fosterbarnet.⁴¹² En adoption skulle vara till fördel för barnet, den skulle vara till ”barnets bästa”. Att klara av den ekonomiska försörjningen var viktigt vid bedömningen av ett gott adoptivföräldraskap.⁴¹³ I och med adoptionen hade adoptivföräldrarna ansvaret för barnets försörjning.

Om fosterföräldrarna hade ekonomiska svårigheter kunde det innebära att deras hem bedömdes vara olämpligt. Nämnden hade flera gånger övervägt att flytta ett syskonpar från deras fosterhem, då detta inte kunde räknas ”till de bättre hemmen på grund av dåliga ekonomiska förhållanden”.⁴¹⁴ Någon flyttning hade inte genomförts då ”man ej haft något direkt att tillvita fosterföräldrarna för, ty se

⁴⁰⁸ Jag återkommer till detta i avsnittet ”Fostermödrar och fosterfäder”.

⁴⁰⁹ BVS, P5:101, P5:102.

⁴¹⁰ BVS, P5:103.

⁴¹¹ BVS, P5:104, P5:105.

⁴¹² BVS, P5:106, P5:107, P5:108, P5:109, P5:110, BVL, P5:111, P5:112.

⁴¹³ Cecilia Lindgren 2006, s. 113.

⁴¹⁴ BVS, P5:113.

5. Ett lämpligt fosterhem

barnen friska och duktiga ut och synes få allt vad de behöva”.⁴¹⁵ I ett annat fall, där det också hade varit tal om att omplacera barnet, beskrev sysslomannen att han hade:

från trovärdigt håll erhållit upplysningar om att även om makarnes ekonomiska resurser voro små, barnet likväl erhöll den bästa och kärleksfullaste vård.⁴¹⁶

Ekonomiska problem i sig var alltså inte ett skäl att flytta fosterbarn från sina fosterhem, utan det berodde på vilka konsekvenser de ekonomiska problemen bedömdes ha för vården av barnen.

Att fosterföräldrarnas ekonomiska situation hade stor betydelse handlade också om att undvika ökade kostnader för nämnden. Det kunde ställas lägre krav på fosterhem där fosterföräldrarna inte fick någon ekonomisk ersättning för placeringen. I ett fall bedömdes fosterhemmet vara ”mycket fattigt och tillika slarvigt”, fostermodern ”tård och utsliten” och fosterbarnet hade, enligt inspektören, ett ”sjukligt utseende”.⁴¹⁷ Denne menade ändå att man inte gärna kunde skilja barnet från hemmet:

Då makarne ej erhålla någon ersättning från föräldrarna, utan allenast vårda det för dotterns skull, kan man ej gärna skilja barnet från hemmet, vilket, om ersättning utgått torde blivit en nödvändighet.⁴¹⁸

Citatet är ett exempel på att gränsen för vad som accepterades kunde flyttas när barnet togs om hand utan ekonomisk ersättning. I det aktuella fallet var fosterföräldrarna barnets morföräldrar. Tidigare forskning har tagit upp att släktingar och personer ur barnens sociala nätverk inte har bedömts lika strängt som andra för fosterbarnen tidigare okända personer.⁴¹⁹ Men i det beskrivna fallet verkar de lägre kraven mer ha handlat om att ekonomisk ersättning inte utgick, varken från föräldrar eller från någon barnavårdsnämnd. Nämnden lät barnet bo kvar och beslutade att ge barnavårds mannen i uppdrag att särskilt följa barnets fostran och vård.

”Den billigaste lösningen”

Ekonomi var ett vanligt tema i barnavårdsnämndens dokument om fosterbarn och fosterhem. Ett argument från nämnden i Växjö stad

⁴¹⁵ BVS, P5:114.

⁴¹⁶ BVS, P5:115.

⁴¹⁷ BVS, P5:116.

⁴¹⁸ BVS, P5:117.

⁴¹⁹ Johanna Sköld 2006, s. 389, Birgit Persson 1991, s. 57.

för att ett barn skulle stanna kvar i sitt fosterhem var att det ”synes ur alla synpunkter vara den lyckligaste och därjämte *den billigaste lösningen* [min kursivering] för alla parter”.⁴²⁰ Det finns fler exempel – särskilt från landskommunen – på att nämnden strävade efter ”billiga lösningar”. Exempelvis uttrycktes av nämnden i landskommunen:

Barnavårdsnämnden vill givetvis söka att i största möjliga utsträckning få goda fosterhem för omhändertagna barn utan fosterlön.⁴²¹

I ett fall där landskommunen sökte efter nytt fosterhem till en flicka hade nämndens ordförande gjort en skriftlig förfrågan: ”till sex hem som förut anmält sig för erhållande av barn /.../ om de fortfarande hade för avsikt att taga fosterbarn”.⁴²² Målsättningen var att få barnet placerat i ett fosterhem utan ekonomisk ersättning. I protokollet konstaterades att ”blott ett av dem [fosterhemmen] synes ej ha något emot att taga flickan utan ersättning”.⁴²³ Av en senare anteckning framgår det att flickan flyttades till de fosterföräldrar som kunde tänka sig att ta emot henne utan ersättning.⁴²⁴ I ett annat fall övervägde nämnden i landskommunen att flytta ett barn från sitt dåvarande fosterhem och ”skaffa barnet det bästa fosterhem utan någon ersättning”.⁴²⁵ Och i ett tredje fall hade landskommunen annonserat efter fosterhem och fått 40 svar. Även i detta fall önskade nämnden ett hem som tog emot barnet utan ersättning:

40 familjer ha med anledning härav anmält sig att vilja taga barnet, men mot ersättning från 10–30 kr pr. månad. Skriftväxling eller telefonsamtal ha hållits med samtliga, där nämnden meddelat att den ej vill alls betala, och i alla fall högst för två år. Lantbrukare [namn] och hans hustru i [ort], ha dock genast och villigt begärt att få barnet utan ersättning.⁴²⁶

Även om fosterhem som tog emot barn utan någon ekonomisk ersättning var vad som i första hand efterfrågades, kunde alltså nämnden i det senare fallet tänka sig att betala ersättning till fosterföräldrarna under de första två åren. Skälet till detta var förmodligen att barnet under den perioden krävde mycket omsorg och tillsyn. I ett

⁴²⁰ BVS, P5:118

⁴²¹ BVL, P5:119.

⁴²² BVL, P5:120.

⁴²³ BVL, P5:121.

⁴²⁴ BVL, P5:122.

⁴²⁵ BVL, P5:123.

⁴²⁶ BVL, P5:124.

5. Ett lämpligt fosterhem

annat fall, där samma nämnd hade annonserat efter fosterhem till ett halvårsgammalt barn, hade ”flera svar inkommit, men nästan alla vilja ha betalt för barnets vård”.⁴²⁷ De fosterföräldrar som sedan tog emot barnet hade egentligen önskat ett lite äldre barn just på grund av att det för ett så litet barn fanns behov av barntillsyn:

Till sist träffades avtal med hemmansägaren [namn] och hans hustru /.../ De hade velat ha ett barn på omkring 2 år, och avböjde att taga detta för att undvika ha barnjungfru. Då barnavårdsnämnden ställde i utsikt, att de kunde få i fosterlön för innevarande och nästa år ett belopp av tillsammans 30 kr för avlöning av barnflicka, så kommer de den 29 juni för att se barnet, och för att göra resan mindre omständig bjöd nämnden dem på bil till [ort]. De tyckte mycket om den lilla friska och pigga flickan och beslöt sig genast för att taga henne. Den förra fostermodern reste med henne till hennes nya hem den 4 juli och hade hon de amplaste vitsord om det nya hemmet. Nämnden beslöt att omedelbart utbetala 150 kr som fosterlön för innevarande år och 150 kr för 1930, vilket senare belopp utbetalades redan i december.⁴²⁸

Här eftersträvades placering av barn hos fosterföräldrar som inte begärde någon ekonomisk ersättning. Om det inte gick kunde nämnden välja hem där fosterföräldrarna nöjde sig med att få betalt under en begränsad tid, för att därefter ta över vården av barnet utan ersättning. Men i många fall betalades fosterlön fram till barnets 16-årsdag. Det finns också exempel på att barnavårdsnämnden kunde betala fosterlön till fosterföräldrarna även efter 16-årsdagen, då barnet egentligen inte längre räknades som fosterbarn. Det kunde bero på att barnet av något skäl hade kommit efter i skolan och därför inte hade avslutat sin skolgång.⁴²⁹ Det förekom också att nämnden kunde tänka sig att betala en högre avgift än vad som annars var vanligt i särskilda fall, där nämnden såg en ”befarad svårighet” att finna lämpligt fosterhem.⁴³⁰

I källmaterialet finns det antydningar om en viss förväntan att fosterföräldrar som var släkt med fosterbarnet om möjligt skulle ta hand om detta utan någon fosterlön. Det kunde exempelvis noteras att fosterföräldrar önskade ekonomisk ersättning för fosterbarnet ”trots att” det rörde sig om ett släktingbarn.⁴³¹ Om nu vissa

⁴²⁷ BVL, P5:125.

⁴²⁸ BVL, P5:126.

⁴²⁹ BVS, P5:127.

⁴³⁰ BVS, P5:128.

⁴³¹ BVS, P5:129.

fosterföräldrar inte fick så mycket ekonomisk ersättning för att ta hand om sina fosterbarn tänkte sig sysslomannen att fosterföräldrar kunde få en annan form av lön av ”högre makter”:

Välsignelse över dessa fosterföräldrars fostraregärning, Må
Den Store och Sanne Barnavännen skänka dem riklig lön
härför.⁴³²

Fostermödrar och fosterfäder

Fosterföräldrar som bedömdes vara lämpliga beskrevs i dokumenten med ord som präktiga, ordentliga, skötsamma, hederliga, aktningsvärda, redbara, pålitliga, snälla, dugliga, arbetsamma, barnkära, barnlösa, välbergade. En fosterfader som ansågs lämplig kunde beskrivas på följande vis: ”åtnjuter stort förtroende, är absolut nykter och skötsam”.⁴³³ En lämplig fostermoder kunde beskrivas: ”ordentlig, håller hemmet väl i ordning, arbetsam och kunnig såsom husmoder”.⁴³⁴ En lämplig fostermoder kunde också beskrivas som ”ordningsälskande”.⁴³⁵ Och lämpliga fosterföräldrar fick gärna vara ”varmt religiösa”,⁴³⁶ även om det inte togs upp i samma utsträckning som de övriga nämnda beskrivningarna.

När lämpligheten skulle bedömas var det inte positivt att tidigare ha varit känd av barnavårdsnämnden. Det kunde exempelvis röra sig om att egna barn längre tillbaka i tiden hade varit placerade,⁴³⁷ att fosterföräldern enligt bedömaren längre tillbaka i tiden hade ”fört ett synnerligen supigt och dåligt levnadssätt”,⁴³⁸ eller att fostermmodern hade ”varit sammanboende med olika och tvivelaktiga manspersoner”.⁴³⁹ Sådant kunde vägas negativt även om det rörde sig om händelser som låg så långt tillbaka i tiden som tjugo år.⁴⁴⁰

Relationen mellan fosterföräldrarna och balansen i den hade betydelse. Nämnden beslutade att flytta en pojke från sitt fosterhem efter att det bland annat hade beskrivits som ”en härd för ständiga gräl och tvister vilket gör det högst olämpligt som fosterhem”.⁴⁴¹

⁴³² BVS, P5:130.

⁴³³ BVS, P5:131.

⁴³⁴ BVS, P5:132.

⁴³⁵ BVS, P5:133.

⁴³⁶ BVS, P5:134.

⁴³⁷ BVS, P5:135.

⁴³⁸ BVS, P5:136.

⁴³⁹ BVS, P5:137.

⁴⁴⁰ BVS, P5:138.

⁴⁴¹ BVS, P5:139.

5. Ett lämpligt fosterhem

Att det fanns en fostermoder i fosterhemmet var avgörande. Det var hon som i första hand var i centrum för nämndens dokumentation om fosterhem. I materialet finns det flera exempel på att om fostermodern av någon anledning inte kunde ta hand om fosterbarnet flyttades barnet ifrån hemmet. Att det fanns en kvinna som skötte hemmet och barnet var något som sågs som oundgängligt. En fosterfader meddelade själv att han inte längre kunde ta hand om fosterbarnet på grund av att fostermodern hade avlidit. Inspektören noterade efter ett besök i fosterhemmet:

Genom att fostermodern till flickan [namn] under 1925 avlidit ansåg sig fosterfadern [namn] icke längre kunna svara för flickans fortsatta uppfostran utan uppsade henne.⁴⁴²

Flickan, som var 14 år, ansågs ”väl gammal att ånyo utackorderas till okända fosterföräldrar”.⁴⁴³ Problemet var att det inte längre fanns en fostermoder i hemmet. Lösningen blev att flickan fick bo hos en av nämndens ledamöter, som också var tillsyningslärare och ordföranden i fattigvårdsstyrelsen. I källmaterialet finns det inte någon utredning eller bedömning av denne ledamots lämplighet. Kanske ansågs en person i hans positionoreflekterat ha ett lämpligt hem.

Det var nödvändigt att det fanns en kvinna i fosterhemmet, som tog hand om hem och barn, men det var inte nödvändigt att det var fostermodern. En annan kvinna kunde träda in i hennes ställe. I ett fall framgår det att fostermodern hade avlidit men att barnet ändå bedömdes kunna bo kvar i fosterhemmet då detta, enligt inspektören, ”sammanhålles och skötes av en 25-årig hemmavarande dotter”.⁴⁴⁴ Det förekom också att ett fosterbarn var den som ”höll samman” hemmet. Då fostermodern till en utackorderad flicka hade avlidit ”för många år sedan” hade en äldre fosterdotter ”varit den som förestått hemmet och alltså varit flickans egentliga fostermoder”.⁴⁴⁵ I fall där fosterfadern hade avlidit fanns inte motsvarande diskussion om barnet kunde bo kvar hos en ensamstående fostermoder.⁴⁴⁶

Att det var nödvändigt med en kvinna i fosterhemmet kan också illustreras av ett intyg från en överläkare vid St. Sigfrids sjukhus på 1930-talet. Då modern var sjuk menade läkaren att den 12-årige sonen behövde ”inackorderas i ett för hans ålder lämpligt hem, där

⁴⁴² BVS, P5:140.

⁴⁴³ BVS, P5:141.

⁴⁴⁴ BVS, P5:142.

⁴⁴⁵ BVS, P5:143.

⁴⁴⁶ Exempelvis BVS, P5:144.

husmoder icke saknas”.⁴⁴⁷ I ett annat fall hade fostermodern varit sjuk och inte vistats i sitt hem under en veckas tid. Under sin bortavaro hade hon ”vidtalat en kvinna som bor i närheten av hemmet att hon skulle sköta matlagningen och se till hemmet”.⁴⁴⁸ Men hennes åtgärder ansågs inte tillräckliga. Av barnavårdsombudet blev fostermodern tillsagd att om hon skulle resa bort igen skulle hon ”söka upp ett lämpligt hem i närheten där [fosterflickan] kunde vistas under hennes frånvaro”.⁴⁴⁹ Fostermodern skulle också ”under alla förhållanden underrätta barnavårdsnämnden i Växjö”.⁴⁵⁰

Det var fostermoderns uppgift att sköta hemmet och fosterbarnet, om fosterfadern vårdade barnet kunde det ses som ett problem. Ett av flera problem i ett fosterhem ansågs vara ”barnets för ofta överlämnande åt fosterfaderns vård”.⁴⁵¹ Det kunde bidra till att fosterföräldrarna förbjöds att ta hand om fosterbarn.⁴⁵² Dispensärsköterskan besökte ett hem efter att fostermodern hade avlidit. Hon menade att ett problem var att där inte fanns någon kvinna:

Sedan – så gott som – fostermoderns död hade det ej varit någon kvinnlig hjälp i hemmet, utan har detta skötts av fosterfadern, som lider av hjärtfel. Att denna kan anses kompetent att städa, laga mat m.m. samt fostra denna 13 års fosterson är nog för mycket begärt.⁴⁵³

Barnavårdsnämnden beslutade att ”söka komma i förbindelse med gossens fader samt söka förmå denne att snarast möjligt övertaga gossens vård och fostran”.⁴⁵⁴ Knappt två månader senare noterades i protokollet att sekreteraren, som hade fått uppdraget, inte hade lyckats komma i förbindelse med fadern för att ”förmå honom att snarast möjligt sörja för annat fosterhem åt sin son”.⁴⁵⁵ Nämndens avsikt var alltså inte att fadern själv skulle ta hand om barnet, utan faderns omsorg förväntades vara att ordna ett nytt fosterhem till sitt barn – ett hem där barnet kunde erbjudas omsorg av en fostermoder.

Kvinnans betydelse för hemmet framkommer också i tidigare forskning om barnavård och fattigvård under det tidiga 1900-talet. Barn kunde placeras i fosterhem för att modern i en familj hade

⁴⁴⁷ BVS, P5:145.

⁴⁴⁸ BVS, P5:146.

⁴⁴⁹ BVS, P5:147.

⁴⁵⁰ Ibid.

⁴⁵¹ BVS, P5:148.

⁴⁵² BVS, P5:149.

⁴⁵³ BVS, P5:150.

⁴⁵⁴ BVS, P5:151.

⁴⁵⁵ BVS, P5:152.

5. Ett lämpligt fosterhem

avlidit. För att ta hand om barn krävdes en kvinna medan en ensamstående man inte ansågs kunna ta hand om barn själv.⁴⁵⁶ Inom fattigvården underströks behovet av en kvinna som svarade för hushåll och barnavård i familjer med yngre barn. Men det var inte nödvändigt att denna kvinna var modern, det gick även bra att en annan kvinna skötte hemmet och barnens vård. Det viktiga var att där fanns en kvinna.⁴⁵⁷

Sammanfattning

Barn som av olika skäl inte kunde bo tillsammans med sina föräldrar skulle i första hand placeras i fosterhem. På dessa hem skulle det kunna ställas ”strängare anspråk”,⁴⁵⁸ de skulle vara lämpliga. Fosterföräldrarna skulle helst vara ett gift, barnlöst par, boende i en rymlig, ren, luftig, ljus och ordningsam bostad. De skulle dessutom gärna ha en god ekonomi. Fosterhem belägna på landet föredrogs, och där skulle finnas en kvinna som tog ansvar för barn och hem.

De problem som uppmärksammades av barnavårdsnämnden var i flera fall att fosterföräldrarna hade en alltför dålig bostad. Det kunde leda till förbud för dem att ta emot fosterbarn. Andra problembilder som framkom var fosterföräldrars sjukdom, i första hand tuberkulos, deras höga ålder samt oron för att det fanns inneboende personer i fosterhemmen. Flera av de problem som togs upp av nämnden var också sådant som uppmärksammades i den enkätundersökning socialvårdskommittén genomförde i kommunerna på 1940-talet. I enkäterna framfördes olika omständigheter som kunde innebära att ett fosterhem ansågs vara olämpligt. Några synpunkter rörde bostaden. Det kunde handla om: trångboddhet, dragighet, olämplig belägenhet av sovplatser, uthyrning av resanderum, olämpligt grannskap. Andra problem nämnderna lyfte fram rörde övriga i fosterhemmet boende personer: faran för dåligt exempel från egna barn, olämpliga inneboende eller olämpligt tjänstefolk.⁴⁵⁹

I kapitlet har jag tagit upp kriterier som ingick vid nämndens lämplighetsbedömningar av fosterhemmen. Det skulle kunna uppfattas som att lämplighet och olämplighet var en enkel sak för nämnden att bedöma. Det var det kanske inte alltid, vilket kan illustreras med ett citat från sysslomannen:

⁴⁵⁶ Gena Weiner 1995, s. 168 ff. Birgitta Plymoth 2002, s. 185.

⁴⁵⁷ Birgitta Plymoth 2002, s. 187.

⁴⁵⁸ Proposition 1924:150, s. 164.

⁴⁵⁹ SOU 1944:34, s. 242 ff.

Ett gott hem?

För att uttala vår egen uppfattning om fosterhemmet såsom sådant, om [fosterföräldrarna] och om barnen, så måste vi säga att vi vid inspektionerna ej alltid funnit hemmet i den ordning som borde råda i ett hem, att barnens kläder ej alltid varit så tillfredsställande, särskilt vad gossens kläder beträffar, och att fostermodern vid flera tillfällen klagat på gossens uppförande gentemot henne, att vetskapen om makarnes dåliga ekonomi varit en källa till oro över att barnen ej här skulle ha en god och trygg framtid och att man alltid rest ifrån detta fosterhem med den känslan, att allt ej var som det skulle vara, men att man likväl ej kunnat anklaga fosterföräldrarna direkt för någon vanvård eller att barnen genom vårdslöshet blivit vanartiga.⁴⁶⁰

Citatet berättar att nämndens inspektörer kunde ha ”känslan” av att allt inte var som det skulle i ett fosterhem, även när hemmet hade bedömts vara lämpligt eller i alla fall inte olämpligt.

⁴⁶⁰ BVS, P5:153.

6. Fosterbarnens vård, omsorg och tillsyn

Förutom att fosterföräldrarna bedömdes enligt kriterierna i föregående kapitel, skulle de också ta hand om fosterbarnen på ett lämpligt sätt. Följande kapitel har fokus inte bara på fosterhemmen och fosterföräldrarna, utan i viss mån även på fosterbarnen. Enligt den aktuella lagstiftningen skulle dessa barn ”komma i åtnjutande av tillfredsställande vård och uppfostran” i sina fosterhem.⁴⁶¹

Ett sätt att analysera hur fosterföräldrar lämpligen skulle ta hand om fosterbarn är att fokusera på vilka behov som skulle tillgodoses i fosterhemmen. Ordet behov kan ha flera olika betydelser,⁴⁶² här avses identifierade behov som normativa bestämmelser,⁴⁶³ det vill säga de behov som identifierades av nämnden. ”Behov” användes emellanåt i nämndens dokument. Det kunde exempelvis handla om att barn bedömdes vara i behov av ”beklädnadsutrustning”,⁴⁶⁴ eller ”i behov av ett gott fosterhem”.⁴⁶⁵ Analysen är inriktad på hur fosterbarnens behov förstods av nämndens representanter.

Hur fosterföräldrar förväntades ta hand om barnen behövde inte bara handla om att se till barnens behov utan också samhällets. När barnavårdsnämnder infördes under det tidiga 1900-talet var de avsedda att fylla två skilda behov. Dels skulle nämnderna ha en skyddsfunktion genom att skydda barn mot övergrepp eller vanvård av olämpliga föräldrar, och dels skulle de ha en kontrollfunktion gentemot barn vars eget beteende sågs som oroande. Samhället skulle skyddas från den fara de så kallade ”sedligt försummade” och ”vanartade” barnen ansågs vara.⁴⁶⁶

Detta kapitel behandlar alltså frågan om hur fosterföräldrarna förväntades ta hand om fosterbarnen, vilka behov som skulle tillgodoses och vilka problem med barnens vård som uppmärksammades av barnavårdsnämnden. Liksom i föregående kapitel inleder jag med det materiella, därefter tar jag upp det känslomässiga och betydelsen av relationen mellan fosterbarn och fosterförälder. Avslutningsvis behandlas fosterföräldrarnas tillsyn av barnen, barnens skolgång samt deras arbete.

⁴⁶¹ Lag om samhällets barnavård (SFS 1924:361), kap. 7, § 52.

⁴⁶² För en genomgång av begreppet behov, se Åke Bergmark 1998, s. 69–86.

⁴⁶³ Jonathan Bradshaw 1972, s. 640–643.

⁴⁶⁴ BVS, P6:1

⁴⁶⁵ BVS, P6:2.

⁴⁶⁶ Hans Swärd 1993, s. 53. Barnavårds­lagstiftningens förändringar under 1900-talet innebar sedan att samhällsskyddet tonades ned medan skyddet för barn lyftes fram, Tommy Lundström 1993, s. 262.

Egen säng

Förutom att ett fosterhem skulle finnas i en ren och ordningsam bostad, vilket framgick av föregående kapitel, var det också lämpligt att det fanns en egen säng till fosterbarnet i hemmet. Vid besök i fosterhem hände det att fosterbarnets sängplats kontrollerades: ”Vid mitt besök idag låg barnet i sin lilla bädd, rent och snyggt”.⁴⁶⁷ I ett fall noterade barnets barnavårdsman i en skrivelse till nämnden att: ”Flickan har egen, snygg och präktig säng”.⁴⁶⁸ Det sågs som ett problem om barnet inte hade en egen säng.⁴⁶⁹ Att ”barnet bör sova i egen bädd” var något som underströks av Fattigvårdslagstiftningskommittén i början av 1920-talet.⁴⁷⁰ Det togs också upp i Medicinalstyrelsens råd och anvisningar angående tillämpningen av lagen om fosterbarns vård under det tidiga 1900-talet:

Barnafostrare får icke under sömn behålla spädt barn hos sig i sängen, emedan erfarenheten lär, att barnen då ofta liggas ihjäl af vårdarinnan; barnet bör dessutom alltid sova i sin egen bädd.⁴⁷¹

Uttalanden om att spädbarn inte skulle ligga i samma säng som de vuxna handlade om oron för att barn skulle ”liggas ihjäl”, det vill säga kvävas. Föreställningen att det var förenat med risk för späda barn att ligga bredvid föräldrarna har en lång historia. Den var aktuell redan på medeltiden,⁴⁷² och var även ett ofta diskuterat problem på 1700-talet.⁴⁷³ Under 1800-talet var kvävning en av de vanligaste angivna dödsorsakerna för spädbarn.⁴⁷⁴ Så kallad ”barnkvävning” har i senare tids forskning tolkats som olyckshändelser eller sjukdom, exempelvis plötslig spädbarnsdöd.⁴⁷⁵

Andra skäl som lyftes fram till att barn skulle sova i egen säng var dels att barnen på så vis skulle skyddas från smittsamma sjukdomar, och dels att barnen inte skulle störas när de sov, utan få tillräckligt med sömn. I Medicinalstyrelsens råd och anvisningar från år 1926 togs upp att ett skäl till att barn måste ”hava sin egen säng”, var just risken för smitta om det fanns någon i hemmet som led av lungtuberkulos: ”Ligga eller sova barn onödigt tätt intill andra, ökas

⁴⁶⁷ BVS, P6:3.

⁴⁶⁸ BVS, P6:4.

⁴⁶⁹ BVS, P6:5.

⁴⁷⁰ Fattigvårdslagstiftningskommitténs betänkande 1921, IV, s. 293.

⁴⁷¹ *Råd och anvisningar angående tillämpningen af lagen om fosterbarns vård*, 1903, s. 33 f.

⁴⁷² Colin Heywood 2001, s. 75.

⁴⁷³ Claes Ekenstam 1993, s. 39.

⁴⁷⁴ Claes Ekenstam 1993, s. 62.

⁴⁷⁵ För en forskningsöversikt om så kallad ”barnkvävning”, se Eva Bergenlöv 2004.

6. Fosterbarnens vård, omsorg och tillsyn

sannolikheten för smitta i sådana fall”.⁴⁷⁶ I samma skrift betonades också betydelsen av egen säng även för äldre barn:

Barnet skall alltså sova i sin egen säng. Att låta ett barn ligga i samma säng som en vuxen eller ett syskon gör sömnen mindre vederkvikande och medför naturligtvis ökad risk för överförande av sjukdomar.⁴⁷⁷

Betydelsen av den egna bädden för att få tillräckligt med sömn betonades också i dokumentationen från ett föräldramöte anordnat av Växjö stads folkskolestyrelse och barnavårdsnämnd den 14 november 1928. En skolläkare höll föredrag om ”Erfarenheter och önskemål rörande folkskolebarnens hälsotillstånd och hälsovård”. Ett tema på föräldramötet var att skolbarnen skulle få tillräckligt med sömn och det togs upp att: ”Varje barn bör helst ha sin egen säng eller bädd”.⁴⁷⁸

Att barn skulle sova i egen säng tycks trots allt inte ha varit någon självklarhet under den studerade perioden, i alla fall inte i samtliga fosterhem. Det kan exemplifieras med det brev en fostermoder skrev till barnavårdsnämnden, i samband med att nämnden hade beslutat att flytta en sexårig fosterpojke ifrån hennes hem:

var som anbeträffas med egen säng det sade inte sysslomannen när jag var efter [fosterbarnet] och inte står det i kontraktet men han låg i en vagn dom första åren men när han blev större ville han ligga jämte sin far men nu har han ensam säng och ligger så jag tycker det var inga skäl till att taga [fosterbarnet] ifrån oss och det tycker alla människor som hör talas om det.⁴⁷⁹

Den egna sängen var något som togs upp i lagens förarbeten och i rekommendationer under 1920-talet, men var bara aktuellt i några fall i källmaterialet från barnavårdsnämnden i Växjö. Jag tolkar det som att talet om att fosterbarnet skulle ha en egen säng är ett exempel på något som eftersträvades, men som inte alltid sågs som ett realistiskt krav vid den här tiden. Eftersom frågan togs upp på föräldramöte sågs det förmodligen som ett problem att många barn inte hade en egen säng.

Kanske sågs sängfrågan som extra viktig när det gällde just fosterbarn. I skriften *Tillsyn över fosterbarnsvården* från år 1931 menade Gotthilf Stéenhoff att det var viktigt att inspektera fosterbarnets

⁴⁷⁶ Harald Ernberg 1926, s. 24. Se även Isak Jundell 1929, s. 75.

⁴⁷⁷ Harald Ernberg 1926, s. 25.

⁴⁷⁸ Barnavårdsnämnden i Växjö stad, FV:1, ”Ämnesordnade handlingar”.

⁴⁷⁹ BVS, P6:6.

säng: ”En möbel som ej bör försummas, är barnets säng. Stundom kan vara skäl att vid undersökning av den gå grundligt tillväga”.⁴⁸⁰ Som tidigare har nämnts, i kapitel fyra, köptes den nämnda skriften in i två exemplar av Växjö stads barnavårdsnämnd år 1931. I ett annat avsnitt i samma skrift hänvisade Isak Jundell vidare till sin bok *Det friska och det sjuka barnet* för utförligare råd.⁴⁸¹ Där gavs detaljerade råd om anordningen av barnets sovplats och dess skötsel.⁴⁸²

Frågan om fosterbarnets egna säng blev mer vanligt återkommande i Växjö stads barnavårdsnämnds dokument under 1930-talet. Efter 1932 års inspektioner i fosterhemmen antecknade sysslomannen i sin rapport: ”de flesta av barnen hava egna, snygga och rena sängplatser, och där så icke varit fallet, har tillsägelse skett, och anskaffandet av sådan utlovats”.⁴⁸³ Efter 1933 års inspektion noterades att: ”samtliga barnen numera ha egna sängplatser”.⁴⁸⁴

Men då barnavårdsombudet år 1934 besökte fosterhem i samband med vad som kallades en ”fosterhemsinventering” i en landsbygdssocken, visade det sig att en 11-årig flicka från Växjö delade säng med sin fosterfader.⁴⁸⁵ Barnavårdsombudet rapporterade vidare till barnavårdsnämnden. Av rapporten framgår att ombudet meddelat fosterföräldrarna att: ”Ändring påfordrades omedelbart”.⁴⁸⁶ Då sysslomannen i Växjö hade informerats, höll denne ”förhör med fosterfadern”. Enligt sysslomannens rapport till barnavårdsnämnden hade fosterfadern då förklarat att det ”endast varit en tillfällighet som gjort att flickan hade haft samma sängplats som han och att det visst icke varit av någon längre varaktighet”.⁴⁸⁷ Men då sysslomannen betvivlade sanningsenligheten i fosterfaderns uppgifter involverades i det här fallet även flickans fader i kontrollen av fosterhemmet:

⁴⁸⁰ Gotthilf Stéenhoff 1931, s. 30.

⁴⁸¹ Enligt Isak Jundell 1931, s. 65, var del II av boken *Det friska och det sjuka barnet* en praktisk handledning, avsedd att ”kunna förstås av var och en med även enkel skolbildning”.

⁴⁸² Isak Jundell 1929, s. 75 ff, s. 78. Liknande råd om barnets bädd gavs av Adolf Lichtenstein 1927, i boken *Barnavård*, s. 68. Boken gav ut i sju upplagor och var, enligt Claes Ekenstam 1993, s. 48, ett av de mer inflytelserika arbetena på barnavårdsområdet under flera decennier. Lichtenstein var docent i barnsjukdomar vid Karolinska institutet i Stockholm.

⁴⁸³ BVS, P6:7.

⁴⁸⁴ BVS, P6:8.

⁴⁸⁵ BVS, P6:9.

⁴⁸⁶ BVS, P6:10.

⁴⁸⁷ BVS, P6:11.

6. Fosterbarnens vård, omsorg och tillsyn

För att emellertid få konstaterat, huruvida rättelse skett med avseende på flickans sängplats, talade jag med flickans fader /.../ och bad honom, att han skulle i sällskap med [sonens fosterfader] vid ett besök därstädes, taga en promenad ned till det endast ett par kilometer från [pojkenes fosterhem] belägna [flickans fosterhem] och där hälst tidigt en söndagsmorgon försöka överraska [fosterföräldrarna] och om möjligt få konstaterat, huruvida [fosterfaderns] uppgift att rättelse skett, var med sanningen överensstämmande. Så skedde också under sistförflutna julen, men blev resultatet tyvärr negativt. De kunde ej få direkt fastslaget att flickan hade en egen sängplats, varken vid förhör med flickan, som tydligtvis var instruerad av fostermodern och lämnade det svaret, att samtliga lågo i ett rum och hade var sin egen bädd, och ej heller av grannarne, vilka ej kunde lämna några exakta uppgifter härom.⁴⁸⁸

Barnavårdsnämnden tog i det här fallet hjälp av den informella sociala kontrollen genom att kontakta fosterföräldrarnas grannar och flickans fader, som förväntades ”överraska” fosterföräldrarna i kontrollerande syfte. Syslomanen benämnde fosterföräldrarnas handlande som en ”oförlåtighet”.⁴⁸⁹ Nämnden bedömde att fosterhemmet ”uppenbarligen vore såsom sådant olämpligt” och beslöt att ”med det snaraste låta avhämta [flickan] från det nuvarande fosterhemmet”.⁴⁹⁰ Syslomanen fick i uppdrag att ”ombesörja hennes utackorderande i annat fosterhem på landet”.⁴⁹¹ Flickan placerades tillfälligt på upptagningshemmet i Sandsbro ”i avvidan på, att nytt och lämpligt fosterhem hunne anskaffas”.⁴⁹² Nämnden beslutade alltså att omplacera flickan. Det är tydligt att fallet sågs som allvarligt, även om det dröjde nästan fem månader från barnavårdsombudets anmälan till dess flickan flyttades från hemmet. Att det kunde ta lång tid innan barn flyttades från fosterhem där de bedömdes fara illa har även tagits upp i tidigare forskning. Enligt Johanna Sköld kunde det dröja månader eller till och med år innan Stockholms fattigvårdsnämnds utackorderingsbyrå flyttade barn i sådana situationer.⁴⁹³

Avsaknaden av egen säng till barnet sågs som ett stort problem. Lösningen kunde bli att omplacera barnet. Förutom att barn i allmänhet skulle ha egen säng kan det ovan nämnda exemplet tolkas som att

⁴⁸⁸ BVS, P6:12.

⁴⁸⁹ BVS, P6:13.

⁴⁹⁰ BVS, P6:14.

⁴⁹¹ Ibid.

⁴⁹² BVS, P6:15. Upptagningshemmet i Sandsbro inrättades på 1930-talet av Kronobergs läns barnavårdsförbund. BVL, protokoll 7 februari 1935, § 11.

⁴⁹³ Johanna Sköld 2006, s. 362 ff, s. 381.

det fanns en oro hos nämnden för att flickan skulle utnyttjas sexuellt, även om det inte är något som uttalades explicit i dokumentationen.

Även efter den här aktuella tidsperioden var sängfrågan högst aktuell inom fosterbarnsvården. Den tidigare nämnda handboken om tillsyn över fosterbarnsvården gavs ut i nya upplagor 1939 och 1942. Också där rekommenderades att fosterbarnets säng särskilt skulle inspekteras vid tillsynen av fosterhem.⁴⁹⁴ I 1942 års *Råd och anvisningar om vården av barn särskilt späda barn*, utgiven av Medicinalstyrelsen, betonades att såväl späda som lite äldre barn skulle ha egen säng.⁴⁹⁵

Kläder, mat och hälsa

Förutom att fosterbarn skulle vistas i en lämplig bostad där de hade en egen säng fästes det också vikt vid att barnen hade tillräckligt med kläder.⁴⁹⁶ Efter ett fosterhemsbesök år 1926 noterades att vid besiktning av barnets kläder ”voro dessa fullt tillfredsställande”.⁴⁹⁷ En lärare tog i en skrivelse om ett barn upp att ”han [fosterbarnet] är hel och snyggt klädd – klädd som de andra barnen i skolan”.⁴⁹⁸ Normen var att fosterbarn skulle ha det som andra barn, något som också betonades av Gotthilf Stéenhoff i skriften *Tillsyn över fosterbarnsvården*:

Barnets kläder skola efter behov granskas alltigenom. De skola vara rena och snygga samt hela. Kostym och ytterplagg böra vara avpassade efter barnets storlek och *någorlunda likna de kläder, som bäras av dess jämnåriga på orten* [min kursivering]. Det är nämligen av ej ringa vikt, att barnet icke på grund av sina kläder utsättes för hån och spe av kamrater eller andra och kanske därigenom kommer att känna sig på något sätt underlägset och isolerat.⁴⁹⁹

Att fosterbarn skulle vara klädda som de andra barnen i skolan kan ha handlat om att undvika risken att de skulle bli hånade av kamrater eller att de skulle känna sig underlägsna de andra barnen.

Det finns flera exempel på att nämnden uppmärksammade problem med fosterbarns kläder och utrustning. I ett fall hade fostermodern uppmanats att ”visa barnens kläder” varpå det visade sig att det ena barnets kläder ”voro tämligen dåliga”.⁵⁰⁰ I ett annat fall noterades:

⁴⁹⁴ Lars Barkman, Isak Jundell & Gotthilf Stéenhoff 1939, 1942.

⁴⁹⁵ Harald Ernberg 1942, s. 27, s. 33.

⁴⁹⁶ Exempelvis BVS, P6:16, P6:17.

⁴⁹⁷ BVS, P6:18.

⁴⁹⁸ BVS, P6:19.

⁴⁹⁹ Gotthilf Stéenhoff 1931, s. 29.

⁵⁰⁰ BVS, P6:20.

6. Fosterbarnens vård, omsorg och tillsyn

När jag i hemmet begärde att få se flickans kläder nödgades fosterföräldrarna erkänna, att flickan icke hade andra kläder än de hon var klädd i, utom ett par små linnen.⁵⁰¹

Ibland ansågs problemen vara så stora att de behövde åtgärdas. Vid inspektioner i hemmen år 1928 hade nämnden anmärkt på att fosterföräldrarna i tre fall måste skaffa barnen ”bättre och mera rikligt med kläder än vad som vid tillfället kunde uppvisas”.⁵⁰² I samband med omplacering av ett fosterbarn år 1929 ansågs barnet vara ”i behov av fullständig utrustning”.⁵⁰³ Även åren därefter fick några fosterföräldrar tillsägelser om att barnens utrustning måste kompletteras.⁵⁰⁴

En betydande fråga för nämnden var också om fosterbarnen fick tillräckligt med mat i sina fosterhem. En lärarinna uttalade sig i en skrivelse om ett fosterhem: ”Fosterhemmet är gott, vad mat och kläder beträffar”.⁵⁰⁵ Om en flicka som skulle flyttas ifrån sitt fosterhem skrev inspektören: ”Vid avhämtandet föreföll flickan att vara undernärd”.⁵⁰⁶ Av en anmälan mot ett fosterhem framgår att en kritik var att ”barnen till och med skulle ha haft det knappt med maten”.⁵⁰⁷ Matens stora betydelse kan även illustreras med att en fostermoder själv tog upp ämnet i ett brev till nämnden. Hon skrev att barnet hon tog hand om fick tillräckligt med mat: ”inte har han behöft vara hungrig såvida han har velat ätit”.⁵⁰⁸ Som tidigare nämnts kunde det tas upp att barn som skulle placeras i fosterhem behövde just ”mat och ordnade förhållanden”,⁵⁰⁹ eller ”sund och god föda”.⁵¹⁰ Barn skulle exempelvis dricka mjölk och inte kaffe:

Invanda som barnen emellertid voro på kaffedrickande, ratade de den goda välgörande mjölken, varigenom fostermodern fick ett svårt arbete att vänja dem av med detta missbruk och lära dem att dricka mjölk istället. Som tiden var för kort, hann hon ej helt vänja dem av med kaffet och då de ej ville dricka den kvantitet mjölk som bjöds dem, blev resultatet att deras hull ej nämnvärt ökades.⁵¹¹

⁵⁰¹ BVS, P6:21.

⁵⁰² BVS, P6:22.

⁵⁰³ BVS, P6:23.

⁵⁰⁴ BVS, P6:24, P6:25.

⁵⁰⁵ BVS, P6:26.

⁵⁰⁶ BVS, P6:27.

⁵⁰⁷ BVS, P6:28.

⁵⁰⁸ BVS, P6:29.

⁵⁰⁹ BVS, P6:30.

⁵¹⁰ BVS, P6:31.

⁵¹¹ BVS, P6:32.

Att deras barn inte fick tillräckligt mycket mjölk i fosterhemmet var ett argument som ett föräldrapar använde för att visa på fosterföräldrarnas olämplighet.⁵¹² Kosthållet och hur mycket mjölk barnet hade tillgång till följdes upp vid sysslomannens besök i fosterhemmet och rapporterades sedan till nämnden.⁵¹³ Frågan om fosterbarnet fick tillräckligt med mat togs inte upp i samtliga fall, utan främst i några speciella fall då det sågs som ett problem. Det var inte bra om barnet såg magert ut, utan barnets ”hull” skulle gärna ökas på under vistelsen i fosterhemmet.⁵¹⁴ Det handlade om betydelsen av barnens hälsa – att vara mager kunde vara ett tecken på sjukdom.

Vid inspektionerna i fosterhemmen gjordes någon form av bedömning av fosterbarnens hälsa. Sammanfattningsvis skrev sysslomannen i flera rapporter att ”det allmänna hälsotillståndet bland barnen befunnits vara gott”.⁵¹⁵ Under de studerade åren på 1930-talet finns det åtskilliga rapporter om, och en större fokusering på fosterbarns hälsa och ohälsa. Det går inte att avgöra om det berodde på att barnen var mer sjuka eller om det snarare berodde på att det var ett ämne som var mer aktuellt för tiden. Den ökade betoningen på hälsa kan vara en effekt av att handböcker och annan information om barnavård hade fått genomslag. Det finns många exempel i materialet på att det uppmärksammades att fosterbarnen behövde komma till läkare, en skyldighet som nämnden också hade enligt lagen.⁵¹⁶

Fosterföräldrar rekommenderades eller uppmanades att ta barn till läkare för undersökning, exempelvis på grund av ”allmän klenhet”.⁵¹⁷ Tecken på sjukdom kunde vara att fosterbarnet såg ”blek ut”.⁵¹⁸ Även andra personer involverades i barnens hälsa. Barnavårdsmän kunde få i uppdrag att se till att fosterbarn kom till läkare.⁵¹⁹ Nämnden kunde ge dispensärsköterskan i uppdrag att följa upp en fosterpojkes hälsotillstånd och ge fosterföräldrarna ”behövliga råd och anvisningar beträffande vården av hans hälsa”.⁵²⁰ Om det fanns ohälsa i hemmet kunde en lösning bli att fosterbarn omplacerades till nytt fosterhem.

⁵¹² BVS, P6:33.

⁵¹³ BVS, P6:34.

⁵¹⁴ Jfr Gena Weiner 1995, s. 166 f. – vid Barnavårdsbyrån i Hagalund var idealet ”tjocka och präktiga” barn. Se även Ann-Charlotte Münger 2000, s. 200 ff.

⁵¹⁵ BVS, P6:35, P6:36, P6:37.

⁵¹⁶ Nämnden hade skyldighet att se till att fosterbarnet ”i händelse av sjukdom” fick ”den särskilda vård, som omständigheterna påkalla”. Lag om samhällets barnavård (SFS 1924:361), kap. 7, § 52.

⁵¹⁷ BVS, P6:38, P6:39, P6:40.

⁵¹⁸ BVS, P6:41.

⁵¹⁹ BVS, P6:42.

⁵²⁰ BVS, P6:43.

6. Fosterbarnens vård, omsorg och tillsyn

En 11-årig pojke omplacerades från sitt fosterhem där han hade vistats ”sedan strax efter födelsen”, då det hade upptäckts att båda fosterföräldrarna var ”bröstsjuka”.⁵²¹ Nämnden beslutade också att pojken skulle undersökas av stadsläkaren.

En femårig pojke som hade vårdats på sanatoriet Lugnet i tre års tid skulle utackorderas i fosterhem. Sanatorieläkaren menade, i ett intyg, att pojken av hälsoskäl måste utackorderas endast i ”bästa möjliga hem”, då risken för återfall inte kunde uteslutas:

speciellt i händelse av gossens försättande i mindre gynnsamma närings- och övriga hygieniska förhållanden. Detta nödvändiggör hans utackorderande endast i bästa möjliga hem med därav följande något ökade kostnader för den omhändertagande familjen.⁵²²

Här beslutades också om något högre ekonomisk ersättning till fosterhemmet än vad som annars var vanligt, 30 kronor per månad.

Inspektörerna fäste inte bara vikt vid barnens fysiska tillstånd utan också det psykiska. Efter besök i ett fosterhem menade inspektören att intrycket av en flicka var att hon var ”abnorm”, och att det var tveksamt om fosterföräldrarna skulle klara av henne:

Jag kan därför ej frigöra mig från den tanken att det måste vara något abnormt hos flickan och att hennes rätta plats vore på en sinnesslöanstalt eller ock, att hon såsom vanartig borde omhändertagas för skyddsuppfostran och intagas å skyddshem. Fosterhemmet är tillsynes ett av de bättre lantbrukarhemmen och har jag all anledning tro att fosterföräldrarna hysa en ärlig vilja att söka fostra flickan, men jag har likväl den övertygelsen att detta ej kommer att lyckas för dem.⁵²³

Nämnden beslutade att flickan skulle undersökas av stadsläkaren, ”så att denne fick tillfälle uttala sig om hennes såväl fysiska som psykiska tillstånd”.⁵²⁴ Exemplet illustrerar differentieringen och sorteringen inom barnavården. Alla barn ansågs inte passa i fosterhem. När det bedömdes finnas något ”abnormt” eller ”vanartigt” hos barnet, skulle istället placering ske på institution, i det här fallet på en anstalt för sinnesslöa eller på ett skyddshem för vanartade.⁵²⁵

Vid fosterhemsinspektioner år 1926 noterade nämnden att flera fosterbarn hade dåliga tänder. Även under de följande åren följdes

⁵²¹ BVS, P6:44.

⁵²² BVS, P6:45.

⁵²³ BVS, P6:46.

⁵²⁴ BVS, P6:47.

⁵²⁵ Jfr Kajsa Ohrlander 1992, s. 164–180.

behovet av tandvård upp.⁵²⁶ Barn sändes från fosterhem på landet till tandläkare i Växjö och fick under behandlingen och vistelsen i staden bo på Försörjningshemmet ”där ett särskilt rum iordningsstälts för deras räkning”.⁵²⁷

Kärlek och kontinuitet

Förutom den praktiska vård som diskuterats ovan fästes också vikt vid hur fosterbarnen togs om hand känslomässigt i fosterhemmen. Fosterföräldrar kunde beskrivas som ”barnkära”,⁵²⁸ och ”besjälade av den rätta barnkärleken”.⁵²⁹ Det noterades att barn fick ”kärleksfull omvårdnad”,⁵³⁰ blev ”omhuldad på bästa sätt”,⁵³¹ samt att fosterföräldrarna ”ägna den lille allra största omsorg och vård”.⁵³² När ett par fosterföräldrarna önskade adoptera sitt fosterbarn yttrade sig barnavårdsmannen:

Till synes råder verklig kärlek från fosterföräldrarnas sida gentemot barnet, och fostermodern förklarade vid mitt besök där, att hon ej visste, hur det skulle bli, om de ej finge behålla barnet.⁵³³

Sysslomannen menade i en inspektionsrapport att flera fosterbarn behandlades med samma kärlek som om det hade gällt egna barn:

Särskilt glädjande var det att se, huru dessa små barn på så kort tid vuxit sig in i sina fosterföräldrars hjärtan, och att den kärlek och omvårdnad, som kommo dessa små till del, ej kunde ha varit större, om det hade gällt egna barn.⁵³⁴

Det eftersträvade var att fosterbarn behandlades som om de var fosterföräldrarnas egna barn. Det här var något som även togs upp av Gotthilf Stéenhoff i skriften *Tillsyn över fosterbarnsvården*. Han menade att ”ett fosterbarn skall anses tillhöra fosterfamiljen och behandlas fullständigt som eget barn” – de som ansvarade för tillsyn av fosterhem uppmanades att efterforska att så var fallet.⁵³⁵

⁵²⁶ BVS, P6:48, P6:49, P6:50, P6:51, P6:52, P6:53, P6:54, P6:55.

⁵²⁷ BVS, P6:56.

⁵²⁸ BVS, P6:57, P6:58, P6:59.

⁵²⁹ BVS, P6:60.

⁵³⁰ BVS, P6:61.

⁵³¹ BVS, P6:62, P6:63, P6:64.

⁵³² BVS, P6:65.

⁵³³ BVS, P6:66.

⁵³⁴ BVS, P6:67.

⁵³⁵ Gotthilf Stéenhoff 1931, s. 29.

6. Fosterbarnens vård, omsorg och tillsyn

I återkommande utsagor beskrivs att fosterföräldrar var ”fästa vid” sina fosterbarn.⁵³⁶ En fostermoder skrev till nämnden efter att barnets mor hade flyttat hennes fosterflicka. Fostermodern ville ha information om hur barnet hade det i sitt nya fosterhem och skrev: ”Vi hade fästat oss vid henne så vi kan icke glömma henne”.⁵³⁷ Från 1930-talet finns det noteringar i materialet som också utgår från barnets perspektiv, som att fosterbarnet ”tycks vara varmt fästad vid sina fosterföräldrar”,⁵³⁸ och att barnet och fosterföräldrarna var ”varmt fästa vid varandra”.⁵³⁹ I 1933 års rapport betonade sysslomannen vikten av ”det ömsesidiga förhållandet mellan barn och [foster]föräldrar”.⁵⁴⁰ Det bedömdes vara ett stort problem när ”det nödvändiga goda förhållandet ej var rådande mellan fosterföräldrar och fosterflicka”.⁵⁴¹

Det sågs som positivt om fosterbarnen kunde räkna fosterhemmen som ”sina verkliga hem” även efter 16-årsdagen, då de inte längre räknades som fosterbarn, och nämndens ansvar upphörde.⁵⁴² Som särskilt glädjande fall lyfte nämnden fram barn som i sina fosterhem efter avslutad placering ”när som helst kunna finna huld och skydd; det är ej heller uteslutet att de kommer att insättas som arvingar efter sina fosterföräldrar”.⁵⁴³ I samband med att en placering avslutades noterades att den 16-åriga flickan hade ”ett gott och kärleksfullt hem att komma till, där hon städse kan påräkna huld och skydd”.⁵⁴⁴ Fosterhemmen skulle i många fall ersätta föräldrahemmen – barnen skulle växa upp där. Det var då positivt att barnen behandlades som egna barn, förutsatt att dessa behandlades väl.⁵⁴⁵ Fosterföräldrars motiv hade betydelse för bedömningen:

Jag tror mig även ha konstaterat, att bland alla dessa Nämndens fosterhem det ej finnes något, där man kan säga, att fosterbarnet tagits blott för vinnings skull, utan synes deras fostergärning helt vara dikterad av verklig barnakärlek och en ömmande medkänsla för dessa små, vilka sakna den egna modersfamnen.⁵⁴⁶

⁵³⁶ BVS, P6:68.

⁵³⁷ BVS, P6:69.

⁵³⁸ BVS, P6:70.

⁵³⁹ BVS, P6:71.

⁵⁴⁰ BVS, P6:72.

⁵⁴¹ BVS, P6:73.

⁵⁴² BVS, P6:74.

⁵⁴³ BVS, P6:75.

⁵⁴⁴ BVS, P6:76.

⁵⁴⁵ Gotthilf Stéenhoff 1931, s. 29.

⁵⁴⁶ BVS, P6:77.

Citatet säger något om vilka motiv till att ta emot fosterbarn som var önskvärda – fosterföräldrar skulle helst inte ta emot fosterbarn för ”vinnings skull”, utan skulle helst drivas av barnakärlek och medkänsla. En tolkning är att om fosterföräldrar hade ekonomiska motiv till att ta emot barn så kunde det accepteras som ett motiv bland andra, medan enbart ekonomiska motiv inte accepterades.

Det finns utsagor om betydelsen av kontinuitet i barnens vård – fosterbarn kunde få stanna i ett fosterhem för att det fanns en relation mellan barn och fosterföräldrar. I samband med att fosterfadern till en 12-årig pojke avlidit menade tillsyningsmannen att detta hade inneburit en förändring till det sämre i hemmet, som enligt honom hade ”fått en prägel av oordning, vilket dock i allmänhet icke är förhållandet”.⁵⁴⁷ Omplacering av pojken diskuterades:

På grund av det sålunda anförda, finner kanske Barnavårdsnämnden anledning att förflytta gossen till ett lämpligare fosterhem, men då kommer härtill att gossen vistats hos dessa fosterföräldrar sedan den 5/3 1920 och har härigenom så vuxit sig tillsammans med sin fostermoder att en förflyttning kanske skulle kunna bli mera till skada än gagn.⁵⁴⁸

I ett annat fall riktades kritik mot ordningen i hemmet och det övervägdes om barnet kunde bo kvar. Med motiveringen att barnet hade bott där i 11,5 år och hade varit vanvårdat när fosterföräldrarna tog över vården fick barnet stanna. Nämnden menade ”må detta deras kärleksverk uppväga vad de annars må anses ha brustit uti genom dålig ordning i hemmet”.⁵⁴⁹ I ett tredje fall var nämnden tveksam till fosterhemmets lämplighet bland annat på grund av fosterföräldrarnas dåliga ekonomi. Trots det framhölls vikten av kontinuitet för barnet:

Med hänsyn till att hon har varit där sedan hon var ca 2 år gammal och nu är 9 år, är det givetvis svårt att säga vilket som kan vara bäst för flickan, man kan tänka sig att då hon ej har kännedom om något annat hem, hon skulle lida mycket av att man nu skilde henne från sin fostermoder.⁵⁵⁰

I ett fjärde fall beslutade nämnden att flytta fosterbarnet från fosterhemmet, då detta inte bedömdes vara lämpligt. Här hade grannar framfört synpunkten att barnet borde få stanna i hemmet av ”känsluskäl” då en omplacering ”var det samma som att rycka ett

⁵⁴⁷ BVS, P6:78.

⁵⁴⁸ BVS, P6:79.

⁵⁴⁹ BVS, P6:80.

⁵⁵⁰ BVS, P6:81.

6. Fosterbarnens vård, omsorg och tillsyn

barn från sina föräldrar”.⁵⁵¹ Även nämndens inspektör ansåg att det fanns svårigheter att ”omplantera detta barn, som så länge vistats i det nuvarande hemmet, i ett annat” men menade samtidigt att det var ”minst lika vanskligt” att låta barnet bo kvar i hemmet.⁵⁵²

Barns behov av kontinuitet kunde också användas som argument av fosterföräldrar som ville behålla barn i sitt hem:

Han har ju inga andra föräldrar enn oss varför skulle han inte få stanna hos oss vi har inte bara haft honom såsom fostergosse utan såsom vårt eget kära lilla barn /.../ han har ju ingen /.../ utan han skall bli skickad enn till det ena stället enn till det andra.⁵⁵³

Då ett fosterhems lämplighet var ifrågasatt erbjöd sig en närboende kvinna att ta hand om fosterbarnet, då hon och barnet kände varandra. Men nämnden såg inte förslaget som något bra alternativ:

En sådan åtgärd vore nog icke lämplig, ty följderna skulle endast bli att flickan slets emellan tvänne hem och detta skulle helt säkert verka skadligt på flickans utveckling.⁵⁵⁴

Att flytta till den närboende kvinnan hade inneburit en viss kontinuitet för flickan då hon hade bott kvar på samma ort hos någon hon kände. Men nämnden såg inte det som någon bra lösning, barn skulle ha *ett* hem – inte slitas mellan två olika närliggande hem.

”På rätta vägar”: tillsyn, skolgång och arbete

Lämpliga fosterföräldrar skulle ha *tillsyn* över och fostra barnet. Det var ett gott tecken om barnet erhöll ”god tillsyn” och ”god fostran” i hemmet.⁵⁵⁵ Ett gott tecken var också om det kunde anses att fostermodern ”tar vara på henne [fosterbarnet] så att hon ej går i dåligt sällskap”.⁵⁵⁶ Om fosterföräldrarna hade egna barn kunde deras förmåga att fostra dessa nämnas: ”Deras egna båda barn /.../ är synnerligen väl öfvervakade och väl fostrade”.⁵⁵⁷ Hur det hade gått för egna barn i vuxenlivet kunde ses som tecken på fosterföräldrarnas framgång som barnafostrare: ”Dessa [fosterföräldrarna] hava fostrat egna barn, som kommit ut och blivit hedersamma och präktiga

⁵⁵¹ BVS, P6:82.

⁵⁵² BVS, P6:83.

⁵⁵³ BVS, P6:84.

⁵⁵⁴ BVS, P6:85.

⁵⁵⁵ BVS, P6:86, P6:87.

⁵⁵⁶ BVS, P6:88.

⁵⁵⁷ BVS, P6:89.

menniskor”.⁵⁵⁸ Om fosterföräldrarna hade haft hand om fosterbarn tidigare kunde det också noteras hur det hade lyckats:

Fosterföräldrarna ifråga ombetrodde på sin tid av barnavårdsnämnden här i församlingen med vården av ett barn, som nämnden hade måst skilja från ett annat fosterhem på grund av det sistnämndas olämplighet. Detta barn /.../ växte upp i [fosterhemmet], blev frisk och stark stannade där till efter konfirmationen, och är nu ute i världen, tjänande sitt eget bröd.⁵⁵⁹

I ett fall där fosterföräldrarna tidigare hade haft fosterbarn intygade en nämndsordföranden att den tidigare placeringen hade ”slagit väl ut”.⁵⁶⁰ I föregående kapitel diskuterades att barnlösa fosterföräldrar ofta ansågs vara särskilt lämpliga, men att ha erfarenhet av att ha fostrat egna barn eller fosterbarn kunde alltså ses som positivt.

Även då ett fosterhem hade bedömts vara olämpligt och barnet hade flyttats därifrån till försörjningshemmet kunde nämnden lyfta fram att fosterföräldrarna ändå hade förmedlat något till barnet:

hon är ett ganska välartat barn, lydig och snäll; hon vill gärna hjälpa till med det lilla hon förmår och har därunder visat sig vara rätt duktig, vilket allt tyder på, att hon, trots att hon vuxit upp i detta torftiga och slarviga hem, likväl bibringats en någorlunda god fostran och tillsyn.⁵⁶¹

Betydelsen av fosterföräldrars tillsyn handlade om att barnen skulle tas om hand så att det inte fanns risk att de blev ”vanartade”. När en 14-årig flicka hade bedömts vara i fara för ”sedlig förvildning” beslutade nämnden att omplacera henne till nytt fosterhem.⁵⁶² Syslomanen fick i uppdrag att söka efter ett sådant hem som ”för flickans tillrättaförande besitta alldeles särskilda förutsättningar”.⁵⁶³

Uppföljningen av fosterbarnen rörde också deras *skolgång*. Främst togs den upp i generella termer som att barnens skolgång var ”regelbunden”.⁵⁶⁴ I ett fall noterades att skolan på orten pågick åtta

⁵⁵⁸ BVS, P6:90.

⁵⁵⁹ BVS, P6:91.

⁵⁶⁰ BVS, P6:92.

⁵⁶¹ BVS, P6:93.

⁵⁶² Med fara för ”sedlig förvildning” avsågs oron för att flickan vistades ute sent på kvällar och sökte bekantskap med unga män. ”Osedlighet” kunde vara skäl till flickors placering på skydds- och uppfostringsanstalter. Se Maria Sundkvist 1994, s. 145–153, Kerstin Hamreby 2004.

⁵⁶³ BVS, P6:94.

⁵⁶⁴ BVS, P6:95.

6. Fosterbarnens vård, omsorg och tillsyn

månader om året med varannandagsläsning.⁵⁶⁵ Avståndet från fosterhem till skola kunde nämnas om det bedömdes vara för långt:

[Fosterbarnet] och makarnas två äldre barn går i skolan och har närmare en mil att gå till denna. Roten har ingen egen skola utan äro barnen hänvisade till en skola den andra sidan [ort].⁵⁶⁶

Skolgångens betydelse framgår även av att skollärare och lärarinnor ofta kontaktades av nämndens representanter med förfrågningar om såväl fosterföräldrar som fosterbarn, vilket tidigare diskuterats i kapitel fyra. Det kunde tas upp som något positivt att fosterbarnet fick mycket hjälp med läxor i sitt fosterhem.⁵⁶⁷

Fosterbarn som uppvisade önskat och förväntat beteende kunde få belöning av nämnden. Vid de årliga inspektionerna utdelades en ”liten uppmuntran” i form av pengar till barn som bedömdes ha varit ”lydiga och snälla samt varit flitiga i skolan”.⁵⁶⁸ Barns fostran till lydnad betonades under den studerade perioden.⁵⁶⁹ Enligt Medicinalstyrelsens råd och anvisningar, som Växjö stads barnavårdsnämnd såg som ett ”föredöme”, var lydnad ”den viktigaste uppfostningsregeln”.⁵⁷⁰ Som tidigare har tagits upp delades inte endast belöningar ut vid fosterhemsbesöken, utan även förmaningar och varningar.

Ett tydligt mål enligt lagen var att omhändertaget barn skulle få sådan vård och uppfostran som var ”ägnad att göra det till en duglig samhällsmedlem”.⁵⁷¹ I dokumenten från Växjö stad framkommer målen att fosterbarn skulle bli en ”god och samhällsnyttig medborgare”,⁵⁷² en ”arbetsam och hederlig samhällsmedlem”,⁵⁷³ och ”en hederlig och prätig samhällsmedlem”.⁵⁷⁴ Barn skulle fostras till ”duglighet”.⁵⁷⁵ I det avseendet hade barnens *arbete* betydelse. Att få lära sig arbeta sågs som viktigt, vilket kunde uttryckas som att barnen hade ”blivit inövade i nyttiga ting”.⁵⁷⁶

⁵⁶⁵ BVS, P6:96.

⁵⁶⁶ BVS, P6:97.

⁵⁶⁷ BVS, P6:98.

⁵⁶⁸ BVS, P6:99, P6:100, P6:101, P6:102, P6:103, P6:104.

⁵⁶⁹ Claes Ekenstam 1993, s. 66 f, s. 74 ff, Adolf Lichtenstein 1927, kap. 21, Isak Jundell 1929, s. 162 f.

⁵⁷⁰ Harald Ernberg 1926, s. 26. Barnavårdsnämnden uttryckte skriftligt sin uppskattning av nämnda ”Råd och anvisningar”, se kap. 4 i denna avhandling.

⁵⁷¹ Lag om samhällets barnavård (SFS 1924:361), kap. 4, § 32.

⁵⁷² BVS, P6:105.

⁵⁷³ BVS, P6:106.

⁵⁷⁴ BVS, P6:107.

⁵⁷⁵ BVS, P6:108.

⁵⁷⁶ BVS, P6:109.

Vad som ansågs vara ”nyttiga ting” var delvis olika beroende på om fosterbarnet var en flicka eller en pojke. Om en flicka beskrevs att hon skulle få lära sig hushållsgöromål i sitt fosterhem,⁵⁷⁷ om en annan att hon skulle lära sig att arbeta,⁵⁷⁸ om en tredje att hon ”hjälp till med vad hon förmår såväl inom- som utomhus, mjölkar m.m.”,⁵⁷⁹ och om en fjärde att hon i fosterhemmet ”numera kan utföra snart sagt vilket arbete som helst”.⁵⁸⁰ Om två systrar som hade varit utackorderade hos en lantbrukare togs upp: ”I detta hem ha de båda systrarne haft ett verkligt gott hem, där de fått öva sig i alla i ett enklare lantushåll förekommande göromål”.⁵⁸¹ En annan flicka hade enligt nämnden ”fått lära sig åtskilligt av de göromål, som förekomma i ett rätt så stort hushåll”.⁵⁸² Ytterligare exempel på fosterflickors arbete var en 16-årig flicka som i sitt fosterhem hade ”fått hjälpa till med varjehanda såväl inom- som uthusarbete” och ”fått erkännande om att vara ganska duktig i sitt arbete”.⁵⁸³

Pojkar skulle också lära sig att arbeta, om än med andra uppgifter.⁵⁸⁴ Medan flickor i första hand skulle lära sig hushållsarbete i sina fosterhem, även om visst utomhusarbete ingick, handlade pojkar arbete mer om jordbrukssysslor. Om en pojke beskrevs att han fått lära sig ”allt vad till ett jordbruk hör”.⁵⁸⁵ Även ett par andra pojkar skulle få hjälpa till i jordbruket i sina fosterhem.⁵⁸⁶ En 14-årig pojke som enligt sysslomannen ”visat tendenser till vissa olater” ansågs behöva:

komma till någon yngre lantbrukarefamilj, där han kunde få god ledning och kärleksfull omsorg och där han under de 2 ½ år som återstår tills han fyller 16 år kunde få lära sig något i lantbruksskötsel.⁵⁸⁷

En 12-årig pojke vars fostermoder hade sagt upp sig, då hon inte ansåg sig klara av honom, bedömdes behöva:

⁵⁷⁷ BVS, P6:110.

⁵⁷⁸ BVS, P6:111.

⁵⁷⁹ BVS, P6:112.

⁵⁸⁰ BVS, P6:113.

⁵⁸¹ BVS, P6:114.

⁵⁸² BVS, P6:115.

⁵⁸³ BVS, P6:116.

⁵⁸⁴ Jfr Medicinalstyrelsens råd och anvisningar där det betonades att arbete i hemmet var ”nyttigt och utvecklande” för både flickor och pojkar. Harald Ernberg 1926, s. 27.

⁵⁸⁵ BVS, P6:117.

⁵⁸⁶ BVS, P6:118.

⁵⁸⁷ BVS, P6:119.

6. Fosterbarnens vård, omsorg och tillsyn

komma till ett präktigt hem, där han kan få en riktig husbonde över sig, och under vilkens ledning han kan få gå med i arbetet och få lära sig något nyttigt, när skolgången så tillåter.⁵⁸⁸

Citatet belyser att barn skulle lära sig arbeta, men det fick inte gå ut över skolgången. I det senare fallet ville nämnden ha fosterföräldrarnas hjälp att hitta nytt hem till pojken: ”Fosterföräldrarna tillsades, att om de fingo höra någon där på orten, som skulle vilja taga sig an gossen, så skulle de inkomma med anmälan därom”.⁵⁸⁹

För en 13-årig pojke bedömdes det vara lämpligt med placering hos en hantverkare då han ”i detta hem och under fosterfaderns ledning kan få lära sig ett yrke, varav han kan ha god nytta av i framtiden”.⁵⁹⁰ I pojkens tidigare fosterhem hade det setts som ett problem att fosterfadern genom sitt arbete ofta var borta från hemmet och inte kunde ”handleda [pojken] i något arbete eller vaka över hans uppträdande”.⁵⁹¹ För lite äldre pojkar hade alltså fosterfadern en betydande roll, enligt nämnden. Han skulle introducera och handleda pojkarna i arbetet, samt övervaka deras uppträdande.

Det var inte bra om fosterbarnet visade ”arbetslust”.⁵⁹² En pojke hade vid ett par tillfällen gett sig av från sitt fosterhem och enligt sysslomannen hade han ”kommit på villovägar och fattat lust för vagabondlivet såsom varande det minst arbetsamma”.⁵⁹³ Sysslomannen diskuterade i en rapport till nämnden om pojken borde efterlysas genom polisen och överföras till ett skyddshem:

Någon åtgärd är icke vidtagen mot ynglingen av den anledning, att det kan ifrågasättas, huruvida det vore lämpligt efterlysa honom genom polismyndigheterna och sedan han anträffats, överföra honom till ett skyddshem och om de stora kostnader, detta skulle åsamka samhället, verkligen skulle medföra ett så gynnsamt resultat, att det kan uppväga en sådan uppoffring från samhällets sida, helst denne yngling redan synes vara så genomsyrad av den arbetslust som behärskar en ”rättrogen luffare”, att ett återförande på rätta vägar och ett ordnat arbete, säkerligen skulle bliva ganska svårt om icke omöjligt.⁵⁹⁴

⁵⁸⁸ BVS, P6:120.

⁵⁸⁹ BVS, P6:121.

⁵⁹⁰ BVS, P6:122.

⁵⁹¹ BVS, P6:123.

⁵⁹² BVS, P6:124.

⁵⁹³ BVS, P6:125, P6:126.

⁵⁹⁴ BVS, P6:127.

Nämnden beslutade att inte vidta någon åtgärd. Här var bedömningen att det skulle bli både svårt och kostsamt att återföra pojken ”på rätta vägar”, vilket ledde till att det inte blev aktuellt med placering på anstalt för hans del. Här är det tydligt att det var samhällsskyddet som motiverade eventuella åtgärder.

Att fosterbarnen skulle lära sig att arbeta handlade om att de skulle förberedas för vuxenlivet. När barnen hade uppnått den ålder då det var dags att lämna fosterhemmen skulle de kunna arbeta och försörja sig. Arbetet var så viktigt att fosterbarnet kunde tas över av de nya ägarna när en gård bytte ägare:

Hon [fosterbarnet] har vistats den längsta tiden i sin nuvarande fosterfaders föräldrahem, till vilket hem hon först blev utackorderad. När sonen år 1924 övertog fädernegården och samtidigt gifte sig, fick flickan stanna kvar och upptogs då som fosterbarn i det nya hemmet.⁵⁹⁵

Att den då 13-åriga flickan fick stanna kvar på gården istället för att flytta med sina fosterföräldrar kan tolkas som att det lades stor vikt vid att flickan skulle lära sig arbeta. Kanske var arbetet viktigare än kontinuiteten i att följa sina fosterföräldrar. Men här måste också reserveras för att det kan ha funnits andra inte nedskrivna skäl till att barnet inte följde fosterföräldrarna vid flyttningen. Det kan möjligen ha handlat om fosterföräldrarnas ålder, hälsa eller deras nya bostad.

Vid inspektioner år 1928 lämnade sysslomannen rapport om två pojkar (deras ålder framgår inte) som inte längre kunde stanna i sina fosterhem, i och med att fosterföräldrarna hade gjort sig av med sina lantbruk. I det ena fallet hade fosterföräldrarna ”försålt sin gård i [ort] och i stället inköpt en villafastighet i [ort], där ej lantbruk finnes”. Det gjordes en överenskommelse om att ”fosterfadern skulle försöka skaffa gossen en plats hos en lantbrukare”.⁵⁹⁶ I det andra fallet noterade sysslomannen:

då nu dessa [fosterföräldrarna] överlämnat sin gård till en dotter och måg, och de därtill äro till åren komna, ha de ansett sig ej längre kunna ha gossen kvar. De meddelade därför vid inspektionen sitt beslut att överlämna gossen men lovade, att han fick kvarstanna tills någon plats beretts åt honom.⁵⁹⁷

Exemplen talar ytterligare för den stora vikt som lades vid att fosterbarnen lärde sig att arbeta. Om det inte fanns arbete att erbjuda

⁵⁹⁵ BVS, P6:128.

⁵⁹⁶ BVS, P6:129.

⁵⁹⁷ BVS, P6:130.

6. Fosterbarnens vård, omsorg och tillsyn

i fosterhemmet efter fosterföräldrarnas flyttning från en lantgård kunde det bli aktuellt med omplacering av barnet.

Det var inte bara för fosterbarn som arbete i hushåll och jordbruk var vanligt. I slutet av 1800-talet hade många länder antagit lagar som förbjöd eller begränsade barns arbete. I Sverige infördes lagstiftning på området år 1881 och år 1900. Regleringarna var inriktade på barnarbete inom industrin och inte på arbete som barn utförde inom jordbruk och hushåll, där skyddslagstiftning infördes betydligt senare.⁵⁹⁸ Mats Sjöberg menar att barn har haft betydelse som arbetskraft och utfört omfattande insatser inom jordbruket ända fram till 1900-talets första decennier. Detta arbete har ansetts vara välgörande för barnen, det har setts som självklart, naturligt och något i grunden hälsosamt.⁵⁹⁹ Enligt Astri Andresen har dessa arbetsuppgifter setts som utbildning och upplärning i morgondagens plikter.⁶⁰⁰

I studien är det uppenbart att fosterbarn kunde ha ett värde som arbetskraft för fosterföräldrar. Nämnden hade beslutat att flytta en flicka från hennes fosterhem, då hemmet inte bedömdes vara lämpligt. Fosterfadern skrev brev till nämnden att detta beslut hade gjort att han kommit i svåra omständigheter, då hans familj hade haft fosterbarnet i många år och inte fick behålla henne ”nu när hon hade varit till lite nytta”.⁶⁰¹ Andra fosterföräldrar som skulle ta emot en tioårig flicka i sitt hem hade uttalat en önskan om en förhöjd ersättning då flickan ännu inte kunde vara till ”nytta”:

att fosterlönen kunde sättas något högre än vad i vanliga fall pläga utgå för barn vid denna ålder, särskilt med hänsyn till att flickan ännu har långt kvar i skolan, varför de ej på flera år ännu kunna påräkna att ha någon liten nytta av henne.⁶⁰²

Nämnden beslutade om högre fosterlön fram till flickan fyllde 14 år, därefter skulle den sänkas från 25 till 20 kronor per månad, vilket tyder på att nämnden räknade med att flickan skulle vara till en viss nytta i någon form av arbete från och med 14 års ålder. I källmaterialet finns också exempel på omplacering då fosterföräldrar hade sagt upp sig bland annat för att en flicka ”ingenting vill utföra i arbetet”.⁶⁰³ Arbetet skulle förbereda fosterbarnen för vuxenlivet, men

⁵⁹⁸ Mats Sjöberg 1996, kap. 3.

⁵⁹⁹ Mats Sjöberg 2004, s. 18–59.

⁶⁰⁰ Astri Andresen 2004, s. 92–121.

⁶⁰¹ BVS, P6:131.

⁶⁰² BVS, P6:132.

⁶⁰³ BVS, P6:133.

deras arbete kunde också ha en ekonomisk betydelse för fosterföräldrarna, vilket även har visats i tidigare forskning.⁶⁰⁴

Sammanfattning

Lämpliga fosterföräldrar förväntades tillgodose materiella behov hos barnen såsom egen säng, bra och tillräckligt med kläder och mat. Det betraktas som självklart idag och behöver kanske inte uttryckas, men var relevanta teman under den studerade perioden. Ekonomin var knapp i vissa fosterhem. Det hände att fosterbarn i stort sett inte hade andra kläder än plaggen de var klädda i. Barnens hälsa var ett väsentligt tema och för att uppnå en god hälsa behövdes tillräckligt med mat och kläder. Även behov som kärleksfull vård och kontinuitet i tillvaron betonades. Över tid fästes större vikt vid den ömsesidiga relationen mellan barn och vuxna. Fosterföräldrar skulle även ha tillsyn över och fostra barnen. De skulle ges en regelbunden skolgång och inövning i arbete som en förberedelse för livet utanför fosterhemmen. Det senare kan ses som exempel på att fosterbarnsvården kunde fylla ett samhälleligt behov där målet var att barnen skulle bli ”dugliga samhällsmedlemmar” som kunde försörja sig själva. Avslutningsvis kan förväntningarna på fosterföräldrarna illustreras av nämndens ”kontrakt för utackordering av barn”:

förbinder jag mig att kärleksfullt och efter bästa förmåga väl vårda barnet samt förse det med sund och tillräcklig föda, lämplig beklädnad samt egen snygg sängplats; att bereda barnet tillfälle till skolgång och tillika undervisning och övning i efter dess ålder och fallenhet lämpat arbete; samt att städse vaka över barnet och giva det råd, uppmuntran och gott föredöme till ordning, sedlighet och kristlig vandel.⁶⁰⁵

Citatet kommer från Svenska Fattigvårdsförbundets formulär, som användes av Växjö stads barnavårdsnämnd. Samma exempel på kontrakt finns bland de formulär som presenteras i boken *Sambällets barnavård*, vilken var avsedd att ge vägledning till barnavårdsnämnderna.⁶⁰⁶ De aspekter som har tagits upp i kapitlet för hur fosterföräldrar förväntades ta hand om fosterbarn överensstämmer i stort med vad som nämns i de kontrakt som skrevs mellan nämnden och fosterföräldrarna.

⁶⁰⁴ Jfr Johanna Sköld 2006, kap. 10.

⁶⁰⁵ BVS, P6:134.

⁶⁰⁶ Ragnar von Koch 1925, s. 414.

7. Makt och lämplighet

Föregående två kapitel har behandlat kriterier för barnavårdsnämndens lämplighetsbedömningar och vilka förväntningar som fanns på fosterhem och fosterföräldrar. Men vid barns placering i fosterhem var inte alltid de berörda överens i dessa frågor. I källmaterialet finns flera exempel på att det kunde uppstå konflikter, exempelvis i fall där nämnden hade beslutat om fosterbarns omplacering från de hem där de befann sig. Någon kunde framföra en annan åsikt och försöka påverka utgången. Hur avgjordes då vad som kunde accepteras som ett lämpligt fosterhem? Vems bedömningar och uttalanden sågs i det avseendet som betydelsefulla?

I följande kapitel analyseras maktförhållanden mellan de berörda; fosterbarnen, barnavårdsnämndens representanter, fosterbarnens biologiska föräldrar och fosterföräldrar. Maktförhållandet mellan nämnden och de andra berörda var inte symmetriskt, vilket tidigare har diskuterats. Jag återkommer också till det i respektive avsnitt nedan. Det bör betonas att när maktaspekten diskuteras, avses inte maktförhållanden mellan de berörda på något generellt plan, utan det handlar om exempel på situationer då det i enskilda fall skulle bedömas vad som kunde anses vara ett lämpligt fosterhem. I analysen används makt som ett relationellt begrepp. Jag har försökt urskilja vad som i konkreta exempel kännetecknade de olika maktrelationerna och särskilt intresserat mig för konfliktsituationer och exempel på motstånd.

Analysen av maktrelationer bygger på exempel från källmaterialet där maktaspekten blev synlig på grund av att barn, föräldrar eller fosterföräldrar tog initiativ och försökte påverka nämnden eller gjorde motstånd mot nämndens beslut. I andra fall verkar inte nämndens förhållningssätt och beslut ha lett till några större protester, vilket kan exemplifieras med den pojke som vid en fosterhemsinspektion fick en ”allvarlig förmaning” att sköta sig. Enligt nämndens anteckningar lovade han att göra det.⁶⁰⁷ Det kan också exemplifieras med den fosterfader som själv meddelade att han inte längre kunde svara för sin 14-åriga fosterflickas uppfostran efter att fostermodern hade avlidit.⁶⁰⁸ Kanske var fosterfadern medveten om att flickan skulle komma att omplaceras i den situationen. Ensamstående fosterfäder accepterades inte av nämnden, vilket tidigare har tagits upp i kapitel fem. I andra fall, som källmaterialet inte kan berätta om, förblir makten osynlig.

⁶⁰⁷ BVS, P7:1.

⁶⁰⁸ BVS, P7:2.

För att undvika att hamna i fällan att de mest ”maktlösa” kommer sist i presentationen har jag valt att börja med maktrelationen barn – vuxna. I avsnittet tar jag upp fosterbarnens relation till såväl barnavårdsnämnden som föräldrarna och fosterföräldrarna. Avsnittet därefter handlar om maktrelationen föräldrar – barnavårdsnämnd. I ett tredje avsnitt behandlas maktrelationen fosterföräldrar – barnavårdsnämnd. I kapitlets sista avsnitt tar jag kortfattat upp några aspekter av maktrelationen föräldrar – fosterföräldrar. Om den senare relationen finns det inte mycket att hämta i källmaterialet, då det främst är barns, föräldrars och fosterföräldrars relationer till nämnden som texterna kan berätta något om.

Fosterbarnens röst och vilja

Under den studerade perioden fanns inga regler i den aktuella lagstiftningen om att fosterbarnen skulle tillfrågas och ha möjlighet att påverka valet av fosterhem. De rättigheter fosterbarnen hade enligt lag om samhällets barnavård handlade om rätt till skydd från placering hos olämpliga fosterföräldrar och rätt till ”tillfredsställande vård och uppfostran”.⁶⁰⁹ Även Nationernas förbunds deklaration om barns rättigheter från år 1924 gav uttryck för att barn hade rätt till skydd.⁶¹⁰ När det var aktuellt med skyddsuppfostran, det vill säga tvångsomhändertagande, fanns bestämmelser om att barn över 15 år, liksom deras föräldrar, hade rätt att yttra sig innan beslut fattades.⁶¹¹

De fosterhemsplacerade barnen är relativt osynliga i källmaterialet. Det finns många omdömen om fosterbarnen från olika vuxna, men få uttalanden från de enskilda barnen. När det gäller styrkeförhållande befann sig fosterbarnen i underläge gentemot de vuxna. Att barnen inte tillfrågades i samband med placeringarna i fosterhemmen handlade också om att det främst var yngre barn som placerades.⁶¹² När barns synpunkter framträder gäller det de lite äldre barnen.

Utsatthet och motstånd

Fosterbarnens utsatthet är tydlig i vissa fall. Fosterföräldrar kunde säga upp sig och på så vis avsäga sig vården av barnen.⁶¹³ Det hände att inte heller barnets föräldrar ville ta hand om sitt barn när fosterföräldrarna hade sagt upp sig. Nämnden sökte nytt fosterhem

⁶⁰⁹ Lag om samhällets barnavård (SFS 1924:361), kap. 7. Citat § 52.

⁶¹⁰ Elisabet Näsman 1995, s. 291.

⁶¹¹ Lag om samhällets barnavård (SFS 1924:361), kap. 3, § 24.

⁶¹² Jfr kap. 3, avsnittet ”Skäl till placering”.

⁶¹³ BVS, P7:3, P7:4, P7:5.

7. Makt och lämplighet

till en flicka som hade blivit uppsagd av sina fosterföräldrar och då ”hennes moder, som nu är gift med en annan man än flickans fader, icke vill veta av henne”.⁶¹⁴ I ett fall, där fosterhemmets lämplighet hade ifrågasatts, hade barnets moder gift sig och hennes nye man ville ”på inga villkor taga [barnet] till sig”.⁶¹⁵ Vid en omplacering kunde fosterbarn, under väntan på att nämnden utsåg ett nytt lämpligt fosterhem, tillfälligt placeras på institution, exempelvis Försörjningshemmet eller Upptagningshemmet en bit in på 1930-talet.⁶¹⁶ För barnen blev det då fråga om upprepade flyttningar.

Fosterbarn kunde också hamna i en osäker situation när deras biologiska föräldrar, som barnen kanske inte ens kände till, plötsligt hördes av. Efter att ett barn under lång tid hade bott i fosterhem dök den biologiske fadern upp för att ta ”reda på sitt barn, som han tidigare icke alls frågat efter”.⁶¹⁷

Vissa barn kunde leva under en form av hot om kontrollerande och bestraffande åtgärder från barnavårdsnämnden, om de inte uppträdde som förväntat i sina fosterhem, vilket tidigare nämnts i kapitel fyra om tillsyn av fosterbarnsvården. De åtgärder materialet berättar om var tillrättavisning, förmaning och förflyttning till anstalt. Barnavårdsnämnden kunde också besluta att aga skulle utdelas till ”vanartat” barn,⁶¹⁸ men sådana beslut finns det inga exempel på när det gäller de fosterhemsplacerade barnen.⁶¹⁹ Däremot uttrycks att en 11-årig pojke ”vid ett par tillfällen fått mottaga aga av fosterfadern”.⁶²⁰ I samband med nämndens ”förmaning” kunde fosterbarn inför nämndens representant, i det citerade fallet landskommunens nämndsordförande, uppmanas att be fosterföräldrarna om ursäkt:

Ordföranden förmanade [fosterbarnet] allvarligt och föreställde honom vad följden skulle bli, om han fortsatte med sitt dåliga uppförande. Han bad sitt husbondefolk om ursäkt och lovade bli snäll.⁶²¹

⁶¹⁴ BVS, P7:6.

⁶¹⁵ BVS, P7:7.

⁶¹⁶ BVS, P7:8, P7:9, P7:10, P7:11.

⁶¹⁷ BVS, P7:12.

⁶¹⁸ Lag om samhällets barnavård (SFS 1924:361), kap. 3, § 23 c. Bestämmelsen gällde ”vanartad gosse under femton år eller vanartad flicka under tolv år”. Fram till 1942 kunde barnavårdsnämnden besluta om utdelande av aga till barn. Tommy Lundström 1993, s. 61.

⁶¹⁹ I barnavårdsnämndens protokoll finns det däremot exempel på beslut om aga gällande barn vilka bodde i sina föräldrahem.

⁶²⁰ BVS, P7:13.

⁶²¹ BVL, P7:14.

Ett gott hem?

Det finns tecken på att nämnden och dess representanter kan ha upplevts som ett hot av barnen. En lärare menade i ett skriftligt yttrande till nämnden att det var möjligt att fostermodern hade hotat sin fosterflicka med barnavårdsnämnden:

Emellertid synes det mig vara ganska möjligt att kanske då flickan visat trots och olydnad fostermodern hotat henne – ”Vi ska skr. [skriva] t. Växjö och tala om” osv. – och att flickan – då herrarna kommo, blev förskräckt och tänkte: ”nu – kommer det o.s.v.”.⁶²²

I dokumenten finns exempel som tyder på motstånd från några fosterbarns sida. En pojke hade vid nämndens besök i fosterhemmet fått en ”allvarlig förmaning” att sköta sig då det annars kunde bli aktuellt med uppfostringsanstalt för hans del.⁶²³ Pojken följde inte den planering som hade gjorts upp för honom av nämnden, en planering som gick ut på att han skulle bo hos en godsägare, vilken skulle ”träda i fosterfaders ställe” och på vars gård han förväntades ”utföra lättare drängsysslor”.⁶²⁴ Pojken gav sig istället iväg från sitt fosterhem samma dag som han fyllde 16 år ”utan att ha erhållit barnavårdsnämndens tillåtelse”.⁶²⁵ Eftersom pojken hade fyllt 16 år räknades han inte längre som fosterbarn, däremot hade barnavårdsnämnden fortfarande möjlighet att besluta om ”särskilda uppfostringsåtgärder” för ”vanartat” barn upp till 18 år.⁶²⁶ Från och med år 1935 kunde nämnden också besluta om särskilda åtgärder för person i åldern mellan 18 och 21 år, ”som befinnes vara hemfallen åt ett oordentligt, lättjefullt eller lastbart levnadssätt”.⁶²⁷ Men i det här fallet berättar inte källorna om några åtgärder mot pojken.

En annan pojke tog eget initiativ och lämnade sitt fosterhem efter konfirmationen. Han flyttade till sin fader i Växjö. Pojken ansåg sig inte vara ”väl behandlad” av fosterföräldrarna. Nämndens bedömning – i det här fallet var det landskommunens barnavårdsnämnd som hade ansvaret – var att man inte kunde förhindra flyttningen, då den hade skett ”i samförstånd med fadern”.⁶²⁸

⁶²² BVS, P7:15.

⁶²³ BVS, P7:16.

⁶²⁴ BVS, P7:17.

⁶²⁵ BVS, P7:18.

⁶²⁶ Lag om samhällets barnavård (SFS 1924:361), kap. 3, § 22 c.

⁶²⁷ Lag angående ändring i vissa delar av lagen den 6 juni 1924 (nr 361) om samhällets barnavård (SFS 1934:204), kap. 3, § 22 d.

⁶²⁸ BVL, P7:19.

7. Makt och lämplighet

I dokumenten finns exempel på fosterbarn som protesterade mot sina fosterföräldrars tillrättavisningar genom att svara emot.⁶²⁹ Den pojke, som enligt en notering hade "fått mottaga åga av fosterfadern", protesterade med att klaga på hemmet hos sin mor. Modern gjorde en anmälan till nämnden, vilket resulterade i en "undersökning" av fosterhemmet.⁶³⁰ Pojken fick dock inget stöd efter att utredningen gjorts, då det enligt sysslomannen "visade sig att de mot fosterhemmet gjorda beskyllningarna voro fullständigt ogrundade".⁶³¹ Istället fick pojken i sysslomannens närvaro be sina fosterföräldrar "om förlåtelse för de tråkigheter han ställt till för dem".⁶³²

Ett annat sätt att hantera sin utsatta situation hade en 12-årig flicka, som svarade nämnden med att gömma sig och med tystnad:

Genast vid vår ankomst till fosterhemmet försökte hon [fosterbarnet] gömma sig, så att fosterföräldrarna fingo leta efter henne och nästan med våld föra in henne i rummet där vi vore. Hon ville ej hälsa på oss och ej heller se på oss, utan höll envist ansiktet ner mot armen, samtidigt som hon halft vände ryggen åt oss. Trots fosterföräldrarnes energiska uppmaningar förblev hon i denna ställning. Allt vänligt tilltal från vår sida bemötte hon med tystnad och tydlig mistrogenhet.⁶³³

Citatet kan ses som ett exempel på protest/motstånd – att försöka hålla sig undan genom att gömma sig och att inte vilja tala. Men citatet berättar också om fosterbarnets underläge gentemot de fyra vuxna (två fosterföräldrar och två inspektörer), då makt utövades när flickan "nästan med våld" hämtades till mötet med inspektörerna.

Barns önskemål och egna initiativ

När fosterbarnens egna synpunkter framkommer i källmaterialet är det tydligt att deras röst kunde ha betydelse. En 13-årig flickas önskemål refereras i sysslomannens skrivelse. Flickan skulle omplaceras till ett nytt fosterhem. Hennes första fostermoder hade avlidit ett par år tidigare och den andra fostermodern kunde av någon anledning inte längre ta hand om henne. För att flickan inte skulle behöva komma till Försörjningshemmet erbjöd sig släktingar att ta hand om henne. Sysslomannen antecknade att flickans önskemål var att bo hos släktingarna: "Flickan som redan en tid vistats hos dessa makar, har

⁶²⁹ BVS, P7:20, P7:21.

⁶³⁰ BVS, P7:22.

⁶³¹ BVS, P7:23.

⁶³² BVS, P7:24.

⁶³³ BVS, P7:25.

bett att få stanna hos dem och denna önskan är ömsesidig”.⁶³⁴ Enligt syslomanens skrivelse hade tillsyningsmannen besökt hemmet och funnit det lämpligt som fosterhem. Om tillsyningsmannen hade samtalat med flickan eller om släktingarna hade förmedlat flickans önskan går inte att utläsa. Men det intressanta i det här sammanhanget är att det som uppfattades vara flickans egna önskemål var en relevant uppgift att skriva ned.

Det finns exempel på att nämndens representanter samtalade med fosterbarn och efterfrågade deras synpunkter. Tillsyningsmannen hade fått i uppdrag att undersöka ett fosterhems lämplighet, då fosterbarnet eventuellt skulle omplaceras. Av rapporten att döma hade tillsyningsmannen talat med den 12-åriga flickan och frågat efter hennes inställning: ”Vid mitt samtal med henne [fosterbarnet] angående byte av fosterhem, hade hon ingenting häremot”.⁶³⁵

Att fosterbarnets synpunkter kunde ha betydelse visar ett exempel, där en annan 12-årig flicka tillfrågades var hon ”själv helst ville vistas, i fosterhemmet eller hos modern”.⁶³⁶ I det senare exemplet framskymtar en föreställning om att flickan skulle kunna tala fritt vid samtalet med inspektören, då andra vuxna inte fanns närvarande: ”Flickan lämnades ensam med undertecknad och kunde utan tvång omtala hur hon hade det i fosterhemmet”.⁶³⁷ Barnavårdsombudet, som hade samtalat med barnet, befann sig i ett överläge i relation till barnet. I sin rapport beskrev ombudet det aktuella fosterhemmet med positiva ord. Det kan inte ha varit helt lätt för barnet att uttala eventuell kritik vid ett samtal som skedde i fosterhemmet, även om fosterföräldrarna inte var närvarande under själva samtalet. Flickan kom också fram till, ”efter en stunds funderade”, att ”det nog var lugnare i fosterhemmet” och att ”hon skulle få lära sig mycket mera i fosterhemmet än hos modern”.⁶³⁸

När det framfördes klagomål mot ett fosterhem kunde det fästas större vikt vid dessa när de kom från fosterbarnet, än när de kom från barnets föräldrar. En lärare, vilken hade fått i uppdrag att ha tillsyn då en omhändertagen flicka vistades tillfälligt i sitt föräldrahem, beskrev att han hade mötts av ”en lång rad anmärkningar mot flickans fosterhem”.⁶³⁹ Enligt läraren hade även flickan klagat på behandlingen i fosterhemmet:

⁶³⁴ BVS, P7:26.

⁶³⁵ BVS, P7:27.

⁶³⁶ BVS, P7:28.

⁶³⁷ BVS, P7:29.

⁶³⁸ BVS, P7:30.

⁶³⁹ BVS, P7:31.

7. Makt och lämplighet

Mest var det [föräldrarna], som framförde klandret, men deras anmärkningar fäste jag mig inte i någon nämnvärd grad vid, då jag på förhand kände till dels [föräldrarna] och dels deras enträgna försök att få sin flicka hem igen. Men även flickan själv klagade över den behandling, hon fått röna i fosterhemmet, och det gjorde mig mera betänksam.⁶⁴⁰

Föräldrarnas kritik mot fosterhemmet sågs i första hand som ett försök att få hem sitt barn. När kritiken mot fosterhemmet även kom från fosterbarnet togs den på ett större allvar, som mer ”sann”.

Fosterbarn kunde själva ta initiativ till kontakt. En flicka skrev brev till nämnden med anledning av att hennes släktingar hade hört av sig och ville ta över vården av henne. Enligt vad som framkommer i brevet ville flickan stanna kvar i sitt dåvarande fosterhem:

Jag är nu hos en familj här i [ort] som jag trivs bra hos. Jag vill ej komma dit [till släktingarna] för jag trivdes inte alls när jag var där. Fastrarna själv sade när jag reste därifrån att dom aldrig mer ville ha med mej att göra. Så jag kan ej förstå varför dom vill ha dit mig nu. Hoppas jag slipper det.⁶⁴¹

Brevet är ett exempel på att barnet, troligtvis med hjälp av fosterföräldrarna, vände sig till den beslutande och kontrollerande organisationen, barnavårdsnämnden, för att försöka påverka sin situation.⁶⁴² Flickans argument för att få stanna i sitt fosterhem var att hon trivdes hos fosterföräldrarna, men däremot inte hos släktingarna. Barnavårdsnämnden beslutade enligt flickans önskemål. Släktingarnas begäran att få överta vården av henne avvisades ”då flickan själv förklarar sig nöjd med fosterhemmet”.⁶⁴³ Vad som var flickans egen vilja och om det var hon själv som hade skrivit brevet går inte att avgöra. Fosterföräldrarna verkar ha varit medvetna om problematiken att det kunde befaras att någon hade påverkat flickan. I brevet till nämnden finns det nämligen två namnteckningar som skulle intyga brevets äkthet: ”Att [fosterbarnet] själv utan påverkan skrivit detta brev intygas”.⁶⁴⁴ Exemplet tyder på att de aktuella fosterföräldrarna hade förstått ”maktens språk”.

Flera exempel visar alltså att det som uppfattades vara barnets egen önskan hade betydelse för nämndens bedömning och beslut. Att barns egna önskemål kunde ha betydelse visar också Gena

⁶⁴⁰ BVS, P7:32.

⁶⁴¹ BVS, P7:33

⁶⁴² Jfr Linda Gordon 1988/2002, s. 293–299, Gena Weiner 1995, s. 218–261.

⁶⁴³ BVS, P7:34.

⁶⁴⁴ BVS, P7:35.

Weiners studie av barns brev till Barnavårdsbyrån i Hagalund under de första decennierna av 1900-talet. Fosterbarn skrev till byrån och framförde sina önskemål. Enligt Weiner fick barnen ibland, men inte alltid, som de ville.⁶⁴⁵

Föräldrars argument och agerande

Styrkeförhållandet mellan barnets föräldrar och nämnden var asymmetriskt. Nämnden kunde under vissa omständigheter besluta att barn skulle omhändertas och placeras i fosterhem mot föräldrarnas vilja. Det var också nämnden som beslutade om ett fosterhem kunde godkännas som lämpligt. Det innebar att om föräldrarna själva hade valt ut ett fosterhem och placerat sitt barn var det inte självklart att nämnden sedan godkände det utvalda fosterhemmet. Nämnden kunde istället meddela att föräldern måste hämta sitt barn och placera det i ett annat lämpligare hem. I källmaterialet finns det exempel på att en förälder skriftligt fick intyga till nämnden att hon skulle ordna ”på annat bättre sätt” för sitt barn.⁶⁴⁶ När ett barn hade omhändertagits mot föräldrarnas vilja var det nämnden som beslutade om var barnet skulle placeras. Det hände att nämnden valde att placera barn i fosterhem som inte var beläget ”allt för nära Växjö”, för att föräldrarna inte skulle störa fosterföräldrarnas vård av barnet.⁶⁴⁷

”Moderns varma önskan”

När barnavårdsnämnden hade beslutat att ett fosterbarn inte fick bo kvar i sitt fosterhem hände det att föräldrarna kunde få till stånd en ändring av det fattade beslutet. Det angivna skälet till att fosterbarnet skulle flyttas från fosterhemmet kunde exempelvis vara att nämnden såg den bostad där barnet togs om hand som ett problem. Nämnden kunde förbjuda fosterbarns mottagande i ett hem om den ”lägenhet, som begagnas eller kan antagas komma att begagnas såsom fosterhem” befanns vara ”hälsovådlig”.⁶⁴⁸

Bostadsinspektrisen och dispensärsjuksköterskan hade besökt ett fosterhem i Växjö där en treårig flicka vårdades. De gjorde en skriftlig anmälan till nämnden om situationen i fosterhemmet. Bland annat handlade synpunkterna om att bostaden var ett problem, genom att den inte var stor, att fönstren låg ”åt norr” och att ett rum

⁶⁴⁵ Gena Weiner 1995, s. 258 f.

⁶⁴⁶ BVS, P7:36.

⁶⁴⁷ BVS, P7:37, P7:38.

⁶⁴⁸ Lag om samhällets barnavård (SFS 1924:361), kap. 7, § 56.

7. Makt och lämplighet

i bostaden var uthyrt.⁶⁴⁹ Flickans mor hade själv placerat sitt barn hos fostermodern. Nämndens lösning på problemet var att den som var ”skyldig att taga vård” om barnet, det vill säga modern, skulle hämta flickan, då hemmet inte bedömdes vara lämpligt.⁶⁵⁰ Men modern och fostermodern nöjde sig inte med beslutet. Av protokollet framgår att de båda ”anhållit” att barnet ”ytterligare några veckor måtte få vistas hos [fostermodern] till dess modern återkomme från sanatoriet Lugnet, där hon för närvarande vårdas”.⁶⁵¹ Nämnden gick modern och fostermodern till mötes, med följande argument:

På grund av att det kanske för vederbörande skulle vara svårt att för den korta tiden av några veckor anskaffa lämpligare fosterhem åt barnet, att den vackra årstiden tillstundade, då barnet hade mera tillfälle att vistas i friska luften samt för att i görligaste mån tillmötesgå *moderns varma önskan* [min kursivering] att få ha sitt barn kvar hos [fostermodern], för vilken hon hyste stort förtroende, beslöt nämnden medgiva, att med det beslutade återlämnandet av [fosterbarnet] finge anstå till senast den 1 juni detta år.⁶⁵²

Barnavårdsnämnden beslutade att flickan fick stanna ytterligare tre månader i fosterhemmet. Vid samma möte beslutades också om förbud för fostermodern att ta emot fler fosterbarn ”så länge hon kvarbor i sin nuvarande bostad”.⁶⁵³ Exemplet visar att barnets mor tillsammans med fostermodern kunde påverka nämndens beslut, på så vis att fosterbarnet fick stanna kvar ytterligare en kort tid i ett fosterhem som nämnden hade bedömt vara olämpligt. De medel som användes tycks ha varit en försiktig variant av motstånd. Modern och fostermodern fann sig inte i det fattade beslutet utan tog kontakt med nämnden och tycks ha vädjat till ledamöterna, vilket uttrycktes med att modern hade framfört sin ”varma önskan” och framfört att hon hade ”stort förtroende” för fostermodern. En betydande omständighet var förmodligen också att modern och fostermodern samarbetade för att påverka nämnden.

⁶⁴⁹ BVS, P7:39.

⁶⁵⁰ Enligt lag om samhällets barnavård (SFS 1924:361) kap. 7, § 55 kunde nämnden besluta att förelägga fosterföräldrar att ”lämna barnet från sig till den, som är skyldig att taga vård om detsamma”. Den som var skyldig att ta hand om barnet var i regel barnets vårdnadshavare eller den kommuns barnavårdsnämnd som hade placerat barnet i fosterhemmet. Om det inte var lämpligt att barnet lämnades till den som var skyldig att ta hand om barnet skulle nämnden, enligt samma paragraf, omhänderta barnet. Lars Barkman 1931, s. 51, Ragnar von Koch 1925, s. 169 f.

⁶⁵¹ BVS, P7:40.

⁶⁵² BVS, P7:41.

⁶⁵³ BVS, P7:42.

I det här fallet användes känslor i argumentationen. ”Moderns varma önskan” påminner om den argumentation Maija Runcis funnit från vissa mödrar i en studie av överklaganden till regeringsrätten, vilken hon kallar ”det blödande hjärtat” och ”moderskärleken”. En del mödrar, vars barn hade tvångsomhändertagits, använde känslor som argument för att få ta hand om sina barn själva.⁶⁵⁴ Denna studie om fosterbarnsplaceringar är inte jämförbar med Runcis studie om överklaganden av tvångsomhändertaganden, men det kan ändå noteras att medan argumentation med känslor inte var framgångsrikt i Runcis studie, visar denna studie att nämnden kunde ta viss hänsyn till ”moderns varma önskan” om var hennes barn skulle vistas.

Allians mellan förälder och fosterförälder

Fosterbarnets moder och fosterfader kunde samarbeta för att påverka barnavårdsnämndens fattade beslut. ”Fara för tuberkulossmitta” var skälet till att nämnden ville skilja en pojke från hans fosterhem.⁶⁵⁵ Nämndens planering var att utackordera pojken till ett nytt ”lämpligt fosterhem på landet”.⁶⁵⁶ Pojken bodde emellertid kvar i sitt fosterhem flera månader senare, då placeringen togs upp på nytt av nämnden. Det ansågs att pojken fortfarande var utsatt för fara. Det var nu inte längre risken för smitta som var problemet, då fostermodern som hade varit sjuk hade avlidit. Problemet, enligt nämnden, var istället att det inte fanns någon kvinna i fosterhemmet efter fostermoderns död. Som tidigare har tagits upp, i kapitel fem, bedömdes inte en fosterfader kunna ta hand om fosterbarn själv, utan det ansågs nödvändigt att där fanns en kvinna i fosterhemmet. Nämnden menade fortfarande – även om smittorisken var borta – att pojken behövde flyttas från hemmet.⁶⁵⁷ Men barnets moder och fosterfader, som också var barnets morfar, var emot en omplacering.

Det var nämndens sekreterare som hade fått uppdraget att ordna med omplacering av pojken. Av dennes dokumentation framkommer att modern och morfadern ”på det bestämdaste motsatte sig gossens förflyttning till annat fosterhem”.⁶⁵⁸ Det framkommer också att modern ”lovat att, om gossen finge stanna kvar där han nu vore, hon varje vecka skulle besöka hemmet ifråga och ombesörja dess renhållning och tvätt”.⁶⁵⁹

⁶⁵⁴ Maija Runcis 2007, s. 104–112.

⁶⁵⁵ BVS, P7:43.

⁶⁵⁶ BVS, P7:44.

⁶⁵⁷ BVS, P7:45.

⁶⁵⁸ BVS, P7:46.

⁶⁵⁹ BVS, P7:47.

7. Makt och lämplighet

De uttrycksmedel modern och fosterfadern använde sig av var starkare än i det tidigare beskrivna fallet. Enligt nämndens sekreterare ”motsatte” de sig, dessutom ”på det bestämdaste”. Samtidigt påbörjade modern en förhandling med nämnden genom sitt löfte att kompensera bristen på fostermoder i hemmet. Hon lovade att komma varje vecka för att sköta sådant som ansågs vara en fostermoders uppgifter. Den föreslagna lösningen godkändes. Nämnden kom fram till att det starkaste skälet för att flytta pojken från morfadern hade ”bortfallit” i och med att mormodern som led av tuberkulos hade avlidit, att hemmet hade ”desinfekterats” och att pojken vid läkarundersökning hade befunnits vara ”frisk och kry”. Nämnden beslöt att barnet fick bo kvar tills vidare hos morfadern, ”dock icke längre än till dess han avslutat sin skolgång”.⁶⁶⁰

Exemplet visar återigen kravet att det fanns en kvinna i fosterhemmet som ansvarade för bland annat renligheten. Tidigare har nämnts att fosterbarn kunde bli omplacerade i samband med att en fostermoder avled. Men om det fanns en annan kvinna i hemmet som tog hand om fostermoderns ansvarsområden kunde det accepteras. Här ser vi ett exempel på att det var tillräckligt att kvinnan, i det här fallet barnets mor, kom på besök i fosterhemmet varje vecka för att sköta ”renhållning och tvätt”. En omständighet som påverkade var förmodligen att det här rörde sig om en 13-årig pojke och inte om något helt litet barn. Kvinnors roll var särskilt viktig när det gällde omsorgen om de yngre fosterbarnen.

De båda exemplen ovan handlade om föräldrar som försökte förhindra att deras barn omplacerades. Det var föräldrarna själva som hade valt ut fosterhemmen och de kämpade för att deras barn skulle få stanna där. Trots att nämnden hade bedömt att de aktuella hemmen inte var lämpliga och hade fattat beslut om att barnen skulle omplaceras kunde föräldrarna, tillsammans med fosterföräldrarna, genomdriva att barnen fick bo kvar, i alla fall för en begränsad tid.

Få hem sitt barn

Föräldrars argumentation om fosterhems lämplighet kunde också handla om att föräldrarna, tvärtemot exemplen ovan, ville att deras barn *inte* skulle stanna i sitt fosterhem. En fosterhemsplacerad flickas föräldrar skrev till barnavårdsnämnden angående sin dotter, vilken hade omhändertagits för skyddsuppfostran som 10-åring. Föräldrarna ville få hem sin flicka, varför de kontaktade nämnden flera gånger,

⁶⁶⁰ BVS, P7:48.

både skriftligt och muntligt.⁶⁶¹ Vid det första tillfället framförde föräldrarna kritik mot fosterhemmet. Deras argument var bland annat att kosthållet i fosterhemmet ”icke synes vara det bästa”, att hemmet var ”avsides beläget” och att dotterns skolgång hade försumrats.⁶⁶² Föräldrarna fick inget stöd i sin kritik, utan syssломannens bedömning av fosterhemmet var att flickan där fick ”verkligt god fostran och tillsyn”.⁶⁶³ Några månader senare kontaktade föräldrarna nämnden igen med ett nytt brev. Denna gång var deras argument att dottern inte verkade trivas i sitt fosterhem:

vid våra besök har hon verkat trött, ledsen och nedtryckt samt upprepade gånger bett att få komma hem. Om hennes nedslagenhet endast varit tillfällig eller icke, veta vi givetvis heller icke, men då vi icke ha henne i vår närhet kunna vi inte undgå att känna oss oroad och utmåla för oss att hon kan ha någon orsak att vantrivas och längta hem.⁶⁶⁴

Efter att tillsyningsmannen hade gjort en utredning och yttrat sig om föräldrahemmets lämplighet, beslutade barnavårdsnämnden även denna gång att flickan skulle stanna i sitt fosterhem.⁶⁶⁵

Vid det tredje tillfället gjorde föräldrarna en muntlig framställning om att dottern skulle få flytta hem. Det skedde i samband med barnavårdsmannens besök i föräldrahemmet. Nu var argumentet att flickan hade ”klagat över den behandling, hon fått röna hos fosterföräldrarna”.⁶⁶⁶ Nämnden gjorde ett nytt besök i fosterhemmet för att bedöma fosterföräldrarnas lämplighet. Nämndens representant sökte ”få en uppfattning om deras [fosterföräldrarnas] känslor för barnet” och kom fram till att ”det nödvändiga goda förhållandet ej var rådande mellan fosterföräldrar och fosterflicka”.⁶⁶⁷ Efter en förnyad utredning av förhållandena i föräldrahemmet, skrevs flickan ut och återlämnades till föräldrarna.⁶⁶⁸

I det här fallet hade nämnden omhändertagit och placerat flickan i ett fosterhem som hade bedömts vara lämpligt. Efter flera försök att få hem sin dotter fick föräldrarna gehör – fosterhemmet utreddes på nytt och bedömdes inte längre vara lämpligt. Flickan fick istället återvända hem till föräldrarna. Det som enligt dokumentationen

⁶⁶¹ BVS, P7:49, P7:50, P7:51.

⁶⁶² BVS, P7:52.

⁶⁶³ BVS, P7:53.

⁶⁶⁴ BVS, P7:54.

⁶⁶⁵ BVS, P7:55.

⁶⁶⁶ BVS, P7:56.

⁶⁶⁷ BVS, P7:57.

⁶⁶⁸ BVS, P7:58.

7. Makt och lämplighet

avgjorde beslutet var bedömningen att relationen mellan fosterbarn och fosterföräldrar inte var tillräckligt god. En annan omständighet som hade betydelse för föräldrarnas möjlighet att påverka och få hem sitt barn var deras upprepade ifrågasättanden av fosterhemmet. Vid det första och andra tillfället fick de inget gehör.

När föräldrahemmet några månader senare återigen bedömdes vara olämpligt placerades flickan på upptagningshem. Barnavårdsombudet fick i uppdrag att söka nytt fosterhem åt flickan. Det skulle enligt nämnden vara ett fosterhem ”beläget ej alltför nära Växjö”.⁶⁶⁹ Med de erfarenheter man hade haft var förmodligen nämndens avsikt att placera flickan med ett längre avstånd från föräldrarna för att dessa inte skulle störa fosterföräldrarnas vård av barnet.

Fosterföräldrars argument och agerande

Maktrelationen mellan fosterföräldrarna och barnavårdsnämnden kännetecknades av att nämnden formellt fattade beslut om fosterföräldrarnas hem kunde godkännas eller inte. Nämndens överläge kan även exemplifieras med dess möjlighet att besluta om omplacering av fosterbarn som redan fanns i fosterföräldrarnas hem, när nämnden blev inkopplad. Nämnden kunde meddela förbud för fosterföräldrar att ta emot fosterbarn i ett visst hem. Om ett fosterhem inte bedömdes vara lämpligt kunde nämnden tvinga fosterföräldrarna att lämna tillbaka barnet till dess föräldrar genom att förelägga fosterföräldrarna att ”lämna barnet ifrån sig till den som är skyldig att taga vård om detsamma”.⁶⁷⁰ Den som trots förbud tog emot fosterbarn i sitt hem kunde dömas till böter eller fängelse.⁶⁷¹

Ett annat exempel på barnavårdsnämndens överläge gentemot fosterföräldrar är makten över ekonomiska resurser.⁶⁷² Nämnden fattade beslut om eventuell ekonomisk ersättning till fosterföräldrarna. Ekonomiska svårigheter i fosterhem kunde leda till att fosterföräldrar själva, eller genom något ombud, kontaktade nämnden för att söka få ekonomisk ersättning för sitt fosterbarn. Det kunde bero på någon form av förändrad situation; att fosterföräldrarnas ekonomi hade försämrats, att familjesituationen hade förändrats eller att en biologisk förälder som tidigare hade stått för

⁶⁶⁹ BVS, P7:59.

⁶⁷⁰ BVS, P7:60. Lag om samhällets barnavård (SFS 1924:361) kap. 7, § 55. Se även fotnot nr 650.

⁶⁷¹ Lag om samhällets barnavård (SFS 1924:361), kap. 10, § 73.

⁶⁷² Jfr Fredrik Engelstad 2006, som tar upp att kontroll av olika former av resurser innebär makt, s. 42 ff.

barnets försörjning hade avlidit.⁶⁷³ Det kunde också handla om att föräldrar och fosterföräldrar hade gjort en överenskommelse om hur ersättning skulle betalas av föräldern. När den ekonomiska ersättningen uteblev kontaktade fosterföräldrarna nämnden för att söka ersättning därifrån.⁶⁷⁴ Nämnden kunde då besluta att betala fosterlön till fosterföräldrarna. I ett fall gjordes det efter att barnavårdsmanen intygat att ”fosterföräldrarna kunna ej utan ersättning behålla honom”.⁶⁷⁵ Men fosterföräldrars begäran om ekonomisk ersättning kunde också leda till ny utredning av fosterhemmets lämplighet,⁶⁷⁶ och i förlängningen innebära omplacering av barnet till ett nytt fosterhem.⁶⁷⁷

Som tidigare nämnts var det inte ovanligt med konflikter mellan barnavårdsnämnderna om vilken kommun som hade betalningsansvar för ett fosterhemsplacerat barn. Även i samband med nämndernas tvister om betalningsansvaret kunde det beslutas om nya undersökningar av fosterhemmens lämplighet.⁶⁷⁸

Ytterligare en aspekt av fosterföräldrars underläge gentemot nämnden handlar om tillsynen. Vården av fosterbarn i fosterhem skulle övervakas. Det var nämnden och dess inspektörer som bestämde villkoren för besöken i hemmen. De avgjorde när det var dags för inspektion. Som tidigare har nämnts, i kapitel fyra, visste inte fosterföräldrarna om/när nämndens representanter skulle komma.

Anpassa sig, förhandla, avstå

När fosterföräldrar begärde ekonomisk ersättning för vården av ett fosterbarn kunde det innebära att nämnden i stället erbjöd sig att ta över vården av barnet. Det finns återkommande exempel i materialet på att fosterföräldrar valde att anpassa sig efter nämndens villkor, för att få behålla barnet i sitt hem. Ett fosterhem var beläget i en annan kommun och barnavårdsnämnden på den orten menade att hemmet ”nog aldrig varit lämpligt som fosterhem”.⁶⁷⁹ Ingen, varken föräldrar eller någon nämnd, betalade fosterlön till fosterföräldrarna, vars ekonomiska förhållanden enligt dokumentationen var ”väsentligt försämrade”. Fattigvårdsstyrelsen hade ”på sin tid” erbjudit sig att ta

⁶⁷³ BVS, P7:61, P7:62, P7:63, P7:64.

⁶⁷⁴ BVS, P7:65, P7:66.

⁶⁷⁵ BVS, P7:67.

⁶⁷⁶ BVS, P7:68, P7:69.

⁶⁷⁷ BVS, P7:70.

⁶⁷⁸ BVS, P7:71.

⁶⁷⁹ BVS, P7:72.

7. Makt och lämplighet

över vården av barnet, vilket nämnden hänvisade till i sitt beslut att inte betala någon ersättning till fosterföräldrarna:

att Växjö stads fattigvårdsstyrelse på sin tid med anledning av att modern då ägde hemortsrätt här i staden erbjudit sig att övertaga vården av gossen, men att detta då avböjts av fosterföräldrarna, som sagt sig hellre än att släppa gossen vilja uppfostra honom utan ersättning.⁶⁸⁰

Fosterföräldrarna hade ställts inför valet att antingen ta hand om barnet utan ekonomisk ersättning eller att lämna barnet ifrån sig till vid det första tillfället fattigvårdsstyrelsen och vid det andra tillfället barnavårdsnämnden. Enligt vad som framgår av dokumenten hade de valt att ta hand om barnet utan någon ekonomisk ersättning. Ett liknande fall var en fostermoder som kontaktade nämnden i landskommunen med förfrågan om hon kunde få ersättning för vården av det barn hon tog hand om i sitt hem. Fostermodern fick till svar av nämnden att hon hade fått barnet på villkor att ingen ersättning skulle lämnas, och om hon inte längre ville ha barnet ”så lämnade hon henne ifrån sig”.⁶⁸¹ Här kunde nämnden tänka sig att omplacera barnet till ett nytt fosterhem, hellre än att betala ersättning till det hem där barnet för tillfället togs omhand.

Ett annat exempel på samma tema handlar om en femårig flicka, som nämnden hade beslutat att omplacera. Vad som var skäl till beslutet framgår inte. Fosterföräldrarna ville behålla barnet i sitt hem och hade i det här fallet stöd av flickans barnavårdsman, som skötte kontakten med nämnden. I barnavårdsmannens brev till nämnden beskrivs att denne hade underrättat fosterföräldrarna om flyttningen av barnet: ”det blef en sorglig syn så hårt som de äro fästade vid flickan och likaså de öfriga barnen som betraktar det som en syster”.⁶⁸² I sitt brev redogjorde barnavårdsmannen för ett förslag från fosterföräldrarna:

nu bad fosterföräldrarna mig skriva om de kunde få behålla henne om de afstår för henne de 10 kr som Växjö betalar så att hon endast får vad [ort] barnavårdsnämnd bestämt och vilket betalas av fadern genom införsel.⁶⁸³

Formuleringen visar att fosterföräldrarna backade och försökte anpassa sig till nämndens villkor för att inte förlora fosterbarnet. De kunde tänka sig att avstå från ekonomisk ersättning från Växjö stads

⁶⁸⁰ BVS, P7:73.

⁶⁸¹ BVL, P7:74.

⁶⁸² BVS, P7:75.

⁶⁸³ BVS, P7:76.

barnavårdsnämnd om de bara fick behålla flickan. Fosterföräldrarna tog hjälp av barnavårdsmannen i sitt försök att påverka nämndens beslut. I brevet gav barnavårdsmannen sitt stöd till fosterföräldrarna:

Flickan är och [har] alltid varit snygg och det var hon nu också och kläder har hon i tillräcklig mängd, tacksam om svar om det kan ordnas att hon får bli kvar, jag skall gerna se till henne.⁶⁸⁴

Nämnden beslutade att flickan skulle bo kvar i fosterhemmet. Fosterföräldrarna behövde inte heller avstå från den ekonomiska ersättningen. Enligt nämndens beslut skulle fosterlön utgå med samma belopp som tidigare.⁶⁸⁵ En omständighet som bör ha påverkat var att fosterföräldrarna hade stöd av barnavårdsmannen. Det gav dem en starkare position i relation till nämnden. Genom att barnavårdsmannen var en anställd, alternativt frivillig, inom nämnden blev styrkeförhållandet mer symmetriskt.

Om fosterföräldrar begärde en ersättning som nämnden ansåg var alltför hög kunde det beslutas att barnet istället skulle omplaceras. Nämnden fick betalningsansvaret för en nioårig pojke efter att fadern hade avlidit. Tidigare hade fadern betalat ersättning till fosterhemmet. Fosterföräldrarna önskade fosterlön med 30 kronor per månad,⁶⁸⁶ men nämnden accepterade inte den föreslagna ersättningen:

Då det hittills icke visat sig vara förenat med några större svårigheter för nämnden att för barn i [fosterbarnets] ålder finna goda fosterhem på landet mot en fosterlön av högst 20 kr pr månad, är nämnden villig att tillvidare även för [fosterbarnet] erlagga detta belopp till hans nuvarande fosterföräldrar. Skulle detta erbjudande icke antagas, skall genom fattigvårdens sysslomanskontor i samråd med gossens moder annat lämpligt fosterhem på landet anskaffas åt gossen.⁶⁸⁷

Två månader senare togs frågan upp igen. Nämndsordföranden i den kommun där fosterföräldrarna bodde skötte förhandlingen med Växjö stads barnavårdsnämnd. Enligt ordföranden ansåg fosterföräldrarna att den beslutade ersättningen var för låg:

⁶⁸⁴ BVS, P7:77.

⁶⁸⁵ BVS, P7:78.

⁶⁸⁶ BVS, P7:79.

⁶⁸⁷ BVS, P7:80.

7. Makt och lämplighet

De [fosterföräldrarna] framhålla, att gossens moder säkerligen ej vill låta gossen byta fosterhem, då han ju under dessa år måst fästa sig vid sina nuvarande fosterföräldrar och vice versa. Då fosterföräldrarna äro långt ifrån välbärgade kunna de ej av egna medel bidra till vården. Vi får därför vädja att ersättningen, om möjligt, göres så stor, att den kan skäligen anses räcka till gossens vård och fostran.⁶⁸⁸

Men fosterföräldrarna fick inget gehör för sin framställning. Barnavårdsnämnden beslutade att vidhålla sitt beslut. Det innebar att fosterföräldrarna hade att välja på att acceptera den erbjudna ersättningen eller återlämna barnet till nämnden för placering i ett annat fosterhem. Troligen blev barnet kvar i fosterhemmet. Det finns inga anteckningar om att pojken omplacerades.

De ovan beskrivna exemplen visar att fosterföräldrar ibland tvingades att anpassa sig till barnavårdsnämndens villkor och ibland avstå från ekonomisk ersättning för att få behålla barnen i sina hem. Fosterföräldrarna hade haft hand om barnen under en längre tid. Det fanns en relation mellan fosterföräldrar och fosterbarn. Det i sin tur innebar inte någon stark position gentemot nämnden vid förhandlingar om ekonomisk ersättning. Nämnden kunde komma ifrån skyldigheten att ersätta fosterföräldrarna ekonomiskt genom erbjudandet/hotet att i stället skaffa nya fosterhem. Kanske var man från nämndens sida relativt säkra på att dessa fosterföräldrar inte skulle välja att lämna barnen ifrån sig. Ju viktigare relationen till barnet var för fosterföräldrarna desto mer stod på spel.

Hålla sig undan eller dra sig ur

I källmaterialet finns det flera exempel på fosterföräldrars motstånd mot barnavårdsnämndens beslut. Ett par fosterföräldrar flyttade upprepade gånger, kanske för att inte behöva lämna sina fosterbarn ifrån sig. Fosterföräldrarna hade meddelats förbud att mottaga fosterbarn av en annan kommun. De flyttade till Växjö utan att meddela nämnden att de hade hand om fosterbarn.⁶⁸⁹ Det finns fler exempel på att barnavårdsnämnden fick information om barn placerade i fosterhem, barn som nämnden inte tidigare kände till.⁶⁹⁰ Valet att inte anmäla att man hade hand om fosterbarn, vilket var en

⁶⁸⁸ BVS, P7:81.

⁶⁸⁹ BVL, P7:82.

⁶⁹⁰ BVS, P7:83.

skyldighet,⁶⁹¹ kan ha varit ett sätt för fosterföräldrar att hålla sig undan nämndens kontroll och undkomma risken att bli av med barnet, det vill säga en form av motstånd. Att familjer som stod under barnavårdsnämndens kontroll kunde flytta för att försöka komma undan ingripanden diskuteras också av Maria Sundkvist i en studie av nämnden i Norrköping under de första decennierna av 1900-talet.⁶⁹²

Ett helt annat sätt att hantera situationen att som fosterförälder ha blivit granskad och ifrågasatt kunde vara att säga upp sig:

Under samtalets gång blev [fostermodern] allt mera hetsig och sade bestämt ifrån, att då vi nu klagat på henne kunde hon ej längre vara fostermor åt barnen, utan fick barnavårdsnämnden taga dem när som helst.⁶⁹³

När samma fostermoder uppmanades att skaffa intyg från pastor, barnavårdsnämnd eller lärarinna, som kunde styrka hennes lämplighet, var svaret ”att hon visst icke skaffade några intyg, varken från den eller den”.⁶⁹⁴ Kanske var ett sådant uttalande från en fostermoder ett mer eller mindre desperat försök att få styrkeförhållandet jämnare mellan henne själv och nämnden – och få en starkare position. De fosterbarn det konkreta exemplet handlade om var nio respektive 13 år gamla. För nämnden var det inte alltid helt lätt att finna nya fosterhem till lite äldre barn. Det finns exempel på att fosterföräldrar hade sagt upp fosterbarn, vilka fortfarande bodde kvar i samma fosterhem vid inspektion ett år senare.⁶⁹⁵

Kamp om barnen

Om några av exemplen i tidigare avsnitt har handlat om fosterföräldrar som anpassade sig till barnavårdsnämndens beslut, kan följande två exempel istället berätta om fosterföräldrars kamp för att få behålla sina fosterbarn. Det ena exemplet är från nämndens första tid, då ansvaret för fosterbarnsvården just hade tagits över från Fattigvårdsstyrelsen. Styrelsen hade beslutat att skilja en sexårig pojke från hans fosterhem och omplacera honom i ett ”annat lämpligare” hem.⁶⁹⁶ Pojken hade varit placerad i fosterhemmet sedan sju

⁶⁹¹ Den som tog emot fosterbarn i sitt hem var skyldig att anmäla det till barnavårdsnämnden, enligt lag om samhällets barnavård (SFS 1924:361), kap. 7, § 51.

⁶⁹² Maria Sundkvist 1994, s. 231 f.

⁶⁹³ BVS, P7:84.

⁶⁹⁴ BVS, P7:85.

⁶⁹⁵ BVS, P7:86, P7:87.

⁶⁹⁶ BVS, P7:88.

7. Makt och lämplighet

månaders ålder. Av nämndens anteckningar går det inte att utläsa vad som sågs som skäl till att pojken behövde flyttas. Men i det brev fostermodern skrev till nämnden, med anledning av att hon ville behålla fosterbarnet i sitt hem, är det möjligt att förstå något om den kritik hon själv hade uppfattat vara riktad mot hennes hem.

En av synpunkterna mot fosterhemmet verkar ha handlat om att där fanns inneboende personer. Som tidigare har tagits upp var inneboende personer i fosterhemmen något som nämnden betraktade som problematiskt. Av fostermoderns brev framgår det att de inneboende var fostermoderns och fosterfaderns egen dotter och hennes knappt tvååriga son. Att det bodde ett yngre barn i fosterhemmet verkar ha bedömts som problematiskt. Som tidigare diskuterats kunde det ses som en risk att fosterbarnet skulle få ”stå tillbaka” om det fanns andra yngre barn i fosterhemmet. Oron var att ett yngre barn kunde inverka ”menligt” på det placerade barnet. I det aktuella exemplet argumenterade fostermodern för att dottern och barnbarnet inte var till någon skada för fosterbarnet, utan snarare tvärtom:

hon [dottern] var hemma när lille [fosterbarnet] kom till oss
hon har gjort mycket gott för [fosterbarnet] och gör än idag
för dom har alltid varit såsom syskon.⁶⁹⁷

Fostermodern menade vidare att dotterns barn och fosterbarnet var ”riktigt goda vänner”.⁶⁹⁸ Hon hade svårt att förstå att det här kunde vara skäl till att barnet måste flytta och argumenterade: ”jag tror att både i Växjö och på flera ställen bor det mer än ett barn i varje hus”.⁶⁹⁹ Av fostermoderns brev att döma hade fosterhemmet också kritiserats för att fosterbarnet inte hade haft en egen säng – en kritik som fostermodern ställde sig frågande till. Hon förklarade att pojken nu hade egen säng, att hon hade skött om honom, att han inte hade behövt vara hungrig eller behövt frysa, ”kläder har han haft”.⁷⁰⁰ Fostermodern hade uppfattat att nämnden fäste stor vikt vid att fosterbarn fick tillräckligt med kläder och mat. I sitt brev tog hon också upp att det inte var bra för pojken att skickas ”enn till det ena stället enn till det andra”.⁷⁰¹ Hon ifrågasatte vad som var ”de rätta skälen” till att pojken skulle omplaceras: ”jag ber att få veta dom rätta

⁶⁹⁷ BVS, P7:89.

⁶⁹⁸ BVS, P7:90.

⁶⁹⁹ BVS, P7:91.

⁷⁰⁰ BVS, P7:92.

⁷⁰¹ BVS, P7:93.

skälen innan jag lämnar [fosterbarnet] ifrån mig”.⁷⁰² Kanske var det av vanmakt och brist på andra medel att ta till som fostermodern hänvisade till ”högre makter”:

Vi har en Gud i Himmelen, och han vet vilket som är rätt eller orätt för tänk när vi skall svara en gång på domedag, då kan vi ej undvika /.../ Herrens stränga lag.⁷⁰³

Barnavårdsnämnden ändrade det av fattigvårdsstyrelsen fattade beslutet och lät pojken bo kvar i sitt fosterhem mot vissa villkor:

Efter förd överläggning beslutade nämnden att låta gossen tillsvidare vara utackorderad hos makarna [namn] med villkor, att de snarast möjligt inställde gossen hos stadsläkare [namn] i och för undersökning samt [att fosterföräldrarna] ställde sig tillsyningsman [namn] vid verkställd inspektion givna föreskrifter till noggrann efterrättelse.⁷⁰⁴

Fostermodern fick möjlighet att behålla pojken i sitt hem, såvida hon följde de villkor nämnden hade formulerat. Vad det var som fick nämnden att ändra beslutet framgår inte av protokollet. Kanske bidrog iakttagelsen att fosterföräldrarna hade ”fäst sig vid gossen”.⁷⁰⁵ En omständighet som påverkade var förmodligen också den skrivelse som en präst hade insänt att fattigvårdsstyrelsen ”måtte upphäva sitt beslut och låta gossen kvarstanna”.⁷⁰⁶ I en studie om tvångsomhändertaganden av barn visar Maija Runcis att föräldrar som kämpade för att få ta hand om sina barn kunde samla intyg om sin skötsamhet och lämplighet från olika personer. Intygen innebar starkare ”maktresurs” ju högre status undertecknarna hade. Präster räknades till dem med högre status, enligt Runcis.⁷⁰⁷ Som tidigare diskuterats hade kyrkoherdar och präster en betydande roll inom fosterhemstillsynen, både under den studerade perioden och under tidigare period.⁷⁰⁸

Det andra exemplet på fosterföräldrars kamp för att få behålla fosterbarnet handlade om en fyraårig flicka, vilken nämnden hade beslutat skulle omplaceras. Vad som var skälet till att flickan skulle flyttas från sitt fosterhem är otydligt i dokumenten. I samband med

⁷⁰² BVS, P7:94.

⁷⁰³ BVS, P7:95.

⁷⁰⁴ BVS, P7:96.

⁷⁰⁵ BVS, P7:97.

⁷⁰⁶ BVS, P7:98.

⁷⁰⁷ Maija Runcis 2007, s. 115 ff.

⁷⁰⁸ Se kap. 4 om tillsyn av fosterbarnsvården. Se även Birgit Persson 1991, s. 47 f, Birgit Persson 1995, s. 113 ff.

7. Makt och lämplighet

den årliga fosterhemsinspektionen hade hemmet besökts av sysslomannen och nämndens sekreterare. Dessa hade vid besöket ifrågasatt om det skulle inverka menligt på vården och tillsynen av flickan att fosterföräldrarna hade tagit hand om ytterligare ett fosterbarn. Förändringen i fosterhemmet skulle meddelas ”till barnavårdsmannens kännedom”.⁷⁰⁹

Ett år senare fick nämnden en skrivelse från barnavårdsmannen. Enligt denne hade flickans fosterföräldrar anmält att de ”ej längre anse sig kunna behålla [flickan] som fosterbarn”.⁷¹⁰ Barnavårdsmannen lämnade förslag på ett nytt fosterhem till flickan. Sysslomannen fick i uppdrag av nämnden att ”avhämta” flickan och ”överföra” henne till det nya fosterhemmet.⁷¹¹ Efter ytterligare två månader rapporterade sysslomannen att han inte hade kunnat fullgöra sitt uppdrag. Det var när den nya fostermodern kom för att hämta flickan i fosterhemmet som fosterföräldrarna, enligt sysslomannen, ”vägrade utlämna barnet” till det nya fosterhemmet,⁷¹² ett tydligt exempel på fosterföräldrars motstånd. När det sedan visade sig att även barnets far ville att flickan skulle få stanna kvar hos sina fosterföräldrar beslutade barnavårdsnämnden att ”låta barnet tills vidare vara kvar i [fosterföräldrarnas] vård”.⁷¹³ Fosterföräldrarnas medel för att förhindra omplaceringen var att vägra lämna fosterbarnet ifrån sig. En omständighet som påverkade utgången var att fadern hade uttryckt sitt stöd till fosterföräldrarna – ytterligare ett exempel på allians mellan förälder och fosterföräldrar.

Relationen föräldrar - fosterföräldrar

Styrkeförhållandet i relationen mellan fosterbarnens biologiska föräldrar och fosterföräldrar var mer symmetrisk än de tidigare diskuterade maktrelationerna. När föräldrarna själva hade placerat sitt barn i fosterhemmet kunde maktrelationen vara relativt jämn. Många gånger fanns det ett samarbete mellan föräldrar och fosterföräldrar. Det visar exemplen ovan då fosterföräldrar och föräldrar gick ihop mot nämndens beslut och gemensamt sökte få till stånd en ändring.

I källmaterialet finns det exempel på att konflikter kunde uppstå mellan fosterföräldrarna och barnens biologiska föräldrar. Vem av de berörda som var i underläge respektive överläge kunde växla. Ett exempel på föräldrars överläge gentemot fosterföräldrarna är att de

⁷⁰⁹ BVS, P7:99.

⁷¹⁰ BVS, P7:100.

⁷¹¹ BVS, P7:101.

⁷¹² BVS, P7:102.

⁷¹³ BVS, P7:103.

kunde hämta barnet och flytta det till ett annat fosterhem.⁷¹⁴ Som tidigare nämnts kunde föräldrar som var missnöjda med fosterhemmen också göra anmälan till nämnden.

En del fosterföräldrar var oroliga för att förlora sina fosterbarn. Jag har tidigare tagit upp att det hände att fosterföräldrar avstod från ekonomisk ersättning från barnavårdsnämnden avseende barnens försörjning, för att få behålla barnen i sina hem. Ibland var det barnets biologiska föräldrar som skulle betala ersättning direkt till fosterföräldrarna. Enligt nämndens rapporter hände det att föräldrar hade ”utlovat ersättning som dock aldrig avhördes”.⁷¹⁵ I sådana situationer var det förmodligen svårt för en del fosterföräldrar att ställa krav på föräldrarna – av rädsla för att inte få behålla barnet.

Ibland var det fosterföräldrarna som befann sig i ett överläge gentemot föräldrarna när det blev konflikt. De biologiska föräldrarna var beroende av att någon tog hand om deras barn. Det finns anteckningar om att ett par fosterföräldrar hade hotat att lämna barnet: ”fosterföräldrarna hotade modern med att lämna barnet vind för våg”.⁷¹⁶ När barnen var tvångsomhändertagna kunde fosterföräldrarna befinna sig i en starkare position. Det finns exempel på att fosterföräldrar försökte hålla barnets föräldrar borta ur bilden:

Fostermodern var vid blotta omnämmandet av [fosterbarnets] mor förfärligt upprörd och sade att om moderns besök i fosterhemmet ej upphörde, måste [fosterbarnet] lämna deras hem.⁷¹⁷

Kanske uppfattades fosterhemsplacering som ett större hot och som något mer definitivt för föräldrar än en placering på institution. En far kämpade för att hans barn inte skulle utackorderas till fosterhem trots att han själv inte kunde ta hand om barnet och trots att inte heller barnets mor kunde det, då hon befann sig ”å fängelset”.⁷¹⁸ Barnet fick i stället stanna kvar på ett upptagningshem. I det aktuella fallet hade fadern stöd av en läkare som menade att barnets mor var ”varmt fästad vid barnet” och att det var troligt att modern ”vid en eventuell utskrivning återupptog samlevnaden med mannen och då önskade få barnet tillbaka”.⁷¹⁹ Läkaren ansåg med hänsyn till detta att det var ”mindre lämpligt” att utackordera barnet i fosterhem.⁷²⁰

⁷¹⁴ BVS, P7:104.

⁷¹⁵ BVS, P7:105.

⁷¹⁶ BVS, P7:106.

⁷¹⁷ BVS, P7:107.

⁷¹⁸ BVS, P7:108.

⁷¹⁹ BVS, P7:109.

⁷²⁰ BVS, P7:110.

7. Makt och lämplighet

Ingrid Söderlind, som har forskat om barnhemsplaceringar i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet, menar att en institutionsplacering kunde uppfattas som mindre hotfull för föräldrarna än en fosterhemsplacering. På en institution var det lättare att besöka sitt barn, då det fanns besökstider. Det fanns också större möjligheter att få syskon placerade tillsammans, vilket underlättade för föräldrarna att hålla ihop sin familj. En annan aspekt kunde vara att föräldrarna slapp konkurrens från fosterföräldrar.⁷²¹ Ytterligare en aspekt skulle kunna vara att en del föräldrar såg den utsatthet det kunde innebära att vara placerad i ett hem som ensamt fosterbarn. I en delrapport från utredningen om vanvård i den sociala barnvården, av barn placerade i fosterhem eller på institution, är det hittills utredarnas intryck att barn placerade i fosterhem var de som var mest utsatta.⁷²²

Sammanfattande reflektioner

Kapitlet har haft fokus på maktförhållanden mellan de berörda i samband med barns placering i fosterhem. Hos barnavårdsnämnden fanns den formella makten att besluta i lämplighetsfrågan, de övriga berörda befann sig således i ett underläge. Fosterbarnen hade rätt till ”tillfredsställande vård och uppfostran” och skydd från vanvård, men det fanns inga bestämmelser om att de hade rätt att påverka valet av fosterhem. Barnens underläge och utsatthet i relation till de vuxna är tydlig i studien. De kunde utsättas för kontrollerande och bestraffande åtgärder i samband med nämndens besök i fosterhemmen. Fosterbarn kunde göra motstånd utifrån sitt underläge genom att rymma, gömma sig, svara emot eller undvika kontakt. Men det framgår också att barnens röster och viljeyttringar kunde ha stor betydelse för nämndens beslut. Var ett fosterbarn trivdes var relevant som argument för vad som kunde betraktas som en lämplig lösning.

Även föräldrar och fosterföräldrar kunde påverka nämndens beslut. Föräldrar argumenterade genom att framföra sin önskan och vädja till nämnden, eller genom att erbjuda sig att kompensera av nämnden identifierade brister i fosterhemmet. De kunde också agera för att få hem sitt barn genom att rikta kritik mot barnets fosterhem.

Fosterföräldrarna valde ibland att anpassa sig till nämndens villkor. När relationen till fosterbarnet var viktig för dem befann sig fosterföräldrarna i en svag position vid ekonomiska förhandlingar med nämnden. Ibland hade fosterföräldrarna inget annat val än att avstå från ekonomisk ersättning för fosterbarnets försörjning för att

⁷²¹ Ingrid Söderlind 1999, s. 109 ff.

⁷²² SOU S 2006:05, s. 5.

få behålla barnet i sitt hem. Nämnden kunde utnyttja fosterföräldrarnas känslor för fosterbarnet vid ekonomiska förhandlingar. I andra fall hade fosterföräldrarna en starkare position – de kunde sätta emot genom att vägra lämna barnet ifrån sig, genom att hålla sig undan eller att helt enkelt säga upp sig. Barnavårdsmäns, läkares och prästers uttalanden om fosterhemmens lämplighet hade betydelse för nämndens bedömningar och beslut.

Sammantaget ger studien ett intryck av att barn, föräldrar och fosterföräldrar hade förhållandevis goda möjligheter att påverka. Här behövs en viss reservation för källmaterialets karaktär och begränsningar. Det finns sparsamt med noteringar som utgår från fosterbarnens perspektiv. Barn, föräldrar och fosterföräldrar kan ha haft andra synpunkter än nämnden, utan att det har dokumenterats. I studien av maktförhållanden har jag analyserat exempel då det uppstod konflikter mellan de berörda. Jag har utgått från Michel Foucaults maktbegrepp, som innebär att makt finns inbyggt i alla relationer, och att maktförhållanden är instabila och möjliga att förändra.⁷²³ Foucault menar vidare att makten är som mest effektiv när den är relativt osynlig och väcker svagt motstånd,⁷²⁴ det vill säga när den inte ifrågasätts så tydligt som i de här analyserade fallen. Studien visar att det var möjligt för de berörda att påverka, men det går inte att säga i vilken utsträckning det var möjligt.

Avslutningsvis hade ekonomiska hänsyn betydelse för nämndens bedömningar och beslut. Ett par av exemplen där nämnden ändrade sitt beslut rörde sig om placeringar där mödrarna själva hade placerat sina barn hos en släkting eller hos någon annan person som modern hade förtroende för. Barnavårdsnämnden hade fått anmälningar om situationen i fosterhemmen och beslutade att de som var skyldiga att ta hand om barnen skulle hämta dem från fosterhemmen. I dessa fall var det förmodligen mödrarna som stod för barnens försörjning. Om mödrarna trots nämndens beslut inte kunde ta hand om barnen var alternativet för nämnden att omhänderta barnen och placera dem i andra fosterhem. Det kunde i sin tur innebära utgifter för fosterlöner till de nya fosterföräldrarna. Kanske hade sådana ekonomiska aspekter betydelse för nämndens beslut att låta fosterföräldrarna behålla barnen i sina hem ytterligare en tid, i avvaktan på att barnens mödrar fann en annan lösning. Det besparade nämnden kostnader.

⁷²³ Michel Foucault 2002, s. 103 f, Michel Foucault 2003, s. 32.

⁷²⁴ Michel Foucault 2003, s. 218 f.

8. Avslutande diskussion

Detta avslutande kapitel är en sammanfattning och diskussion av de huvudsakliga resultaten i den här avhandlingen om fosterbarnsvård under tidsperioden 1926–1935. Vid studiens startpunkt hade en ny lag om samhällets barnavård införts, där det ingick bestämmelser i syfte att skydda fosterbarn i fosterhem. Obligatoriska barnavårdsnämnder fick ansvaret för tillsynen av fosterbarnsvården i kommunerna. Vem som helst fick inte ta hand om fosterbarn. Därför skulle blivande fosterföräldrars lämplighet utredas. Men vad som avsågs med lämplighet var inte tydligt uttalat, utan en tolkningsfråga.

”Bästa möjliga hem”

Tidigare forskning om äldre tiders fosterbarnsvård i Sverige har i första hand utgått från utackorderingsinstitutioner i Stockholm med fokus på tidsperioden före den här studerade perioden. Det har uppmärksammats att fosterbarn kunde placeras i närområdet, men att många barn också sändes till fosterhem belägna på långt avstånd från staden.⁷²⁵ Den här studien om fosterbarnsvård i en mindre stad och i landsort, Växjö stad och Växjö landskommun, visar placeringar med en större närhet. De allra flesta barn hade placerats i fosterhem i Växjö och i närområdet. Barn som var placerade inom staden hade vanligen placerats där av sina mödrar. När mödrarna hade valt ut fosterhemmen var barnen många gånger placerade hos någon släkting, oftast hos morföräldrar eller mostrar. Fosterföräldrar som bodde inom Växjö var oftast hantverkare eller arbetare. Studien visar också att mödrar i högre grad än nämnden placerade barn hos ensamstående fostermödrar. När barnavårdsnämnden placerade barn i fosterhem valdes i första hand hem på landet eller i mindre orter i länet, där fosterföräldrarna oftast var verksamma inom lantbruk.

Det tycks inte ha varit särskilt svårt att finna fosterhem, i alla fall inte för yngre barn. Av protokollen framkommer att ”åtskilliga svar” hade inkommit på en annons från Växjö stads barnavårdsnämnd och att så många som 40 svar hade inkommit på en annons efter fosterhem från landskommunen. När det fanns så många intresserade kunde nämnden välja bland fosterhemmen och placera barnen hos de fosterföräldrar som bedömdes vara mest lämpade. Hur skulle då ett fosterhem vara konstituerat för att anses motsvara tidens förväntningar?

⁷²⁵ Birgit Persson 1985, kap. 4, Birgit Persson 1991, s. 42–63, Birgit Persson 1995, s. 114 f, Johanna Sköld 2006, s. 266 f, Lisa Öberg 1991, s. 73–87.

Att barn helst skulle växa upp på landsbygden var en tydlig norm. Det lämpliga fosterhemmet skulle gärna finnas på landet i en rymlig, ren, luftig, ljus och välordnad bostad. Hälsan var viktig vid nämndens bedömningar, vilket ofta handlade om en strävan att undvika att barn smittades av tuberkulos i sina fosterhem. Sjukdomen var vid denna tid ett problem och bostadsstandarden hade betydelse för allmäntillstånd, motståndskraft och smittorisk.⁷²⁶ Koncentrationen på boendet och dess skötsel berodde också på att standarden på bostäder var dålig i svenska städer och även på landsbygden.⁷²⁷ Det fanns vid denna tid en strävan bort från dåliga bostadsförhållanden. En bostadssocial utredning tillsattes år 1933, som arbetade fram till 1947. Efter andra världskriget kom en mer aktiv bostadspolitik igång, med byggande av nya bostäder och bostadsområden.⁷²⁸ Även om det inte bara var i städerna som det fanns bostadsproblem, ansågs landet vara mer hälsosamt och naturligt än livet i staden. Att barns uppväxt på landet eftersträvades kan också ses i ljuset av tidens barndomsideal då barndom och vuxenliv alltmer blev varandras motsatser. Medan många vuxna på grund av sitt arbete var tvungna att bo och leva i städer ansågs barn behöva kontakt med naturen.⁷²⁹

Ett hem "där husmoder icke saknas"

Nämnden anlidade helst gifta par som fosterföräldrar. Fosterföräldrarna skulle inte vara för gamla, för att de skulle klara av att uppfostra barnen. Om fosterföräldrarna tidigare var barnlösa var det ett plus. I ett lämpligt fosterhem skulle det inte gärna finnas många barn och inte heller inneboende personer. I inställningen till barnlöshet och till inneboende avspeglas synsättet att det skulle kunna ställas högre krav på fosterhemmens lämplighet än på hem när barn bodde hos sina biologiska föräldrar,⁷³⁰ och att fosterhemmen skulle vara ett slags föredöme för andra att ta efter.⁷³¹ Det var dock inte bara nämnden som såg inneboendesystemet som ett problem vid den här tiden, utan det avspeglar det borgerliga familjeideal som växte fram i slutet av 1800-talet, där avskildhet för familjen ingick. Ett hem var en plats för kärnfamiljen, och inte för inneboende personer.⁷³² Sett i ett

⁷²⁶ Britt-Inger Puranen 1984, s. 340 ff, Bi Puranen 1992, s. 173 ff.

⁷²⁷ Bo Öhngren 1977, s. 335 ff.

⁷²⁸ Christer Ahlberger & Lars Kvarnström 2004, s. 211 ff, s. 322 ff.

⁷²⁹ Hugh Cunningham 1995, s. 159 f.

⁷³⁰ Proposition 1924:150, s. 164.

⁷³¹ Jfr Gotthilf Stéenhoff 1931, s. 34.

⁷³² Se exempelvis Orvar Löfgren 1994, Maria Sundkvist 1994, s. 52–70, Nils Edling 1996, s. 324 ff, Kerstin Thörn 1997, s. 75.

8. Avslutande diskussion

längre historiskt perspektiv har det annars varit vanligt att människor flyttat in och ut i andras hushåll. Hemmet har tidigare varit en plats för arbete och inte i samma utsträckning associerats med det privata och med familjen.⁷³³ Det ideal som förmedlades stämde inte alltid överens med de villkor fosterföräldrarna levde under. I några fosterhem fanns inneboende anhöriga som förmodligen inte hade de ekonomiska förutsättningarna för att kunna skaffa sig en egen bostad, och i andra hem hyrdes rum ut av ekonomiska skäl. I många fall handlade fosterbarnspraktiken om att mindre bemedlades barn hade placerats hos andra, något mindre fattiga personer. Inspektörerna från nämnden, som gjorde bedömningarna, kom från en annan samhällsklass och levde under andra villkor än de bedömda fosterföräldrarna.

Något av det mest väsentliga under den studerade perioden tycks ha varit att det fanns en fostermoder i fosterhemmet. Genusnormen var stark beträffande fostermoderns ansvar för hem och fosterbarn. Kvinnans roll som hemmets centrum och barnets vårdarinna är inget nytt, men i denna studie framkommer vilka uttryck det kunde ta sig inom just fosterbarnsvården. Att ta hand om fosterbarn var kvinnornas uppgift, och skulle inte lämnas över till fosterfäderna. Om en fostermoder av något skäl inte kunde vårda barnet var det nödvändigt att en annan kvinna tog över hennes uppgifter i hemmet. Fosterbarn kunde omplaceras i samband med att en fostermoder hade avlidit. Men även om fostermodern hade en central betydelse för fosterhemmets lämplighet sågs inte fosterfadern som oviktig. Det finns exempel på att fosterfäder förväntades övervaka lite äldre fosterpojars uppträdande och handleda dem i deras arbete.

”Det bästa fosterhem utan någon ersättning”

Tidigare forskning har uppmärksammat ekonomins betydelse i fosterbarnsvården. Runt sekelskiftet 1900 debatterades fosterbarns situation i samhället, det talades exempelvis om förekomsten av en så kallad fosterbarnsindustri, med fosterföräldrar som tog hand om fosterbarn av ekonomiska skäl.⁷³⁴ Att ekonomi kunde vara ett motiv för fosterföräldrar att ta emot fosterbarn under det tidiga 1900-talet diskuteras av Johanna Sköld,⁷³⁵ medan Anita Nyberg menar att den ersättning som utbetalades framför allt gick till fosterföräldrarnas

⁷³³ Jfr John R. Gillis 1997/2001, kap. 1–2.

⁷³⁴ Johanna Sköld 2006, s. 16, s. 73 ff.

⁷³⁵ Johanna Sköld 2006, kap. 10. Andra möjliga motiv som nämns av Sköld är känslomässiga och sociala motiv.

kostnader för barnen. Nyberg pekar även på att vissa fostermodrar tog emot barn utan att få någon ekonomisk ersättning.⁷³⁶

Denna studie visar ekonomins betydelse för nämndens lämplighetsbedömningar av fosterhemmen. Särskilt i landskommunen eftersöktes hem där barn togs emot utan ersättning. Om fosterföräldrarna inte fick någon ekonomisk ersättning räknades inte de placerade barnen som fosterbarn, vilket innebar att nämnden inte heller behövde ha tillsyn över hemmen. Det innebar vidare att nämnden inte behövde tillsätta tjänstemän eller ledamöter för fosterhemstillsyn. I studien finns exempel som påminner om det tidigare systemet med utackordering till lägstbjudande inom fattigvården. Landskommunen, där ekonomins betydelse framstår tydligast, var en liten kommun där ledamöterna utförde barnavårdsnämndens lagstadgade skyldigheter. De kommunala intäkterna var förmodligen små. För en mindre kommun innebar det stora utgifter när en syskonskara på exempelvis fem barn omhändertogs samtidigt och skulle placeras i fosterhem. Att nämnden i första hand sökte efter hem som tog emot fosterbarn utan ersättning behöver inte ha inneburit att vem som helst fick ta hand om barnen – förmodligen gjordes ändå någon form av lämplighetsbedömning. Även om också Växjö stads barnavårdsnämnd kunde sträva efter ”billiga lösningar” fanns det en skillnad mellan staden och landskommunen, som indikerar att barnens vård kunde skilja sig åt beroende på kommunernas storlek och ekonomi.

Av tidigare forskning framgår att det kunde ställas lägre krav på fosterhem om fosterföräldrarna och fosterbarnet var släkt med varandra.⁷³⁷ Resultaten i den här studien visar att det också kunde ställas lägre krav på fosterhems lämplighet när barn togs om hand utan att fosterföräldrarna fick eller begärde någon ekonomisk ersättning från barnavårdsnämnden.

Lämplighet och gränser

De problem i fosterhemmen som uppmärksammades av nämnden rörde bristande materiella förutsättningar, sjukdom eller olämpliga inneboende personer i hemmen. I vissa fall kunde nämnden tänja på normerna för fosterhems lämplighet. I dokumenten finns då motiveringar till att man frångick normerna. Även om fosterföräldrarnas bostad bedömdes vara dålig kunde den accepteras för en begränsad tid. Om fosterföräldrarna hade en svag ekonomi kunde också det accepteras om det var god ordning i hemmet. Kontinuitet i

⁷³⁶ Anita Nyberg 1995, s. 47–82.

⁷³⁷ Johanna Sköld 2006, s. 389, Birgit Persson 1991, s. 57.

8. Avslutande diskussion

barnets vård och fosterföräldrars ”kärleksverk” kunde väga upp dålig ordning eller en svag ekonomi. När fosterhem ifrågasattes men barnen ändå fick bo kvar kunde det innebära en ökad tillsyn av de aktuella fosterhemmen. Ibland bedömdes problemen i fosterhemmen vara av en sådan omfattning att fosterbarnen behövde omplaceras till nya hem. Barn omplacerades när nämnden hade dömt ut fosterföräldrarnas bostad som allt för dålig och förbjöd dem att ta emot fosterbarn. En flicka omplacerades efter att nämnden hade fått uppgift om att hon delade säng med sin fosterfader. I dessa fall hade gränsen för det acceptabla passerats.

Ett analysredskap i avhandlingen har varit en relationell maktanalys inspirerad av Michel Foucaults maktbegrepp. Jag har analyserat exempel från källmaterialet då det blev konflikt mellan de berörda om ett fosterhem var lämpligt eller inte. Det var nämnden som gjorde bedömningen och som formellt beslutade om godkännande av fosterhem. På så vis befann sig fosterbarn, föräldrar och fosterföräldrar i en underordnad position i relation till nämnden. De olika berörda kunde dock ha andra uppfattningar och försökte emellanåt påverka nämndens beslut. Det är ganska ovanligt att fosterbarnens synpunkter hade noterats i rapporterna, men det finns några undantag. Det finns exempel på att barn tillfrågades av inspektörerna och att barn kunde ta initiativ för att själva påverka sin situation. Av dokumentationen framkommer att fosterbarnens viljeyttringar kunde ha betydelse för nämndens beslut. Även föräldrar och fosterföräldrar kunde få gehör för sina ståndpunkter. Om de hade någon person på sin sida, som barnavårdsnämnden ansåg vara ”tillförlitlig”, kunde det hjälpa till att stärka deras position vid konflikter med nämnden – här kunde barnavårdsmäns, prästers och läkares uttalanden ha stor betydelse. Det fanns inte tydliga kriterier för fosterhems lämplighet, utan lämpligheten var en bedömnings- och avvägningsfråga, vilket innebar att det fanns ett utrymme för förhandling om vad som var lämpligt, olämpligt eller acceptabelt i det enskilda fallet.

Fosterbarnens behov eller samhällets?

Barnavårdsnämnden hade tillsynsansvar över att fosterbarnen fick tillfredsställande vård och uppfostran i sina fosterhem. Studien visar att kontrollen inte bara riktades mot fosterhemmen och fosterföräldrarna, utan också mot barnen, trots att det var få av dem som hade placerats i fosterhem till följd av sitt eget beteende. Nämndens besök i ett fosterhem innebar en inspektion och övervakning av förutsättningarna i hemmet. Inspektionen handlade om såväl bostadens och fosterföräldrarnas lämplighet, som om fosterföräldrarnas vård av

fosterbarnet, samt barnets beteende och utveckling i hemmet. I samband med nämndens besök kunde belöningar och bestraffningar delas ut till barnen beroende på önskvärd eller icke önskvärd utveckling. Nämndens inspektörer tycks dock inte bara ha sett den kontrollerande uppgiften som väsentlig – i inspektionsrapporter nämns även betydelsen av att utgöra ett stöd för fosterföräldrar och fosterbarn. Studien visar också att några fosterbarn och fosterföräldrar vände sig till nämnden för att få tillgång till stöd/resurser.

Inspektörerna kom oanmälda på fosterhemsbesök, vilket innebar att varken barn eller fosterföräldrar visste när granskningen skulle ske. Fosterhemmen skulle, ur kontrollsynpunkt, inte vara allt för avlägset belägna. Med långa avstånd blev det besvärligt att ha tillsyn över hemmen. Vissa fosterhem besöktes sällan just på grund av sin avlägsna belägenhet. Men det fanns också närbelägna fosterhem som inte inspekterades med motiveringen att tillsyn inte var nödvändig i dessa hem, då nämndens representanter ofta kom i kontakt med fosterföräldrarna genom ”det nära grannskapet”.

För att fullfölja uppgiften att ha tillsyn över fosterbarnsvården tog nämnden hjälp av grannar och yrkespersoner som exempelvis lärare och präster. Det finns till och med exempel på att fosterbarnets föräldrar kunde involveras i kontrollen av ett fosterhem. Barnavårdsmännen hade en viktig roll. Barnavårdsmän infördes under det tidiga 1900-talet för barn födda utom äktenskapet. Deras uppgift var att ”säkerställa att fäder betalade underhåll och att mödrar tog väl hand om sina barn”.⁷³⁸ I denna studie är det tydligt att de också kunde ha en roll som kontrollanter inom fosterbarnsvården, som besökare i fosterhemmen och som anmälare till nämnden.

Vid bedömningen av fosterhemmens lämplighet var det väsentligt hur fosterföräldrarna tog hand om fosterbarnen. Av dokumentationen framgår att materiella aspekter, som kläder, mat och egen säng till barnen, var viktiga vid lämplighetsbedömningen. Det lades en allt större vikt vid barnens hälsa och att de kom till läkare vid behov. Även kontinuitet i barnens vård hade betydelse för nämndens bedömning. Relationen mellan fosterbarnen och deras fosterföräldrar blev efter hand viktigare – en effekt av barnpsykologins inträde inom den sociala barnvården under den studerade perioden.⁷³⁹

Uppfostringsfrågor, skolgång och arbete hade betydelse vid bedömningarna av fosterhemmens lämplighet. Fosterföräldrar förväntades ha tillsyn över och uppfostra sina fosterbarn, så att de inte

⁷³⁸ Helena Bergman 2003, s. 20.

⁷³⁹ Claes Ekenstam 1993, s. 76, s. 79 f, Roger Qvarsell 1985, s. 175.

8. Avslutande diskussion

utvecklades till vanartade barn. Barnen skulle gå i skolan. Därför var det väsentligt att inte avståndet till närmaste skola var alltför långt. Att fosterbarnen fick lära sig att arbeta i sina fosterhem sågs som positivt från nämndens sida. Flickor skulle i första hand lära sig hushållssysslor inomhus, även om också utomhusarbete kunde ingå, medan pojkar skulle lära sig jordbruksarbete eller hantverk. Utifrån ett samhällsligt behov ansågs det viktigt att barnen var förberedda för vuxenlivet och kunde försörja sig när de lämnade sina fosterhem. Enligt den gällande lagstiftningen skulle omhändertaget barn ges en vård och uppfostran som var ”ägnad att göra det till en duglig samhällsmedlem”.⁷⁴⁰ I barnavårdsnämndens dokument uttalades målet att fosterbarnen skulle bli ”samhällsnyttiga” och ”dugliga”.

Forskningen har pekat på förändringar i synen på barndom under 1800- och 1900-talens gång. Vid början av 1900-talet fördes en offentlig debatt om barns situation i samhället. En ny syn på barndom fördes fram som gick ut på att denna i högre grad än tidigare skulle vara en tid för skolgång, lek och gradvis förberedelse för vuxenlivet. Den goda barndomen skulle vara ”en tid för lek och lärande”. Det var dock ideal som inte stämde överens med alla barns levnadsvillkor.⁷⁴¹ Barns ekonomiska funktion förändrades successivt, deras produktiva roll inom ekonomin avtog och de började värderas av enbart emotionella skäl istället för som tidigare av både emotionella och ekonomiska – som arbetskraftsresurser.⁷⁴² Vad kan då denna studie säga om synen på fosterbarns barndom under perioden 1926–1935? Min tolkning är att deras barndom framför allt skulle vara en tid för skolgång och förberedelse för vuxenlivet och dess arbete. Barn kunde fortfarande vid denna tid ha ett ekonomiskt värde som arbetskraft i sina fosterhem. Däremot var barnens lek inget som betonades av nämnden. Det var endast ett föräldrapar som tog upp frågan, då de ansåg att deras dotters fosterhem var alltför avlägset beläget, så att hon saknade lekkamrater. Barns behov av lek och kamrater nämns i övrigt inte i dokumenten. Det nya barndoms-idealet hade inte slagit igenom inom fosterbarnspraktiken i Växjö.

Fosterbarnens hälsa och överlevnad var tydligt i fokus för nämndens intresse, särskilt under 1930-talet. Det handlade dels om att skydda barnen från tuberkulos, men det kan också ses i ljuset av tidens oro för minskad befolkning och för befolkningens kvalitet.⁷⁴³

⁷⁴⁰ Lag om samhällets barnavård (SFS 1924:361), kap. 4, § 32.

⁷⁴¹ Se exempelvis Bengt Sandin 2003, s. 221–240, Hugh Cunningham 1995, kap. 7, Maria Sundkvist 1994, s. 52–70, citat från Maria Sundkvist 1994, s. 56.

⁷⁴² Hugh Cunningham 1995, s. 177, Viviana Zelizer 1985/1994.

⁷⁴³ Ann-Sofie Källemark 1980.

Mönstret för barnafödande förändrades under det tidiga 1900-talet i och med att spädbarn överlevde i större utsträckning än tidigare. Medan kvinnor i genomsnitt hade fött mellan fyra och fem barn var, skedde en minskning på 1920-talet till tre barn. Under 1930-talet sjönk barnafödandet ytterligare och var nere i 1,8 barn per kvinna. I debatten talades det om en ”befolkningskris”.⁷⁴⁴ Samtidigt som det föddes färre barn lämnade många unga människor landet genom emigration. Sammantaget ledde detta till diskussioner om vikten av åtgärder för att förhindra en fortsatt befolkningsminskning.

Några reflektioner i relation till dagens familjehemsvård

Skälen till att barn placeras i fosterhem har förändrats över tid. I den här studien var fosterbarnen i första hand yngre barn till ensamstående mödrar. Barnens mödrar hade svårt att kombinera försörjning med omsorg om och tillsyn av barnen. När barn placerades utanför hemmet under de senare decennierna av 1900-talet handlade det främst om andra motiveringar än rent praktiska. Men även om praktiska skäl till barns placeringar i fosterhem har minskat, visar forskningen att det finns en kontinuitet över tid i att fosterbarnens mödrar ofta är ensamstående och befinner sig i en utsatt situation socialt och ekonomiskt.⁷⁴⁵ Över tid har det funnits nära samband mellan barnavårdsåtgärder och socioekonomiska faktorer.⁷⁴⁶

Utmärkande för den studerade tidsperioden var att nämnden föredrog barns placering i fosterhem på landet. Idag skulle nog ingen hävda att barn bör placeras på landet, trots det har det även under senare decennier varit vanligt att människor boende på landet eller i mindre orter har ägnat sig åt familjehemsvård.⁷⁴⁷ Där finns en tydlig kontinuitet över tid. Under den studerade perioden fanns det ofta en avsikt att barnen skulle få ett nytt hem, de skulle tas om hand som egna barn i fosterfamiljen. Numera är intentionen att placeringar ska vara tillfälliga och att barnen ska återförenas med sina biologiska föräldrar. Fosterföräldrar förväntas komplettera de biologiska föräldrarna istället för som tidigare ersätta dem.⁷⁴⁸ Förändringen har inneburit en större betoning på upprätthållande av kontakt mellan barnen och deras föräldrar, och på placering så nära hemmiljön som möjligt – den så kallade ”närhetsprincipen”. I Växjö placerades

⁷⁴⁴ Klas Åmark 2002, s. 254 ff.

⁷⁴⁵ Gunvor Andersson 2005, p. 43–56, Bo Vinnerljung 1996a, kap. 2.

⁷⁴⁶ Tommy Lundström & Marie Sallnäs 2003, s. 193–212.

⁷⁴⁷ Jfr Bo Vinnerljung 1996a, s. 124 f, Ingrid Höjer 2001, s. 72, s. 213.

⁷⁴⁸ Gunvor Andersson 1995, s. 29, s. 153, Bo Vinnerljung 1996b, s. 41 f, Kerstin Vinterhed et al 1981, s. 171.

8. Avslutande diskussion

många barn i närområdet även under 1920- och 1930-talen. Då motiverades den geografiska närheten snarare av att det skulle vara möjligt för nämnden att kontrollera fosterhemmen.

Det finns likheter över tid i formuleringarna om vad de placerade barnen ska erbjudas i fosterhemmen/familjehemmen – under den studerade perioden handlade det om ”tillfredsställande vård och uppfostran samt, i händelse av sjukdom, den särskilda vård, som omständigheterna påkalla”,⁷⁴⁹ medan formuleringen i dagens lagstiftning är att barnen ska få ”god vård och fostran och i övrigt gynnsamma uppväxtförhållanden”.⁷⁵⁰ Vad det egentligen innebär har varit och är en tolkningsfråga. Under den studerade perioden fanns det inte tydliga kriterier för fosterföräldrars lämplighet och det finns inte heller idag.⁷⁵¹ Det har förts diskussioner om införande av mer bestämda kriterier.⁷⁵² Förnyad aktualitet har frågan fått i nutid genom regeringens proposition *Utveckling av den sociala barn- och ungdomsvården*, där det föreslås att en utredning bör inledas för att ta fram ”grundläggande kriterier för bedömning av familjehem”.⁷⁵³ Ett argument är att kriterier behövs för att ”barn och unga skall garanteras likvärdig vård av god kvalitet och för att kommunernas bedömningar skall bli mer likartade”.⁷⁵⁴

Avslutningsvis några ord om fosterbarnsvård och ekonomi – studien har visat att vissa fosterföräldrar tog hand om fosterbarn utan att få någon ekonomisk ersättning. Det är tydligt att när det fanns en relation mellan fosterförälder och fosterbarn kunde fosterföräldrarna ha svårt att hävda sig i ekonomiska förhandlingar med barnavårdsnämnden. Det finns exempel på att fosterföräldrar som ansökte om ekonomisk ersättning för sina fosterbarns försörjning kunde mötas med erbjudande/hot om att nämnden istället kunde skaffa nya fosterhem åt barnen. Här finns en intressant parallell med nutida familjehemsvård, då det emellanåt tycks vara svårt för dem som står barnen nära att få samma ekonomiska förutsättningar som andra familjehem. Det finns forskning som har visat att släktingar som tar hand om placerade barn ofta får betydligt mindre ekonomisk ersättning än andra familjehem.⁷⁵⁵

⁷⁴⁹ Lag om samhällets barnavård (SFS 1924:361), kap. 7, § 52.

⁷⁵⁰ Socialtjänstlag (SFS 2001:453), kap. 6, § 7.

⁷⁵¹ Titti Mattsson 2006, s. 106 ff. Se även Ingrid Höjer 2001, s. 14 ff.

⁷⁵² Exempelvis föreslog Socialvårdskommittén, SOU 1944:34, att tydligare bestämmelser skulle införas.

⁷⁵³ Proposition 2006/07:129, s. 54.

⁷⁵⁴ Proposition 2006/07:129, s. 56.

⁷⁵⁵ Bo Vinnerljung, Marie Sallnäs & Pia Kyhle Westermark 2001, s. 136 ff.

Nya frågor

Avhandlingen har haft fokus på barnvårdsnämndens lämplighetsbedömningar av fosterhem. Det studerade källmaterialet utgår i första hand från nämnden. Ibland hade barn, föräldrar eller fosterföräldrar andra åsikter om lämplighet. Vilka faktorer som hade störst betydelse kunde variera, beroende på vems perspektiv man utgår ifrån. Som nämnts tog ett par föräldrar upp betydelsen av lekkamrater för sin dotter. En flicka hävdade att hon ville bo kvar i sitt fosterhem, med argumentet att hon trivdes där. Vi har också sett att barns boende på landet kan ha varit viktigt främst för nämnden, medan barnens mödrar kunde tänka sig att placera sina barn i staden. Kanske såg de det som viktigare att barnet fanns hos en anhörig än att det kom till ”hälsosamma trakter”.

I avhandlingen behandlas synen på fosterbarnsvård i ett historiskt perspektiv, men det rör sig om en ganska kort tidsperiod. Trots detta är det möjligt att se vissa förändringstendenser, som att relationen mellan barn och fosterförälder, och expertkunskaper om barn och barnuppfostran, blev viktigare över tid. Fostermoderns avgörande betydelse framgår tydligt i denna studie. Några decennier senare började gifta kvinnor i större utsträckning arbeta utanför hemmet och så småningom ökade betoningen på faders roll och deltagande i barnens omsorg. Vad innebar dessa förändringar för synen på ett lämpligt fosterhem?

Tillsynen av fosterhemmen är en högaktuell fråga i dagens debatt, bland annat till följd av den pågående utredningen om vanvård inom den sociala barnvården. Efter vad som framkommer i denna studie minskade nämndens kontroll av fosterbarnsvården under slutet av den studerade perioden i och med den begynnande professionaliseringen, då vissa uppgifter överflyttades till barnvårdsombudet, som hade hela länet som arbetsområde. Vad skedde med tillsynen av fosterbarnsvården när barnvårdsombudet involverades på 1930-talet och så småningom även länsstyrelsens barnvårdsassistent från och med 1940-talet? Under 1900-talets gång fick vetenskapen en allt större betydelse inom barnvården.⁷⁵⁶ Vad innebar det för lämplighetsbedömningarna av fosterhemmen och för maktförhållandena mellan de berörda? I en fortsatt studie med ett liknade upplägg är det möjligt att undersöka den fortsatta utvecklingen under 1900-talet fram till dagens familjehemsvård, och hur normerna för en lämplig fosterbarnsplacering har förändrats över tid.

⁷⁵⁶ Se exempelvis Kajsa Ohrlander 1991, s. 6 ff, Maija Runcis 2007, kap. 2, Hugh Cunningham 1995, kap. 7.

Referenser

Otryckta källor:

Växjö kommunarkiv:

Barnavårdsnämnden i Växjö stad (BVS):

Protokoll och bilagor A1:5, A1:6, A1:7, A1:8, A1:9, A1:10 (1926–1935)

Förteckningar över barn som varit föremål för nämndens verksamhet, D1:2, D1:3, D1:4, D1:5

Handlingar angående barn underkastade samhällsvård, F II:1, F II:12, F II:16

Ämnesordnade handlingar, FV:1

Barnavårdsnämnden i Växjö landskommun (BVL):

Protokoll AI:2 (1926–1935)

Offentligt tryck:

Svensk författningssamling:

SFS 1847:23, Kongl. Maj:ts nådiga förordning angående fattigvården i riket

SFS 1871:33, Kongl. Maj:ts nådiga förordning angående fattigvården

SFS 1902:63, Lag om fosterbarns vård

SFS 1918:422, Lag om fattigvården

SFS 1924:361, Lag om samhällets barnavård

SFS 1934:204, Lag angående ändring i vissa delar av lagen den 6 juni 1924 (nr 361) om samhällets barnavård

SFS 1945:509, Stadga om fosterbarnsvård och fosterbarnskontroll

SFS 1980:100, Sekretesslag

SFS 1980:620, Socialtjänstlag

SFS 2001:453, Socialtjänstlag

SFS 2003:460, Lag om etikprövning av forskning som avser människor

Statens offentliga utredningar och betänkanden:

Fattigvårdslagstiftningskommitténs betänkanden, IV, del 1: Förslag till lag om den offentliga barnavården m.fl. författningar. Stockholm: 1921.

SOU 1944:34, *Socialvårdskommitténs betänkande 9: Utredning och förslag angående revision av lagstiftningen om barnavårdsanstalter och fosterbarnsvård.*

SOU 1974:7, *Barn och ungdomsvård: Betänkande avivet av fosterbarnsutredningen.*

SOU 1994:38, *Kvinnor, barn och arbete i Sverige 1850–1993: Betänkande av svenska nationalkommittén för FN:s konferens om befolkning och utveckling.*

SOU 2001:52, *Välfärdstjänster i omvandling: Antologi från Kommittén Välfärdsbokslut.*

SOU S 2006:05, *Utredningen om vanvård i den sociala barnavården. Delrapport 1, 2007-08-17.*

Propositioner:

1924:150, *Förslag till lag om samhällets barnavård.*

2006/07:129, *Utveckling av den sociala barn- och ungdomsvården m.m.*

Litteratur:

Ahlberger, Christer & Lars Kvarnström (2004) *Det svenska samhället 1720–2000: Böndernas och arbetarnas tid.* Lund: Studentlitteratur.

Alvesson, Mats & Kaj Sköldberg (1994) *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod.* Lund: Studentlitteratur.

Andersson, Gunvor (1995) *Barn i samhällsvård.* Lund: Studentlitteratur.

Andersson, Gunvor (2005) "Family relations, adjustment and well-being in a longitudinal study of children in care", i *Child and Family Social Work* 2005, 10, p. 43–56.

Andresen, Astri (2004) "Grenser för arbeid: Barn i norsk jordbruk ca 1900–1950", i (red.) Mats Sjöberg, *Jordbrukets barn: Barns och ungdomars fostran i agrara miljöer.* Stockholm: Nordiska Museets Förlag.

Barkman, Lars (1931) "Förklarande anmärkningar till lagbestämmelserna om fosterbarnsvården", i Lars Barkman, Isak Jundell & Gotthilf Stéenhoff, *Tillsyn över fosterbarnsvården.* Stockholm: Svenska Fattigvårds- och barnavårdsförbundet.

Barkman, Lars, Isak Jundell & Gotthilf Stéenhoff (1931) *Tillsyn över fosterbarnsvården.* Stockholm: Svenska Fattigvårds- och barnavårdsförbundet.

Barkman, Lars, Isak Jundell & Gotthilf Stéenhoff (1939) *Tillsyn över fosterbarnsvården.* Stockholm: Svenska Fattigvårds- och barnavårdsförbundet.

Barkman, Lars, Isak Jundell & Gotthilf Stéenhoff (1942) *Tillsyn över fosterbarnsvården.* Stockholm: Svenska Fattigvårds- och barnavårdsförbundet.

Barn och unga: Insatser 2006, Sveriges officiella statistik, Statistik socialtjänst 2007:9. Stockholm: Socialstyrelsen.

Bengtsson, Magdalena (1996) *Det hotade barnet: Tre generationers spädbarns- och barnadödlighet i 1800-talets Linköping.* Linköping: Tema, Linköpings universitet.

Bergnlöv, Eva (2004) *Skuld och oskuld: Barnamord och barnkvävning i rättslig diskurs och praxis omkring 1680–1800.* Lund: Historiska institutionen, Universitetet.

Bergman, Ann-Sofie (2001) *Fosterbarnsindustri förekommer här alls icke: En studie av fosterhemsplaceringar i några småländska landsbygdsförsamlingar under senare delen av 1800-talet samt i början av 1900-talet.* Magisteruppsats i historia, Växjö universitet.

Bergman, Helena (2003) *Att fostra till föräldraskap: Barnavårdsmän, genuspolitik och välfärdsstat 1900–1950.* Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis: Almqvist & Wiksell International.

Bergmark, Åke (1998) *Nyckelbegrepp i socialt arbete.* Lund: Studentlitteratur.

Bergström, Göran & Kristina Boréus (2005) *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys.* Lund: Studentlitteratur.

Bernler, Gunnar & Lisbeth Johnsson (1995) *Den sociala journalen I: En studie i akter – deras struktur och funktion.* Göteborgs universitet: Institutionen för socialt arbete.

Beronius, Mats (1986) *Den disciplinära maktens organisering: Om makt och arbetsorganisation.* Lund: Arkiv.

Referenser

- Beronius, Mats (1991) *Genealogi och sociologi: Nietzsche, Foucault och den sociala analysen*. Stockholm/Stehag: B. Östlings bokförlag Symposion.
- Beronius, Mats (1994) *Bidrag till de sociala undersökningarnas historia – eller till den vetenskapligt gjorda moralens genealogi*. Stockholm/Stehag: B. Östlings bokförlag Symposion.
- Billqvist, Leila & Lisbeth Johnsson (2007) ”Sociala akter som empiri: Om möjligheter och svårigheter med att använda socialarbetarens dokumentation i forskningssyfte”, i *Socialvetenskaplig Tidskrift*, 2007:1.
- Bjurman, Eva Lis (1995) *Barnen på gatan*. Stockholm: Tiden.
- Bradshaw, Jonathan (1972) ”The concept of social need”, *New Society*, 1972:19, p. 640–643.
- Börjesson, Mats & Eva Palmblad (2003) *I problembarnens tid: Förnuftets moraliska ordning*. Stockholm: Carlsson.
- Cunningham, Hugh (1995) *Children & childhood in western society since 1500*. London: Longman.
- Edling, Nils (1996) *Det fosterländska hemmet: Egnahemspolitik, småbruk och bemedelning kring sekelskiftet 1900*. Stockholm: Carlsson.
- Ekenstam, Claes (1993) *Kroppens idéhistoria: Disciplinering och karaktärsdaning i Sverige 1700–1950*. Hedemora: Gidlund.
- Enberg, Johanna, Sofia Kälvmemark & Ann-Sofie Ohlander (1998) *Den bästa generationen?: Erfarenheter hos svenskar födda 1965–1974*. Stockholm: Rabén Prisma.
- Engberg, Elisabeth (2005) *I fattiga omständigheter: Fattighårdens former och understödstagare i Skellefteå socken under 1800-talet*. Umeå: Demografiska databasen, Umeå universitet.
- Engelstad, Fredrik (2006) *Vad är makt?* Stockholm: Natur och Kultur.
- Ericsson, Christina (1993) ”Inledning”, i (red.) Christina Ericsson, *Genus i historisk forskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Ernberg, Harald (1926) *Råd och anvisningar beträffande vården av barn särskilt späda barn*. Stockholm: Medicinalstyrelsen.
- Ernberg, Harald (1942) *Råd och anvisningar vid vården av barn särskilt späda barn: På uppdrag av Medicinalstyrelsen*. Stockholm: Nordiska bokhandeln.
- Eydal, Gudny Björk & Mirja Satka (2006) ”Social work and Nordic welfare policies for children – present challenges in the light of the past”, *European Journal of Social Work*, 9:3, p. 305–322.
- Folkesson, Åsa (2000) *En modern socialpolitik födelse: Kommunal socialpolitik betraktad genom Växjö stads fattighårdsstyrelsens verksamhet 1915–1935*. Växjö: FOU-Kronoberg.
- Foucault, Michel (1993 [1971]) *Diskursens ordning*. Stockholm/Stehag: B. Östlings bokförlag Symposion.
- Foucault, Michel (2002 [1976]) *Sexualitetens historia 1: Viljan att veta*. Göteborg: Daidalos.
- Foucault, Michel (2003 [1975]) *Övervakning och straff: Fängelsets födelse*. Lund: Arkiv.
- Frangeur, Renée (2007) *Pojkar, pli och pedagogik: Vanart och manligheter på Bonaanstalten 1905–1948*. Stockholm: Carlssons.
- Gaunt, David (1983/1996) *Familjeliv i Norden*. Stockholm: Gidlund.

Ett gott hem?

- Geremek, Bronislaw (1991) *Den europeiska fattigdomens betydelse*. Stockholm: Ordfront.
- Gillis, John R. (1997/2001) *A world of their own making: Myth, ritual, and the quest for family values*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Gordon, Linda (1988/2002) *Heroes of their own life: The politics and history of family violence: Boston 1880–1960*. Urbana and Chicago: University of Illinois Press.
- Grönwall, Lars, Leif Holgersson & Jan Nasenius (1991) *Socialtjänstens mål och medel: Handboken om socialtjänsten*. Stockholm: Gothia.
- Gustavsson, Anders (2000) *Tolkning och tolkningsteori 2: Fördjupning*. Stockholm: Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet.
- Gustavsson, Anders (2005) *Delaktighet, identitet och makt: Konstruktion av normalitet, genus och etnicitet: En introduktion*. Stockholm: Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet.
- Göransson, Anita (2000) ”Kön som analytisk kategori i historievetenskapen”, i (red.) Roger Qvarsell & Bengt Sandin, *Den mångfaldiga historien: Tio historiker om forskningen inför framtiden*. Lund: Historiska Media.
- Hamreby, Kerstin (2004) *Flickor och pojkar i den sociala barnvården: Föreställningar om kön och sociala problem under 1900-talet*. Umeå: Umeå universitet.
- Hellspong, Mats & Orvar Löfgren (1994) *Land och stad: Svenska samhällen och livsformer från medeltid till nutid*. Malmö: Gleerups.
- Henschen, Helena M., Helena Friman, Lena Högberg, Eva Silvén-Garnert, Ingrid Söderlind, Eva Lis Bjurman (1981), i (red.) Helena M. Henschen, *Barn i stan: Från sekelskifte till sjuttioal*. Stockholm: Folksam, Stockholms stadsmuseum, Tiden.
- Hessle, Sven (1988) *Familjer i sönderfall: En rapport från samhällsvården*. Stockholm: Norstedt.
- Hestbæk, Anne-Dorthe (1998) *Tvangsanbringelser i Norden. En komparativ beskrivelse af de nordiske landes lovgivning*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Heywood, Colin (2001) *A history of childhood: Children and childhood in the west from medieval to modern times*. Cambridge: Polity.
- Holmdahl, Barbro (2000) *Tusen år i det svenska barnets historia*. Lund: Studentlitteratur.
- Horwitz, Allan (1990) *The logic of social control*. New York: Plenum.
- Höjer, Ingrid (2001) *Fosterfamiljens inre liv*. Göteborg: Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.
- Hörnqvist, Magnus (1996) *Foucaults maktanalys*. Stockholm: Carlsson.
- Innes, Martin (2003) *Understanding social control: Deviance, crime and social order*. Buckingham: Open University Press.
- Isberg, Hagbard (1959) *Så var det*. Malmö: Gleerup.
- Jacobsson, Katarina (1998) *Social kontroll: En begränsad litteraturgenomgång*. Lunds universitet: Network for Research in Criminology and Deviant Behaviour.
- Jordansson, Birgitta (1998) *Den goda människan från Göteborg: Genus och fattigvårdspolitik i det borgerliga samhällets framväxt*. Lund: Arkiv.
- Jundell, Isak (1929) *Det friska och det sjuka barnet: II, Praktisk del*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.

Referenser

- Jundell, Isak (1931) ”Några medicinska anvisningar angående barnens och särskilt fosterbarnens vård”, i Lars Barkman, Isak Jundell & Gotthilf Stéenhoff, *Tillsyn över fosterbarnsvården*. Stockholm: Svenska Fattigvårds- och barnvårdsförbundet.
- Jundell, Isak (1942) *Fosterbarns vård: Några råd och upplysningar till fosterföräldrar*. Stockholm: Svenska Fattigvårds- och barnvårdsförbundet, Socialmedicinska sektionens ströskrift nr. 16.
- Jönson, Ulf (1997) *Bråkiga, lösaktiga och nagelbitande barn: Om barn och barnproblem vid en rådgivningsbyrå i Stockholm 1933–1950*. Linköping: Tema: Linköpings universitet.
- Jönsson, Lars-Eric (2003) ”Hem, kvinnor och barn: Norm och vetande i sociala myndigheters hembesök i efterkrigstidens Sverige”, i *Rig – Kulturbistorisk tidskrift*, 2003 (86):3, s. 142–154.
- Koch, Gerard Halfred von (1925) ”Den samhälleliga barnvården”, i (red.) Gerard Halfred von Koch, *Social handbok: Översikt av offentligt och enskilt samhällsarbete i Sverige*. Stockholm: Hökerberg.
- Koch, Ragnar von (1925) *Samhällets barnvård: Lagen den 6 juni 1924 jämte andra författningar, som beröra barnvårdsnämndernas verksamhet*. Stockholm: P.A. Norstedt & Söners Förlag.
- Kälvemark, Ann-Sofie (1980) *More children of better quality: Aspects of Swedish population policy in the 1930's*. Uppsala: Acta universitatis Upsaliensis. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Kölén, Susannah (2006) ”Att förhålla sig till sitt trauma”, i *Socialt Perspektiv*, 2006:3, s. 47–50.
- Larsson, Lars-Olof (1991) *Växjö genom 1000 år*. Stockholm: Norstedts.
- Levin, Claes (1998) *Uppfostringsanstalten: Om tvång i föräldrars ställe*. Lund: Arkiv.
- Lichtenstein, Adolf (1927) *Barnavård*. Stockholm: Åhlén & Åkerlunds förlag.
- Lindgren, Anne-Li (2001) ”Stat och kommuner. Kollektiv och enskilda: 1930-talets skyddshemsdebatt och folkhemspolitiken”, i *Scandia* 2001:67, s. 239–267.
- Lindgren, Cecilia (2006) *En riktig familj: Adoption, föräldraskap och barnets bästa 1917–1975*. Stockholm: Carlsson.
- Lundquist, Lennart (1997) *Fattigvårdsfolket: Ett nätverk i den sociala frågan 1900–1920*. Lund: Lund University Press.
- Lundström, Tommy (1993) *Trängsombändertagande av barn: En studie av lagarna, professionerna och praktiken under 1900-talet*. Stockholm: Rapport i socialt arbete, Stockholms universitet.
- Lundström, Tommy & Marie Sallnäs (2003) ”Klass, kön och etnicitet i den sociala barnvården”, i *Socialvetenskaplig tidskrift*, 2003, nr 2–3, s. 193–212.
- Lundström, Tommy & Bo Vinnerljung (2001) ”Omhändertagande av barn under 1990-talet”, i (red.) Marta Szebehely, *Välfärdstjänster i omvandling: Antologi från Kommittén Välfärdsbokslut*. SOU 2001:52.
- Löfgren, Orvar (1994) ”Familj, släkt och hushåll”, i (red.) Mats Hellspong & Orvar Löfgren, *Land och stad: Svenska samhällen och livsformer från medeltid till nutid*. Malmö: Gleerups.
- Lönnroth, Louise (1991) ”Barnens rätt – rätten till barnen”, i (red.) Kajsa Ohrlander, *Barnhus: Om räddningsanstalter, barnhem, idiotanstalter, uppfostringsanstalter i Norden från 1700-talet till våra dagar*. Stockholm: Allmänna Barnhuset.

- Lönnroth, Louise (1995) "Översikt över fattigvårdens utveckling i Sverige med speciell inriktning på omsorg om fattiga barn från 1600-talet till 1847", i (red.) Gunnar Berefelt, *Ur barndomens historia*. Stockholm: Centrum för barnkultur-forskning, Stockholms universitet.
- Mallander, Ove, Anna Meeuwisse & Sune Sunesson (1998/2004) "Normalisering", i (red.) Verner Denvall & Tord Jacobsson, *Vardagsbegrepp i socialt arbete. Ideologi, teori och praktik*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Mattsson Titti (2006) *Barnet som subjekt och aktör: En rättslig studie om barn i familjehem*. Uppsala: Iustus.
- Münger, Ann-Charlotte (2000) *Stadens barn på landet: Stockholms sommarlovskolonier och den moderna välfärden*. Linköping: Tema, Linköpings universitet.
- Mörkenstam, Ulf (1999) *Om "Lapparnes privilegier": Föreställningar om samiskhet i svensk samepolitik 1883–1997*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Nilsson, Roddy (1996) *Växjöfängelsets historia 1848–1995: Institutionen, människorna och brotten under hundrafemtio år*. Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen.
- Nilsson, Roddy (2000) "Den närvarande frånvaron eller i väntan på Foucault: En diskussion om Foucault och den svenska historiedisciplinen", i *Historisk Tidskrift*, 2000:2, s. 183–206.
- Nilsson, Roddy (2003) *Kontroll, makt och omsorg: Sociala problem och socialpolitik i Sverige 1780–1940*. Lund: Studentlitteratur.
- Nyberg, Anita (1995) "Barnomsorgen: Ett kvinnligt nollsummespel eller?", i (red.) Erik Amnå, *Medmänsklighet att hyra?: Åtta forskare om ideell verksamhet*. Örebro: Libris.
- Nyberg, Anita (1996) "Barnomsorgen – från fostermor till förskollärare", i (red.) Anne Marie Berggren, *Kvinnorna och välfärden*. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.
- Nyberg, Anita (2000) "From foster mothers to child care centers: A history of working mothers and child care in Sweden", *Feminist Economics*, 2000: 6 (1), p. 5–20.
- Näsman, Elisabet (1995) "Vuxnas intresse av att se med barn ögon", i (red.) Lars Dahlgren & Kenneth Hultqvist, *Seedet och seedets villkor: En bok om barns och ungas välfärd*. Stockholm: HLS Förlag.
- Ohlander, Ann-Sofie (1994) *Kvinnor barn och arbete i Sverige 1850–1993*. SOU 1994:38. Betänkande av svenska nationalkommittén för FN:s konferens om befolkning och utveckling. Stockholm: Fritze.
- Ohrlander, Kajsa (1991) "Barnet som vetenskaplig produkt", i (red.) Kajsa Ohrlander, *Barnbus: Om räddningsanstalter, barnhem, idiotanstalter, uppfostringsanstalter i Norden från 1700-talet till våra dagar*. Stockholm: Allmänna Barnhuset.
- Ohrlander, Kajsa (1992) *I barnens och nationens intresse: Socialliberal reformpolitik 1903–1930*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Palme, Sven Ulric (1970) *Den gamla goda tiden*. Stockholm: LT förlag.
- Persson, Birgit (1981) "Spädbarnsdödligheten genom tiderna: önskade – oönskade barn", i Eva-Lis Bjurman, Lars Olsson, Birgit Persson & Bengt Sandin, *Barnhistoria: Om barns villkor förr*. Solna: Esselte.
- Persson, Birgit (1985) *Barnbus och övergivna barn: Fosterbarn i Sverige under 1890-talet*. Stockholm: Stockholms universitet.

Referenser

- Persson, Birgit (1991) "Allmänna Barnhuset – en mönsterinstitution?", i (red.) Kajsa Ohrlander, *Barnhus: Om räddningsanstalter, barnhem, idiotanstalter, uppfostringsanstalter i Norden från 1700-talet till våra dagar*. Stockholm: Allmänna Barnhuset.
- Persson, Birgit (1995) "Den svenska staten och fosterbarnen", i (red.) Gunnar Berefelt, *Ur barndomens historia*. Stockholm: Centrum för barnkulturforskning, Stockholms universitet.
- Persson, Birgit & Lisa Öberg (1996) "Foster-children and the swedish state" i (red.) Lars-Göran Tedebrand, *Orphans and foster-children: Historical and cross-cultural perspective*. Umeå: Umeå universitet.
- Plymoth, Birgitta (2002) *Fostrande försörjning: Fattigvård, filantropi och genus i fabriksstaden Norrköping 1872–1914*. Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis: Almqvist & Wiksell International.
- Puranen, Britt-Inger (1984) *Tuberkulos: En sjukdoms förekomst och dess orsaker 1750–1980*. Umeå: Umeå studies in economic history 7.
- Puranen, Bi (1992) "Tuberkulos: 'La Belle Dame sans Merci'", i (red.) Birgitta Evengård, *Epidemiernas historia och framtid*. Stockholm: Natur och kultur.
- Qvarsell, Roger (1985) "Från vanart till psykopati: Om barnpsykiatriens framväxt i Sverige under mellankrigstiden", i *Lychnos*, 1985, s. 167–188.
- Reglemente för fattigvården i Växjö stad*. Wexjö: 1919.
- Riving, Cecilia (2003) "Änglamakerskan från Helsingborg: En mikrohistorisk studie av fosterbarnsvård i Sverige under 1900-talets första decennier", i *Scandia*, 2003 (69):1, s. 75–107.
- Ross, Edward Alsworth (1901/1932) *Social control: A survey of the foundations of order*. New York: Macmillan.
- Runcis, Maija (2007) *Makten över barnen: Tvångsombändertagande av barn i Sverige 1928–1968*. Stockholm: Atlas.
- Råd och anvisningar angående tillämpningen af lagen om fosterbarns vård* (1903). Stockholm: Kungl. Medicinalstyrelsen.
- Sallnäs, Marie (2000) *Barnavårdens institutioner: Framväxt, ideologi och struktur*. Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.
- Salomon, Kim (1997) "Den nödvändiga samtidshistorien", i (red.) Lars M. Andersson & Ulf Zander, *In med historien: Fem historiker om korta och långa perspektiv i samtidshistorien*. Lund: Historiska media.
- Sandin, Bengt (2000) "En essä om rätt barndom – Barnets århundrade", i (red.) Lars M. Andersson, *Rätten: En festskrift till Bengt Ankarloo*. Lund: Nordic Academic Press.
- Sandin, Bengt (2003) "Barndomens omvandling – från särart till likart", i (red.) Bengt Sandin & Gunilla Halldén, *Barnets bästa: En antologi om barndomens innebörder och välfärdens organisering*. Eslöv: B. Östlings bokförlag Symposion.
- Sandin, Bengt, Lars-Christer Hydén & Judith Lind (2006) "Inledning", i (red.) Judith Lind, *Normalitetens förhandling och förvandling: En antologi om barn, skola och föräldraskap*. Stockholm: B. Östlings bokförlag Symposion.
- Scott, Joan Wallach (2004) "Genus – en användbar kategori i historisk analys", i (red.) Christina Carlsson Wetterberg & Anna Jansdotter, *Genushistoria: En historiografisk exposé*. Lund: Studentlitteratur.

- Sjöberg, Mats (1996) *Att säkra framtidens skördar: Barndom, skola och arbete i agrar miljö: Bolstad pastorat 1860–1930*. Linköping: Tema, Linköpings universitet.
- Sjöberg, Mats (2004) ”En källa till välmåga och framgång: Barn och jordbruksarbete i tid och rum”, i (red.) Mats Sjöberg, *Jordbrukets barn: Barns och ungdomars fostran i agrara miljöer*. Stockholm: Nordiska Muséets förlag.
- Sjögren, Mikael (1997) *Fattigvård och folkuppfostran: Liberal fattigvårdspolitik 1903–1918*. Stockholm: Carlsson.
- Skoglund, Anna-Maria (1992) *Fattigvården på den svenska landsbygden år 1829*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Sköld, Johanna (2003) *Varför fosterbarn? Fosterhemsplacering genom Stockholms fattigvårdsnämnds utackorderingsbyrå 1891–1926*. Stockholm: Ekonomisk-historiska institutionen, Stockholms universitet.
- Sköld, Johanna (2006) *Fosterbarnsindustri eller människokärlek: Barn, familjer och utackorderingsbyrån i Stockholm 1890–1925*. Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis: Almqvist & Wiksell International.
- Stéenhoff, Gotthilf (1931) ”Samhället och fosterbarnen”, i Lars Barkman, Isak Jundell & Gotthilf Stéenhoff, *Tillsyn över fosterbarnsvården*. Stockholm: Svenska Fattigvårds- och barnavårdsförbundet.
- Sundkvist, Maria (1994) *De vanartade barnen: Mötet mellan barn, föräldrar och Norrköpings barnavårdsnämnd 1903–1925*. Uppsala: Hjelm.
- Sveriges folkmängd (i ettårsklasser) 1860–2006*, Statistiska centralbyrån, Tidsserier, www.scb.se
- Svensk förvaltningshistoria* (2004). SVAR: Riksarkivet.
- Swärd, Hans (1993) *Mångenstädes svårt vanartad: Om problemen med det uppväxande släktet*. Floda: Zenon.
- Swärd, Hans (2005) ”Barn och hem – en röd tråd i den sociala barnavårdens historia”, i *Socionomen*, 2005:4, s. 6–10.
- Söderlind, Ingrid (1999) *Barnhem för flickor: Barn, familj och institutionsliv i Stockholm 1870–1920*. Stockholm: Stockholmia.
- Thörn, Kerstin (1997) *En bostad för bembet: Idéhistoriska studier i bostadsfrågan 1889–1929*. Umeå: universitetet.
- Unger, Christina (1996) *Makten och fattigdomen: Fattigpolitik och fattigvård i 1600-talets Stockholm*. Stockholm: Stockholmia.
- Vejbrink, Martin (1982) ”En kontrollerad brottsling som historiskt fenomen: Om social kontroll för hundra år sedan och nu: En presentation av en individ och av hans samhälle”, i (red.) Jan Sundin, *Kontroll och kontrollerade: Formell och informell kontroll i ett historiskt perspektiv*. Umeå: Historiska institutionen, Umeå universitet.
- Vinnerljung, Bo (1996a) *Svensk forskning om fosterbarnsvård. En översikt*. Stockholm: Centrum för utvärdering av socialt arbete (CUS): Liber utbildning.
- Vinnerljung, Bo (1996b) *Fosterbarn som vuxna*. Lund: Arkiv.
- Vinnerljung, Bo, Marie Sallnäs & Pia Kyhle Westermark (2001) *Sammanbrott vid tonårsplaceringar: Om ungdomar i fosterhem och på institution*. Stockholm: Centrum för utvärdering av socialt arbete (CUS), Socialstyrelsen.

Referenser

- Vinterhed, Kerstin, Bengt Börjeson, Anita Cederström, Erik Fredin, Marie Hessle & Sven Hessle (1981) *Barn i kris: En bok om barn och separationer*. Stockholm: AWE/Geber.
- Weiner, Gena (1995) *De räddade barnen: Om fattiga barn, mödrar och fäder och deras möte med filantropin i Hagalund 1900–1940*. Uppsala: Hjelm.
- Widerberg, Karin (2002) *Kvalitativ forskning i praktiken*. Lund: Studentlitteratur.
- Winther Jørgensen, Marianne & Louise Phillips (2000) *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Zelizer, Viviana (1985/1994) *Pricing the priceless child. The changing social value of children*. Princeton: Princeton University Press.
- Åman, Anders (1976) *Om den offentliga vården: Byggnader och verksamheter vid svenska vårdinstitutioner under 1800- och 1900-talen: En arkitekturhistorisk undersökning*. Stockholm: Liber.
- Åmark, Klas (2002) ”Familj, försörjning och livslopp under 1900-talet”, i (red.) Helena Bergman & Peter Johansson, *Familjeangelägenheter: Modern historisk forskning om välfärdsstat, genus och politik*. Eslöv: B. Östlings förlag, Symposium.
- Öberg, Lisa (1990) ”Stockholm – Hälsingland 1786”, i (red.) Gunilla Halldén, *Se barnet: Tankegångar från tre århundraden*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Öberg, Lisa (1991) ”Bonderomantik och fosterhem på landet: När Allmänna Barnhuset fick rollen som fosterhems- och arbetsförmedling”, i (red.) Kajsa Ohrlander, *Barnhus: Om räddningsanstalter, barnhem, idiotanstalter, uppfostringsanstalter i Norden från 1700-talet till våra dagar*. Stockholm: Allmänna Barnhuset.
- Öhngren, Bo (1977) ”Urbaniseringen i Sverige 1840–1920”, i (red.) Grethe Authén Blom, *Urbaniseringsprocessen i Norden*, del 3. Oslo: Universitetsförlaget.

Övriga källor

Filmer:

- Förortsungar* (2006) regi: Ylva Gustavsson & Catti Edfeldt, manus: Ylva Gustavsson & Hans Renhäll, fritt efter de båda filmerna *Rännstensungar*.
- Rännstensungar* (1944) regi: Ragnar Frisk, manus: Torsten Lundqvist & Åke Hodell, efter en pjäs av Åke Hodell.
- Rännstensungar* (1974) regi: Torgny Anderberg, manus: Torgny Anderberg & Stig Ossian Ericsson, efter en pjäs av Åke Hodell.

Ett gott hem?

Bilaga

Tabell 1. Fosterbarnens ålder vid placering i fosterhem, och antal släktplacerade barn, Växjö stads barnavårdsnämnd 1926–1935.

Ålder (år)	Enl. bvn beslut, antal	Utan bvn beslut, antal	Antal
0–2	29	44	73
3–5	3	3	6
6–8	7	3	10
9–11	8	0	8
12–14	8	0	8
15–16	1	0	1
Samtliga	56	50	106
Släktplac.	2	23	25

Källa: BVS, Förteckningar över barn som varit föremål för nämndens verksamhet, D1:2, D1:3, D1:4, D1:5.

Tabell 2. Vad hände med fosterbarnen? Växjö stads barnavårdsnämnd, barn som placerades åren 1926–1935.

Fosterbarn som...	Antal
...bodde kvar i fosterhem vid 16 års ålder	37
...återförenades med sina föräldrar	23
...bodde kvar i fosterhem så långt det går att följa placeringen	11
...flyttade med sina fosterföräldrar till annan ort	9
...adopterades av sina fosterföräldrar	8
...flyttade till nytt fosterhem på annan ort	7
...flyttades till institution	7
...avled under placeringstiden	3
...avskrevs som fosterbarn, då en fosterförälder blev förmyndare	1
Samtliga fosterbarn	106

Källa: BVS, Förteckningar över barn som varit föremål för nämndens verksamhet, D1:2, D1:3, D1:4, D1:5.

Författarpresentation

Ann-Sofie Bergman är doktorand i socialt arbete vid Ivosa, Växjö universitet.

Hon kan nås genom:

Växjö universitet
Ivosa
351 95 Växjö

e-post: ann-sofie.bergman@vxu.se
telefon: 0470-767094

Rapporter i serien

1. Salonen, Tapio & Rickard Ulmestig 2004:1. *Nedersta trappsteget. En studie om kommunal aktivering.*
2. Harju, Anne 2005:1. *Barn och knapp ekonomi.*
3. Enokson, Uffe 2005:2. *Tid, pengar och sociala nätverk.*
4. Salonen, Tapio (red) 2005:3. *Rena rama Sociorama.*
5. Johnsson, Eva 2006:1. *Tvångsvård enligt LVM.*
6. Järkestig Berggren, Ulrika 2006:2. *Personligt ombud.*
7. Enokson, Uffe 2006:3. *Tiden i senmodernt vardagsliv.*
8. Johnsson, Eva & Kerstin Svensson 2006:4. *Omedelbart samarbete.*
9. Denvall, Verner & Tabitha Wright Nielsen 2006:5. *Innovationsparadoxen.*
10. Kullberg, Karin 2006:6. *Man bittar sin nisch.*
11. Karlsson, Ingrid 2006:7. *Att leda i kommunal äldreomsorg.*
12. Ahlgren, Thorbjörn 2007:1. *Ungdomsbehandling.*
13. Johansson, Mairon 2007:2. *Gamla och nya frivillighetsformer.*
14. Bergman, Ann-Sofie 2007:3. *Ett gott hem? Normer för en lämplig fosterbarnsplacering.*

Publikationer i rapportserien i socialt arbete vid IVOSA, Växjö universitet kan beställas genom IVOSA, Växjö universitet, 351 95 Växjö

E-post: rapport.ivosa@vxu.se

Tel: 0470-70 80 00

Eller hämtas som pdf:

www.vxu.se/ivosas/publikationer/rapporter_socialt.xml